

ARINA

Nordisk tidsskrift for kvensk forskning

Nummer 1

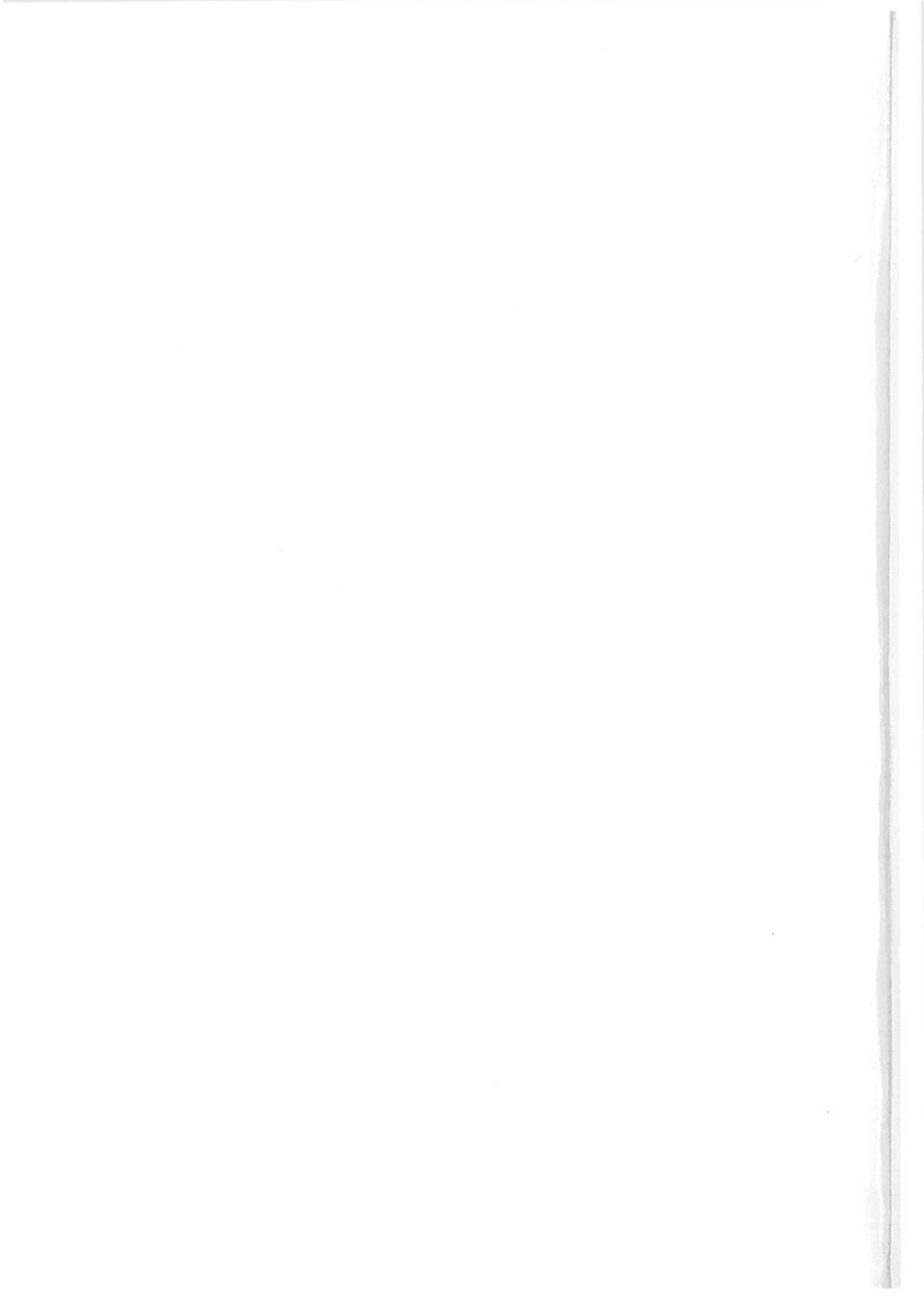
2004-2005

Pohjoismaisen kveenitutkimuksen
aikakausjulkaisu

Numero 1

2004-2005

Kaamos Förlaaki

Arina

**Nordisk tidskrift for kvensk forskning
2004 - 2005**

**Pohjoismainen kveenitutkimuksen aikakausjulkaisu
2004 - 2005**

Kaamos Förlaaki

Arina

Nordisk tidskrift for kvensk forskning
Pohjoismainen kveenitutkimuksen aikakausjulkaisu

ISSN 1502-8119

Arina — Nordisk tidsskrift for kvensk forskning / Pohjoismainen kveenitutkimuksen aikakausjulkaisu

Nr. 1 2004-2005

4.ångang/4.vuosikerta

Kaamos Förlaaki

Arina—Nordisk tidsskrift for kvensk forskning/ Pohjoismainen kveenitutkimuksen aikakausjulkaisu er et forsøksprosjekt som utgis med støtte fra Høgskolen i Finnmark, Universitetet i Tromsø, Norges forskningsråd, Norsk-finsk kulturfond, Nordiska Kulturfonden og Kommunal- og regionaldepartementet.

Tidsskriftet er et flerfaglig tidsskrift som har som mål å formidle forskning om kvenene innafor ulike fagområder. Gjennom artikler, bokanmeldelser, kommentarer, debattinnlegg og andre faglige ytringer, ønsker en å formidle bredden i tidligere og nyere forskning.

Tidsskriftet har knyttet til seg medarbeidere i Norge, Finland og Sverige.

Tidsskriftets målgruppe er forskere, lærere, studenter, politikere, media og andre som søker kunnskap om kvenene.

Arina—Nordisk tidsskrift for kvensk forskning/ Pohjoismainen kveenitutkimuksen aikakausjulkaisu ilmestyy toistaiseksi koeajalla. Lehden rahoittajia ovat Finmarkun korkeakoulu, Tromssan yliopisto, Norjan tutkimusneuvosto, Norjalais-suomalainen kulttuurirahasto, Pohjoismainen Kulttuurirahasto ja Norjan Kunnallisministeriö.

Arinan tarkoituksena on julkaista kveenejä koskevaa tutkimusta eri tieteenaloilta. Tieteellisten artikkelien lisäksi lehden linjaan sopivat kirja-arvostelut, kommenttipuheenvuorot ja muut kveeni- ja vähemmistötutkimusta koskevat populaaritieteelliset sekä mielipidekirjoitukset.

Lehden toimitusneuvostossa on jäseniä Norjasta, Suomesta ja Ruotsista. Arina on suunnattu tutkijoille, opettajille, opiskelijoille,

poliitikoille, toimittajille ja kaikille muillekin, jotka haluavat tietoja kveeneistä.

Prosjektansvarlig — Projektivastaava:

Høgskolelektor Egil W. Sundelin, Høgskolen i Finnmark

Ansvarlige redaktører — Vastaavat toimitajat:

Førsteamanuensis Anitta Viinikka-Kallinen, Institutt for kultur og litteratur, Universitetet i Tromsø

Høgskolelektor Egil W. Sundelin, Høgskolen i Finnmark

Redaksjonsråd — Toimitusneuvosto:

Dr.art. Irene Andreassen, rådgiver Statens navnekonsulenttjeneste, Høgskolen i Finnmark

Cand.philol. Helge Guttormsen, Skjervøy

Dr.philos., dosent Lassi Saressalo, Institutt for kulturforskning, Åbo Universitet

Høgskolelektor Egil W. Sundelin, Høgskolen i Finnmark

Førsteamanuensis Anitta Viinikka-Kallinen, Institutt kultur og litteratur, Universitetet i Tromsø

Professor Erling Wande, Institusjonen för baltiska språk, finska och tysk. Avdeling för finska. Stockolms universitet

Abonnement:

Tidsskriftet kan kjøpes i bokhandel og i kiosker i Sverige, Finland og Norge. Henvendelse om kjøp kan rettes til tidsskriftets adresse.

Heftepris: NOK 75. EUR 10. SEK 85.

Det må ikke kopieres fra dette tidsskriftet i strid med åndsverkloven og fotografiloven uten utgivers tillatelse.

Tilaukset:

Julkaisua voi ostaa kirjakaupoista ja kioskeista Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Postitse lehteä voi tilata toimituksen osoitteesta.

Vuoden 2004-05 numeron hinnat: NOK 75. EUR 10. SEK 85.

Lehden aineiston osittainkin kopioiminen on sallittu vain tekijänoikeuslain edellyttämällä tavalla.

Redaksjonens adresse — Toimituksen osoite:

Førsteamanuensis Anitta Viinikka-Kallinen
Institutt for kultur og litteratur
Universitetet i Tromsø
N-9037 Tromsø
Tlf.:47 776 45279
E-post:anitta.viinikka-kallinen@hum.uit.no

Høgskolelektor Egil W. Sundelin
Seksjon for sosialarbeiderutdanninger
Høgskolen i Finnmark, Follums vei 31
N-9509 Alta.

Tlf.:47 784 50462
E-post:egil.sundelin@hifm.no

Tidsskriftets adresse: Aikakausjulkaisun osoite:

Arina — Nordisk tidsskrift for kvensk forskning/
Pohjoismainen kveenitutkimuksen aikaka-
sausjulkaisu
c/o Egil W. Sundelin
Holtet 2
N-9513 Alta.

Omslagsbilde-kansikuva
Kari Kallinen

Redaktører — Toimittajat:

Anitta Viinikka-Kallinen er førsteamanuensis i finsk litteratur ved Universitetet i Tromsø, Institutt for kultur og litteratur. Hun har forsket på nordkalottlitteratur, minoritetslitteratur, finsk samtidsprosa ved forrige århundreskiftet og ideologiske konflikter som litterært materiale.

Anitta Viinikka-Kallinen on suomen kirjallisuuden apulaisprofessori Tromssan yliopistossa. Hänen tutkimusalueitaan ovat Pohjoiskalotin kirjallisuus, vähemmistökirjallisuus, suomalainen aikalaisproosa viime vuosisadan vaihteessa sekä ideologisten konfliktien tematisoiminen proosatekstissä.

Egil W. Sundelin er cand.polit /sosiolog og tilsatt ved Seksjon for sosialarbeiderutdanning ene, Høgskolen i Finnmark. Han har forsket på etniske og religiøse forhold i Nord- Norge.

Egil W. Sundelin on valtiotieteen kandidaatti ja sosiologi Finmarkun korkeakoulussa. Hänen tutkimusalueensa ovat Pohjois-Norjan etniset ja uskonnolliset olosuhteet.

Redaksjonsråd — Toimitusneuvosto:

Irene Andreassen dr.art og rådgiver for kvenske stedsnavn i Statens navnekonsulenttjeneste. Andreassen har i mange år undervist i finsk språk ved Høgskolen i Finnmark. Hennes forskningsområde er kvenske ordtilfang.

Irene Andreassen on filosofian tohtori ja kveeninkielisten paikannimien neuvonantaja Valtion nimineuvontapalvelussa. Andreassen on monia vuosia opettanut suomen kieltä Finmarkun korkeakoulussa. Hänen tutkimusalueensa on kveenien sanasto.

Helge Guttormsen. cand.philol. Han forsker på den kvenske bosettinga i Nord-Troms 1700 -1865.

Helge Guttormsen on cand.philol.Hän kirjoittaa historian alan väitöskirjaa Pohjois-Tromssin kveeniasutuksesta vuosina 1700-1865.

Lassi Saressalo er dr.philos og dosent ved Institutt for kulturforskning ved Åbo Universitet. Saressalo har bl.a. drevet forskning om kvenene i Nord-Norge.

Lassi Saressalo on filosofian tohtori ja Turun yliopiston kulttuuritutkimuksen laitoksen dosentti. Hänen väitöskirjansa *Kveenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä* (1996) on laaja tutkimus kveenien historiasta, etnisyydestä ja identiteetistä.

Erling Wande er professor i finsk ved Institusjonen för baltiska språk,finska och tyska. Avdelingen för finska. Stockholms universitet. Hans minoritetsforskning er knyttet til svenske tornedalinger og meänkieli.

Erling Wande on suomen kielen professori Tukholman yliopistossa. Hänen laajan tutkimustyönsä pääpaino on vähemmistötutkimuksessa. Wande on kartoittanut mm. Ruotsin tornionlaaksolaisten kielihistoriaa ja asemaa etnisenä vähemmistönä.

Numeron kirjoittajat – Medarbejdere i dette nummeret

Irene Andreassen

Dr.art. og rådgiver for kvenske stedsnavn i Statens navnekonsulenttjeneste. Andreassen har i mange år undervist i finsk språk ved Høgskolen i Finnmark. Hennes forskningsområde er kvensk språk med særlig vekt på ordtilfang.

Irene Andreassen on filosofian tohtori ja kveeninkielisten paikannimien neuvonantaja Valtion nimineuvontapalvelussa. Andreassen on monia vuosia opettanut suomen kieltä Finnmarkun korkeakoulussa. Hänen tutkimusalueensa on kveenin kieli ja erityisesti sanasto.

Trude Paulsen

Cand.polit. Artikkelien er skrevet med bakgrunn i hovedoppgaven i statsvitenskap "Kan norske myndigheters forskjellsbehandling av samer og kvener begrunnes ut i fra normativ teori?" Universitetet i Oslo 2003.

Trude Paulsen on valtiotieteen maisteri Oslon yliopistosta. Artikkelit perustuu hänen pro gradu -tutkielmalleen vuodelta 2003.

Torkel Rasmussen

Journalistutdanning fra Høgskolen i Oslo 1997. Hovedfag i samisk språk våren 2005. Leder for journalistutdanninga ved Samisk høgskole. Som journalist har han spesialisert seg på språkspørsmål.

Torkel Rasmussen on suorittanut toimittajatutkinnon Oslon korkeakoulussa vuonna 1997. Saamen kielen pääaineopinnot keväällä 2005. Hän on toiminut Saamelaiskorkeakoulun toimittajakoulutuksen johtajana. Toimittajana hänen erityisalansa on kielikysymykset.

Lassi Saressalo er dr.philos og dosent ved Institutt for kulturforskning ved Åbo

Universitet. Saressalo har skrevet en doktoravhandling og artikler om bl.a. kvenenes historie og identitet.

Lassi Saressalo on filosofian tohtori ja Turun yliopiston kulttuuritutkimuksen laitoksen dosentti. Hän on kirjoittanut väitöskirjan ja artikkeleita kveenien historiasta, identiteetistä ym.

Anitta Viinikka-Kallinen er førsteamanuensis i finsk litteratur ved Universitetet i Tromsø, Institutt for kultur og litteratur. Hun har forsket på nordkalottlitteratur, minoritetslitteratur og ideologiske konflikter som litterært materiale.

Anitta Viinikka-Kallinen on suomen kirjallisuuden apulaisprofessori Tromssan yliopistossa. Hänen tutkimusalueitaan ovat Pohjoiskalotin kirjallisuus, vähemmistökirjallisuus sekä ideologisten konfliktien tematisoiminen proosatekstissä.

Lars Elenius

Fil.dr. i historie ved Luleå tekniska universitet. Elenius' forskning er bl.a. knyttet til nasjonalisme, regionalisme og etnisitet.

Lars Elenius on historian tohtori, jonka tutkimusaloja ovat nationalismi ja alueelliset ja etniset kysymykset. Hän työskentelee Luulajan teknillisessä yliopistossa.

Leena Huss er dr.philos og dosent i finsk-ugriske språk ved Uppsala universitet. Medlem av Europarådets ekspertkomité for minoritetsspråk. Forskningsfelt bl.a. språkpolitikk og språklige rettigheter.

Leena Huss on filosofian tohtori, tutkija ja suomalais-ugrilaisen kielitieteen dosentti Upsalan yliopistossa. Euroopan neuvoston vähemmistökielityöryhmän jäsen. Tutkimusaloja mm. kielipolitiikka ja kielelliset oikeudet.

Odd Mathis Hætta

Førsteamanuensis ved Høgskolen i Finnmark med samisk kulturvitenskap. Han har vært sameradiosjef og forfatter og medforfatter av en rekke bøker om samiske spørsmål.

Odd Mathis Hætta on Finmarkun korkeakoulun apulaisprofessori. Hän on toiminut myös Norjan saameradion johtajana sekä kirjoittanut artikkeleita ja kirjoja saamelaisista.

Naushad Ali Qureshi

Høgskolelektor ved Høgskolen i Finnmark.

Qureshi er født i Pakistan og flyttet som 17-åring til Norge. Han har forsket på migrasjon, flyktninger og innvandrere og minoritsspørsmål generelt. Artikler om kultur, identitet og etnisitet.

Naushad Ali Qureshi on Finmarkun korkeakoulun lehtori. Hän on syntynyt Pakistanissa ja muuttanut Norjaan 17-vuotiaana. Hänen tutkimusaiheitaan ovat siirtolaisuus, pakolaiset ja maahanmuuttajat ja yleensä vähemmistökysymykset.

Sisälllys/Innhold

LUKIJALLE	10
TILL LESEREN	12
ARINA-PROJEKTISTA	14
OM PROSJEKTET ARINA	15

Irene Andreassen:

ONKO KVEENIN KIELELLÄ TULEVAISUUTTA? – Kielen asema ja uudet haasteet	16
EI FRAMTID FOR KVENSKE SPRÅK? — Status og utfordringer i dagens situasjon	29

Torkel Rasmussen:

KUINKA MONI OSAA SUOMEA JA KVEENIÄ POHJOIS- NORJASSA?	41
HVOR MANGE KAN FINSK OG KVENSKE I NORD- NORGE?	48

Trude I. Paulsen:

ITSESTÄÄNSELVÄ JAKO? – Normatiivinen teoria ja oikeuskategoriat Norjan vähemmistö- politiikassa	55
EN SELVFØLGELIG ORGANISERING? – Normative teori og rettighetskategorier i norsk minoritetspolitikk	65

Anitta Viinikka-Kallinen:

KANSALLISKIRJALLISUUDEN RUMA ANKANPOIKANEN – Vähemmistökirjallisuuden elinehdoista	75
NASJONALLITTERATURENS STYGGE ANDUNGE – Minoritetslitteraturens levevilkår	85

Lassi Saressalo:

INKERI JA RUIJA, SUOMALAISEKSPANSION KAKSI HAARAA	94
INGERMANNLAND OG RUIJA, TO GREINER AV FINSK EKSPANSJON	103
KIRJA-ARVOSTELUJA – BOKOMTALER	

Naushad Ali Qureshi:

Syrjimistä, sortoa ja pakkosterilointia	112
Stigmatisering, undertrykking og sterilisering (Bjørn Hvinden (red.): <i>Romanifolket og det norske samfunnet: følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet</i>)	115

Lars Elenius:

Arvostelu Teemu Ryyminin väitöskirjasta ”De nordligste finner” (”Pohjoisimmat suomalaiset”)	118
Recension av Teemu Ryymins avhandling ”De nordligste finner”	122

Odd Mathis Hætta:

Uusi tulkinta saamelaiden historiasta	126
Nyskrevet samisk historie (Hansen, Lars Ivar og Olsen, Bjørnar: <i>Samenes historie fram til 1750</i>)	129

Leena Huss:

Kirjoja kaksikielisyydestä kiinnostuneille	131
Bøker om tospråklighet	134

Lukijalle

Arina ilmestyy tällä kertaa laajana kaksoisnumerona. Artikkelit ja kirja-arvostelut kattavat monia tieteenaloja ja niiden kirjoittajat tulevat yhteensä kolmesta maasta ja vielä useammasta etnisestä ryhmästä. Kaikki kirjoitukset ilmestyvät kahdella kielellä taitavien kääntäjiemme ahkeroinnin tuloksena. Toivomme että julkaisumme antaa lisää tärkeää tietoa ja herättää ajatuksia ja uusia kysymyksiä. Pohjois-Norjassa on meneillään vilkas keskustelu kveenikulttuurin tilasta ja tulevaisuudesta. Paljon on tapahtunut aivan viime aikoina. Ensimmäinen kveeninkielinen romaani ilmestyi syksyllä 2004. Kveenin kieli sai huhtikuussa 2005 kielen aseman Norjassa. Kauan jatkuneen kiistelyn kielen oikeutuksesta toivoisi nyt olevan ohi. Uusi tilanne herättää myös toiveita, että kulttuurityö ja tutkimus saisivat vakaammat taloudelliset puitteet.

Irene Andreassen väitteli kveenin kielestä syksyllä 2004. Hän kysyy artikkelissaan, onko kveenin kielellä tulevaisuutta. Hän esittelee kielen nykyistä asemaa ja käyttöä kielisosiologisesta näkökulmasta. Artikkelin avainsanoja ovat kielenvaihtoprosessit, kielellinen emansipaatio ja asenteitten merkitys vähemmistökielen elämälle. Andreassen toteaa mm., että Euroopan Neuvoston vähemmistökielten suojelua koskevat sopimukset ovat osoittautuneet kveenin kielenkin kohdalla ratkaiseviksi tilanteessa, jossa kieli on erittäin uhanalainen.

Torkel Rasmussen selvittelee, kuinka suuri osa pohjoisnorjalaisista osaa kveeniä ja/tai suomea. Hänen lähteenään on kysely, joka suoritettiin pääasiassa saamen kielen taidon selvittämiseksi, mutta samalla kysyttiin muutakin kielitaitoa. Tulokset osoittavat, että kveenin/suomen taito tutkituissa kunnissa on melko yleistä. Tieto ei yllätä sitä, joka tuntee Ruijan kulttuuritilanteen omakohtaisesti, mutta dokumentoitua tietoa kveenin kielen osaamisesta on ollut hyvin vaikea löytää. Rasmussen innostaa artikkelissaan muita tutkijoita jatkotutkimuksiin ja lähempään

analyysiin.

Valtiotieteilijä Trude Paulsen tarkastelee, miksi kveenien ja saamelaisten kohtelu ja oikeudet ovat Norjassa niin erilaiset. Artikkelin osoittaa, että erilainen oikeudellinen asema pohjautuu saamelaisten asemaan alkuperäiskansana. Ei ole kuitenkaan mitenkään osoitettu eikä kestävästi perusteltu miksi juuri saamelaiset ovat saaneet alkuperäiskansan aseman Norjassa. Samoilla perusteilla alkuperäiskansan asema voitaisiin myöntää myös kveeneille.

Anitta Viinikka-Kallinen kirjoittaa kansallis- ja vähemmistökulttuurin suhteista. Kaunokirjallisuus osallistuu aktiivisesti arvojen tuottamiseen ja kulttuurisen identiteetin luomiseen. Voiko etninen vähemmistö luoda kulttuurikäsitteensä oman arvomaailmansa pohjalle, vai onko yhtenäisen kulttuurisen ilmaisutavan löytäminen fundamentalistinen haave? Artikkelin kaunokirjalliset esimerkit ovat Mikael Niemen, Antti Jalavan ja Alf Nilsen-Børsskogin romaaneista.

Lassi Saressalo suorittaa kiinnostavaa vertailua kveenien ja inkeriläisten historiasta ja kulttuurisesta tilanteesta. Hän toteaa, että poliittinen ja erityisesti kulttuurinen aktiivisuus on ollut suurempaa inkeriläisten kuin kveenien keskuudessa. Kirjoittaja tarkastelee näiden kahden kansanryhmän erilaisia kulttuurisia selviytymisstrategioita, ja löytää sekä yhteneväisyyksiä että eroja. Molemmat vähemmistöt ovat joutuneet raskaan sulauttamispolitiikan kohteeksi, mutta osoittavat silti vahvaa halua kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan omilla ehdoillaan.

Tässä numerossa on neljä kirjaesittelyä. Naushad Ali Qureshi esittelee perusteellisesti ja oivaltavasti Norjan romaneja käsittelevän teoksen. Lars Elenius kirjoittaa monipuolisesti kveenien historian väitöskirjasta ja pohtii muun muassa kansallisen näkökulman laajentamisen tärkeyttä tutkimuksessa. Odd Mathis Hætta arvioi uutta kirjaa saamelaisten historiasta ja sijoittaa sen tutkimustraditioon ja ajankohtaiseen keskusteluun. Leena Huss antaa vihjeitä kaksikielisyyttä käsitte-

levästä kirjallisuudesta ja arvioi teosten
käyttökelpoisuutta käytännössä.

Tromssassa vapunpäivänä 2005

Anitta Viinikka-Kallinen
Vastaava toimittaja

Til leseren

Arina utkommer denne gang som et omfattende dobbeltnummer. Artiklene og bokomtalene dekker mange vitenskapsfelt, og skribentene kommer fra til sammen tre land og enda flere etniske grupper. Som et resultat av flittig innsats fra våre dyktige oversettere kommer alle bidragene ut på to språk. Vi håper at vår publikasjon vil gi ny og viktig kunnskap og at den er tankevekkende og reiser nye spørsmål. I Nord-Norge pågår det en livlig diskusjon om kvenkulturens nåværende situasjon og om dens fremtid. I det aller siste har det skjedd mye. Høsten 2004 utkom den første romanen på kvensk. I april 2005 fikk kvensk status som eget språk i Norge. Man skulle kunne håpe at striden om språkets berettigelse, som har pågått så lenge, nå er over. Den nye situasjonen skaper også forhåpninger om at kulturarbeidet og forskningen vil kunne få mer stabile økonomiske rammer.

Høsten 2004 disputerte Irene Andreassen om kvensk språk. I sin artikkel spør hun om kvensk språk har noen fremtid. Ut fra en språksosiologisk synsvinkel presenterer hun situasjonen for kvensk og hvordan språket brukes i dag. Nøkkelord i artikkelen er språkskifteprosess, språklig emansipasjon og hvilken betydning holdninger har for et minoritetsspråk. Andreassen konstaterer bl.a. at de avtalene som gjelder Europarådets vern av minoritetsspråk har vært avgjørende også for kvensk språk, i en situasjon der språket er svært truet.

Torkel Rasmussen redegjør for hvor stor del av den nordnorske befolkningen som kan kvensk og/eller finsk. Som kilde bruker han en spørreundersøkelse som hovedsakelig ble foretatt for å få kunnskap om språkferdighet i samisk, men samtidig ble det også spurt om annen språkferdighet. Resultatene viser at språkferdighet i kvensk/finsk er nokså utbredt i de kommunene undersøkelsen gjelder. Den som personlig kjenner kultursituasjonen i Nord-Norge vil ikke bli overrasket over denne informasjonen, men det har vært svært

vanskelig å finne dokumentert kunnskap om språkferdigheter i kvensk. I sin artikkel oppmuntrer Rasmussen andre forskere til fortsatt forskning og til en nærmere analyse.

Statsviter Trude Paulsen setter fokus på hvorfor behandlingen av og rettighetene for kvener og samer er så forskjellig i Norge. Artikkelen viser at den ulike rettslige posisjonen bunner i samenes stilling som urfolk. Det er likevel på ingen måte bevist og heller ikke på en holdbar måte begrunnet hvorfor nettopp samene har fått status som urfolk i Norge. Med de samme begrunnelsene skulle man kunne gi også kvenene urfolksstatus.

Anitta Viinikka-Kallinen skriver om forholdet mellom nasjonal kultur og minoritetskultur. Skjønnlitteraturen tar aktivt del i verdiproduksjon og skaping av kulturell identitet. Kan en etnisk minoritet skape sin kulturoppfatning ut fra sin egen verdiverden, eller er det å finne en enhetlig kulturell uttrykksmåte en fundamentalistisk drøm? Artikkelenes skjønnlitterære eksempler er hentet fra romaner skrevet av Mikael Niemi, Antti Jalava og Alf Nilsen-Børsskog.

Lassi Saressalo foretar en interessant sammenlikning av kvenenes og ingermanlendingenes historie og kulturelle situasjon. Han konstaterer at den politiske og særlig den kulturelle aktiviteten har vært større blant ingermanlendingene enn blant kvenene. Forfatteren ser på de ulike kulturelle overlevelsesstrategiene hos disse to folkegruppene, og finner både sammenfall og ulikheter. Begge minoritetene er blitt gjenstand for en tung assimilasjonspolitik, men viser likevel et sterkt ønske om å utvikle sitt eget språk og egen kultur på sine egne vilkår.

I dette nummeret fins det fire bokomtaler. Naushad Ali Qureshi presenterer på en grundig og innsiktsfull måte et verk om romanifolket i Norge. Lars Elenius skriver mangsidig om en doktoravhandling om kvenenes historie, og drøfter bl.a. viktigheten av å utvide den nasjonale synsvinkel i forskningen. Odd Mathis Hætta vurderer ei ny bok om samenes historie og plasserer den i forskningstradisjonen og

den aktuelle debatten. Leena Huss presenterer litteratur om tospråklighet og gir en vurdering av hvor anvendelige disse verkene er i dag.

Tromsø, den 1. mai 2005
Anitta Viinikka-Kallinen
Ansvarlig redaktør

Arina-projektista

Tämä on kolmas Arina ja samalla se päättää projektikauden 2002-2005. Tästä eteenpäin julkaisumme toivottavasti muuttuu taloudellisesti varmemmaksi ja saamme vakiintuneemmat puitteet työllemme.

Kun arvioin julkaisun tähänastista onnistumista projektivastaavan näkökulmasta, voin ilolla todeta, että artikkelien aiheet ja näkökulmat ovat olleet monipuolisia. Myös Norjan Tutkimusneuvoston arviointi lehdestä on myönteinen. Muutospaineitakin on kuitenkin olemassa. Norjan yliopistoissa ja korkeakouluissa on siirrytty mittaamaan julkaisuaktiivisuutta entistä tarkemmin, ja rahaa jaetaan osittain sen perusteella. Tämän lisäksi akateemisessa maailmassa vaaditaan muutenkin entistä enemmän tutkimustulosten esittelyä ja julkaisujen yhteismitallisuutta.

Arinankin muoto tulee muuttumaan jonkin verran näiden vaatimusten edessä. Tähän saakka olemme toimittaneet lehden osittain osana yliopistovirkamme hoitamista, osittain vapaa-ajallamme. Nyt siirrymme referee-menettelyyn, joka on raskassoutuisempi ja kalliimpi. Tarvitaan lisää rahaa ja enemmän varmuutta siitä, että rahoitus jatkuu. Tässä tutkimuslaitokset, kuten esim. Norjan Tutkimusneuvosto, ovat avainasemassa

Referé-menetelmän tarkoituksena on saada asiantuntija-arvio julkaistavaksi tarjotuista teksteistä. Arvioissa on kuitenkin aina mukana muitakin ulottuvuuksia kuin puhtaasti tieteelliset. Siihen vaikuttavat myös näkemyserot, laitosten ja tutkijakollegoiden väliset suhteet ja usein myös akateeminen kilpailu. Lisäksi akateemisessa maailmassa toimivat samat lait kuin muuallakin; naisten on vaikeampi hankkia arvostusta työlleen.

Arinan osalta tällaisia vaikeuksia on odotettavissa, koska kveenitutkimusmiljö on pieni ja lehden aihepiiri melko spesifinen. Vähemmistötutkimuksen piirissä vallitsee hyvin erilaisia käsityksiä siitä, mitkä ovat tärkeitä tutkimusalueita ja mihin

tutkimusvaroja pitäisi suunnata. Yksi ongelma referee-järjestelmän käyttämisessä onkin, kuinka saada asiantuntevia mutta samalla puolueettomia lausuntoja tarjotuista teksteistä. Tilanne on tietysti tuttu tieteen maailmasta yleensäkin.

Kveeneille itselleen tiedon lisääminen on erityisen tärkeää, koska vähemmistön asema Norjan valtiossa on edelleen epäselvä, vaikka valtio vuonna 1999 on ratifoinut Euroopan Neuvoston puiteyleissopimuksen, jonka mukaan kveenit ovat kansallinen vähemmistö. Kveenin kieli on huhtikuussa 2005 saanut virallisen kielen aseman. Haasteet kohdistuvat entistä voimakkaammin kysymykseen, mihin suuntaan kveenikulttuuria ja sen tutkimusta tulisi kehittää. Tähän kysymykseen on vastattava uuden tiedon valossa. Tässä tiedonvälittämisessä toivomme Arinan olevan avuksi kaikille kiinnostuneille. Toivomme myös, että lehtemme seuraava numero ilmestyy taloudellisesti vankemmalta pohjalta.

Alta, huhtikuu 2005
Egil W. Sundelin
Projektivastaava
Vastaava toimittaja

Om prosjektet Arina

Dette er det tredje nummeret av Arina, og samtidig avslutter det prosjektperioden 2002–2005. Det er å håpe at vår publikasjon fra nå av blir mer sikker økonomisk sett, og at vi får fastere rammer for arbeidet vårt.

Når jeg som prosjektansvarlig skal vurdere hvor vellykket vår publikasjon hittil har vært, kan jeg med glede konstatere at de emnene artiklene har tatt opp, og de synsvinklene som er fremkommet der, har vært mangesidige. Også Norges forskningsråds vurdering av tidsskriftet er positiv. Det fins likevel også et visst press mot endring. Ved norske universiteter og høyskoler har man mer nøye enn tidligere gått over til å måle publikasjonsaktivitet, og penger fordeles delvis på grunnlag av slik måling. I tillegg til dette krever man også ellers i den akademiske verden mer presentasjon av forskningsresultater enn tidligere og at det som publiseres skal være etterprøvbart.

Stilt overfor disse kravene kommer også Arinas form til å bli noe endret. Hittil har vi redigert tidsskriftet delvis som en del av vårt arbeid i våre universitetsstillinger, delvis i vår fritid. Nå går vi over til fagfelleevaluering (peer review), som er mer tungdrevent og dyrere. Vi trenger mer penger, og mer sikkerhet for at finansieringen fortsetter. Her er forskningsinstitusjonene, som f.eks. Norges forskningsråd, i en nøkkelposisjon.

Hensikten med fagfelleevaluering er å få en sakkyndig vurdering av tekster som tilbys for utgivelse i vurderingene. Er det likevel alltid med også andre enn rent vitenskapelige dimensjoner? Også ulike synsmåter, det innbyrdes forholdet mellom instituttene og forskerkollegene, og ofte også den akademiske konkurransen, vil påvirke vurderingen. I tillegg virker de samme lovene i den akademiske verden som ellers; det er vanskeligere for kvinner å få verdsettelse for sitt arbeid.

For Arinas del kan man forvente slike vansker fordi kvenforskningsmiljøet er lite og tidsskriftets emnekrets nokså spesifikk. Innen minoritetsforskningsmiljøet hersker det meget

ulike oppfatninger om hva som er viktige forskningsområder og om hvor man bør sette inn forskningsmidlene. Et problem ved bruk av fagfelleevaluering er da også hvordan man skal få sakkyndige, men samtidig upartiske uttalelser om de tekstene som tilbys. Denne situasjonen er selvsagt velkjent i vitenskapens verden også rent generelt sett.

For kvenene selv er mer kunnskap særlig viktig fordi minoritetens posisjon i den norske stat fortsatt er uklar, selv om Norge i 1999 ratifiserte Europarådets rammekonvensjon. Ifølge denne er kvenene en nasjonal minoritet. I april 2005 har kvensk språk fått status som offisielt språk. Utfordringene retter seg sterkere enn før mot spørsmålet om i hvilken retning man bør utvikle kvenkulturen og kvenforskningen. Dette spørsmålet må besvares i lys av ny kunnskap. I denne kunnskapsformidlingen håper vi at Arina skal være til hjelp for alle interesserte. Vi håper også at neste nummer av vår publikasjon vil utkomme på et økonomisk sett mer solid grunnlag.

Alta, april 2005
Egil W. Sundelin
Prosjektansvarlig
Ansvarlig redaktør

Onko kveenin kielellä tulevaisuutta? – Kielen asema ja uudet haasteet¹

Irene Andreassen

Maailmassa puhuttujen kielten määrä vaihtelee eri arvioiden mukaan 6-7000 kielestä (Crystal 2000) aina 10 000:een. Arviointeihin vaikuttaa se, mitä varieteetteja pidetään kielinä ja mitä murteina. Vastaus tähän kysymykseen riippuu poliittisista päätöksistä eikä niinkään kielitieteellisistä päätelmistä. Unescon ”Maailman uhanalaisten kielten kartaston” mukaan (ks. World Atlas of Endangered Languages, 2001) puolet maailman kielistä on vaarassa hävitä lähimmän kymmenen vuoden aikana, ja useimmat näistä ovat vähemmistökieliä. Nämä ovat kieliä, joista käytetään nimitystä *endangered languages* ’uhanalaiset kielet’. Myös sellaista käsitettä käytetään kuin *true språk/threatened languages* puhuttaessa kielistä, jotka ovat vaarassa kuolla. Ko. englanninkieliset termit voi suomentaa termillä *uhanalaiset kielet*.

Kveenin kieltä voi pitää erittäin uhanalaisena kielenä. Sillä on enää vain vähän aktiivisia puhujia, ja nämäkin ovat enimmäkseen keski-ikäisiä tai vanhoja ihmisiä. Tietenkin kieliä on aina hävinnyt monikielisissä yhteisöissä. Näin on käynyt esimerkiksi silloin, kun kieli jonka puhujilla on ollut paljon poliittista valtaa, etuoikeuksia ja sosiaalista arvovaltaa, on vallannut käyttöaloja muilta kieliltä. Tällaisen kielen puhujat eivät välttämättä ole olleet väestön enemmistönä.

Kehitys johtaa usein väistämättä siihen, että vähemmistökielen puhujat vaihtavat

kieltä eli rupeavat vähitellen käyttämään enemmistön kieltä. Mutta kehitys voi kääntyä toiseenkin suuntaan, uhanalainen kieli saattaa nimittäin kokea renessanssin, kun sitä aletaan käyttää uudelleen. Tätä kutsutaan *kielen elvyttämiseksi*.

Kielenvaihtoprosessit

Kielen vaihtaminen voi tapahtua usealla eri tavalla. Tutkimusten mukaan siinä on kolme vaihetta.² Ensimmäiselle vaiheelle on tyypillistä, että vähemmistökielen puhujia painostetaan käyttämään yhä enemmän enemmistökieltä etenkin muodollisissa yhteyksissä, kuten esimerkiksi julkisessa elämässä. Tätä vaihetta jouduttaa ja helpottaa se, että kouluopetusta aletaan antaa enemmistökielellä.

Seuraavalle vaiheelle on tunnusomaista kaksikielisyys, jolloin kumpaakin kieltä käytetään rinnakkain. Tätä vaihetta luonnehtii myös se, että vähemmistökielen puhujien määrä jatkuvasti vähenee, etenkin nuorten parissa. Samalla myös kielenkäyttötaito heikkenee, koska vähemmistökieltä käytetään yhä vähemmän ja yhä harvemmissä yhteyksissä.

Kolmannelle vaiheelle, joka saattaa alkaa kahden tai kolmen sukupolven kuluessa, toisinaan jopa aikaisemminkin, on tyypillistä

¹ Artikkelin on jonkin verran lyhennetty versio luennosta, jonka pidin väitellessäni tohtoriksi Tromssan yliopistossa 8.10.2004.

² May 2000

se, että vähemmistökieli vaihdetaan kokonaan enemmistökielen. Kveenien yhteisöissä kielenvaihto on ehkä tapahtunut tällä tavoin, joko nopeammin tai hitaammin. Tosin esimerkiksi Porsangissa kveenikieli on siirtynyt jo monelta sukupolvelta toiselle, mutta täälläkin on nähtävissä merkkejä kielenvaihdosta.³

Tässä kuvatut kielenvaihtoprosessit, joista on jo mittavasti tutkimuskirjallisuuttakin, eivät siis ole mitään uusia ilmiöitä. Kieliä on syntynyt ja kuollut; uusia kieliä on syntynyt, kun aiemmin murteina pidetyt kielimuodot on määriteltä kieliksi. Mutta 21. vuosisadan alussa vallitseva tilanne poikkeaa sekä laadullisesti että määrällisesti aiemmasta, koska kieliä kuolee nyt enemmän kuin koskaan ennen. Jotkut tutkijat, kuten mm. Tove Skutnabb-Kangas, ovat kuvanneet kehitystä termillä *linguistic genocide* eli *kielellinen kansanmurha*.⁴ Tällaiset väitteet saattavat vaikuttaa liioitelluilta, mutta ne perustuvat tosiasioihin. Esimerkiksi Summer Institute of Linguistics (Kielitieteen kesäinstituutin) v. 1999 esittämän katsauksen mukaan 3000 kielellä oli vähemmän kuin 10 000 puhujaa ja niinkin monella kielellä kuin 5000:lla oli vähemmän kuin 100 000 puhujaa. Unescon mukaan vain 10 % maailman kielistä on esillä Internetissä, paikassa jonka merkitys nykyisin aina vain kasvaa. Suurta mielikuvitusta ei tarvita sen oivaltamiseksi, mitä maailman kielelliselle moninaisuudelle tapahtuu, jos kehityksen annetaan jatkua ilman vastatoimia.

Kielenvaihdon vastatoimet

Vähemmistökansallisuuksien parissa on 1960-luvulta lähtien ollut käynnissä etninen herääminen. Yhä useammat vähemmistöt, jotka aiemmin elivät voimakkaan sopeuttamis-

paineen alaisina, ovat arvioineet kielensä uudestaan ja alkaneet jälleen käyttää sitä. Meitä lähellä oleva esimerkki on pohjoissaamen käytön kukoistus Norjassa. Muita esimerkkejä kieliyhteisöistä, jotka ovat onnistuneet muuttamaan kielenvaihtoon johtavan kehityksen suunnan, ovat grönlanti eli inuit Grönlannissa, walesin kieli eli kymri Englannissa ja maori Uudessa-Seelannissa.

Pohjoismaissa etninen herääminen sai aikaan sen, että 1970- ja 1980-luvuilta lähtien voidaan puhua vanhojen vähemmistöjen keskuudessa tapahtuneesta kielellisestä ja kulttuurisesta elpymisestä, etenkin saamelaisväestön parissa mutta myös vähitellen tornionlaaksolaisten ja kveenien parissa. Kielen elvyttäminen merkitsee vakaata pyrkimystä palauttaa uhanalainen kieli käyttöön. Tämä prosessi on siten selkeä sulauttamis- eli assimilaatiopolitiikkaan kohdistuva vastatoimi. Yksilötasolla kielen elvyttäminen voi merkitä esimerkiksi sitä, että vain enemmistökieltä osaavat ihmiset oppivat vähemmistökielen, joka ehkä olisi ollut heidän ensimmäinen kielensä, mikäli kielellistä sulautumista ja kielenvaihtoa ei olisi tapahtunut. Yhteisön tasolla elvyttäminen merkitsee sitä, että kielen käyttö leviää sellaisille aloille, joilla ennen on käytetty vain enemmistökieltä, kuten esimerkiksi julkiviestimiin ja koulutukseen.⁵ Useimmat vähemmistökielet ovat nykyään uhanalaisia, vaikka niiden elvyttäminen onkin käynnissä. Kielentutkijat ovat luonnehtineet tilannetta näin: ”*Tilannetta voi kuvata kilpajuoksuna kielellisen sulautumisen ja elpymisen välillä, emmekä tiedä varmasti, mikä tulee olemaan sen lopputulos.*”⁶

Kielten väliset valtasuhteet eivät ole pysyviä, vaan niiden keskinäinen asema saattaa muuttua. Termiä *kielellinen emansipaatio* käytetään samaan tapaan kuin termiä *poliittinen*

³ May ibid.

⁴ Skutnabb-Kangas 2000.

⁵ Huss ja Börestam 2001: 101–102; Huss 2003: 141.

⁶ Huss ja Lindgren 2000.

emansipaatio, joka tarkoittaa hierarkkisen valtarakenteen muuttamista niin, että tiettyjen ryhmien epäoikeudenmukaista valta-asemaa heikennetään tai se poistetaan kokonaan. Se tarkoittaa myös sitä, että luodaan edellytykset kaikkia koskevalle oikeudenmukaisuudelle ja yhteisöön osallistumiselle. Kielellinen emansipaatio merkitsee kielipoliittista ja kielisosiologista prosessia, jossa alistettu kieli nostetaan parempaan asemaan yhteisössä. Tarkemmin sanottuna tämä merkitsee sitä, että alistettua kieltä aletaan käyttää sekä kirjoitettuna että puhuttuna yhdellä tai useammalla julkisella käyttöalueella, jolla sitä ei aiemmin ole käytetty. Kieli saa virallisen aseman kielilain avulla, ja asenteet muuttuvat niin, että kieltä arvostetaan enemmän kuin ennen. Yksilötasolla kielellinen sopeutuminen, etenkin jos on kyse kotikielestä, hidastuu tai muuttaa kokonaan suuntaansa.⁷

Kielellinen emansipaatio edellyttää kielellisten oikeuksien kehittymistä. Tässä yhteydessä käsite *kielelliset ihmisoikeudet*, *linguistic Human Rights*, on keskeinen. Käsitteestä on keskusteltu osana yleisiä ihmisoikeuksia yhä enemmän kansainvälisellä tasolla 1990-luvulta lähtien. Useissa kansainvälisissä vähemmistöjen kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia koskevissa sopimuksissa korostetaan sitä, että noilla oikeuksilla on suuri arvo ei vain vähemmistölle itselleen vaan kaikille, koska vähemmistökielet ovat osa yhteistä kulttuuriperintöä.⁸ Tärkeimmät kielelliset ihmisoikeudet ovat:

- oikeus samaistua ilman syrjintää yhden tai useamman kielen puhujaksi
- oikeus saada omalla kielellä tapahtuvaa ja sitä koskevaa opetusta
- oikeus käyttää omaa kieltään viranomaisten kanssa
- oikeus oppia kunnolla asuinmaansa

virallinen kieli ja enemmistön kieli.⁹

Kieliryhmien alistamisen tuntomerkkejä on yhden tai useamman kielellisen ihmis-oikeuden puuttuminen. On esimerkiksi tavallista, että tietty vähemmistöryhmä käyttää kieltään vain suullisesti ja vain yksityisissä ja paikallisissa yhteyksissä. Aivan viime aikoihin saakka kveeninkielen käyttöä voitiin hyvin kuvata juuri näin. Mutta nyt se on, jos kohta vaatimattomassa mitassa, otettu käyttöön myös muilla aloilla. Syksyllä 2004 julkaistiin esimerkiksi ensimmäinen kveeninkielinen, porsankilaisen Alf Nilsen-Børsskogin kirjoittama romaani *Elämänjatko 1. Kuosuväärän takana*. Sillä tulee vastedeskin olemaan suuri merkitys muun muassa antamansa kielellisen mallin ansiosta.

Murrejatkumot ja kielellinen emansipaatio

Fennistisessä murreutkimuksessa kveenimurteiden on tavallisesti katsottu kuuluvan peräpohjalaisen murrealueen reunamurteisiin, ja niistä on käytetty nimitystä *Ruijan suomalaismurteet*.¹⁰ Murteilla on taipumus muodostaa kieliketjuja tai kielijatkumoa. Tällä tarkoitetaan alueellisia kieliketjuja, joissa naapurimurteiden puhujat ymmärtävät toisiaan, samalla kun tämä molemminpuolinen ymmärtäminen ylittää virallisen kielirajan. Tällaisen jatkumon ääripäissä olevien murteiden puhujat eivät ehkä enää ymmärrä toisiaan täydellisesti.¹¹

Skandinaavisessa murrejatkumossa on esimerkiksi Etelä-Norjan ja Ruotsin rajamurteilla monta yhteistä piirrettä. Saamelainen murrejatkumon itäinen ääripää on Kuolan niemimaa ja läntinen Etelä-Norjassa sijaitseva Femunden. Kveenimurteet

⁷ Huss ja Lindgren 2000.

⁸ Skutnabb-Kangas 2000, ks. Börtestam ja Huss 2001: 104.

⁹ Skutnabb-Kangas – Phillipson 1989; Skutnabb-Kangas 2000: 499, Lindgrenin 2003: 104–105 mukaan.

¹⁰ Ks. esim. Paunonen 1988, 1991; Lindgren 1993.

¹¹ Chambers – Trudgill 1980: 6.

ovat osa itämerensuomalaista murrejatkuoa. Se alkaa Pohjois-Norjasta, kulkee Pohjois-Ruotsin ja Pohjois-Suomen sekä Keski-Suomen kautta Venäjällä sijaitsevan Karjalan tasavallan pohjoisosiin ja edelleen Karjalan tasavallan eteläosiin, Pietarin luoteispuolella sijaitsevien alueiden kautta Viroon, josta se ulottuu takaisin Etelä-Suomeen.¹²

Kielelliseksi emansipaatioksi voidaan kutsua sitä, kun jotkin murrejatkuon murteet irtautuvat siitä ja alkavat muuttua omiksi kielikseen kielipoliittisen ylimenokauden kautta. Tämä on kielellistä emansipaatiota, koska puheena olevat kielivarieteetit ovat aiemmin olleet korkeamman arvoaseman omaavan yleiskielen paikallismurteita. Kun jokin murteiden ryhmä saa kielen aseman, tämä alistussuhde loppuu. Kun tornionlaaksolaiset ja kveenit ovat pyrkineet itsenäistymään viimeisten kymmenen vuoden aikana suhteessaan ”suomenuomeen” ja kun he samalla ovat alkaneet luoda omaa kirjakieltään, kyse on orastavasta kehityksestä samaan suuntaan.¹³

Euroopan neuvoston alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva peruskirja

Nykyään on aivan selvästi enemmän ymmärrystä historiallisia vähemmistöjä ja niiden kieliä ja kulttuureja kohtaan kuin ennen. Tämä ilmenee suhtautumisessa kansainvälisiin sopimuksiin, joita on tehty viimeisten kymmenen vuoden aikana. Vuonna 1999 Norja ratifioi Euroopan Neuvoston *Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen*. Kansallisina vähemmistöinä Norjassa pidetään juutalaisia, kveenejä, romaneja (kaksi eri ryhmää) ja metsäsuomalaisia. Toki aiemminkin on ollut monia sopimuksia, joissa vähemmistöihin on kiinnitetty huomiota, mutta sellaisia

sopimuksia, joissa on omat, *kielellisiä oikeuksia* koskevat pykälänsä, ei ole ollut ennen siinä määrin kuin nyt. Kielellisiä oikeuksia on alettu pitää osana muita ihmisoikeuksia. Selvin esimerkki tästä on Euroopan Neuvoston *Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja*.¹⁴ Tämä sopimus muodostaa tärkeimmän kansainvälisen Euroopan vähemmistökieliä suojelevan oikeudellisen perustan. Peruskirja astui voimaan 1.3.1998.

Ratifiointi merkitsee sitä, että säännökset, joihin tietty maa on sitoutunut, tulevat osaksi kansallista lainsäädäntöä. Kansallista lainsäädäntöä voidaan toki muuttaa, ja niin tapahtuu koko ajan. Mutta sellaisia lainmuutoksia, joilla on kielteisiä seurauksia maan kansainvälisille velvoitteille, on usein vaikeampi tehdä. Peruskirjan ratifiointi antaa vähemmistökielille oikeusturvan eli sen käyttöön on nyt lakiin perustuvat oikeudet. Muutkin toimet, kuten erilaisille hankkeille annettu taloudellinen tuki, ovat myös hyviä ja tarpeen, mutta ne ovat jatkuvasti riippuvaisia budjettipäätöksistä. Lakiin perustuvilla toimilla ja hankkeilla sen sijaan on merkittävä etusija määrärahoista kilpailtaessa. Kielisuojaa koskevat säännökset on jaettu kahteen osaan, osaan II ja III. Osa II koskee tietyn maan kaikkia vähemmistökieliä, ja se edellyttää, että valtio perustaa politiikkansa, lainsäädäntönsä ja lainkäyttönsä tietyille, tarkemmin määritellyille tavoitteille ja periaatteille. Peruskirjan osa III sisältää konkreettisia säännöksiä, jotka koskevat kielten käyttöä ja antavat yleisesti ottaen kielelle paremman turvan kuin osan II säännökset. Osa III on laadittu valikon muotoon, josta jokaisen maan tulee valita vähintään 35 konkreettista velvoitetta suuresta joukosta vaihtoehtoja. Norja ratifioi peruskirjan vuonna 1993 saamen osalta. (Gramstad 2004).

¹² Söderholm 2000.

¹³ Lindgren 1998

¹⁴ Huss 2003

Osa II	Osa III
Koskee kaikkia vähemmistökieliä	Koskee tiettyjä vähemmistökieliä
Tavoitteet ja periaatteet, joihin valtion politiikan, lainsäädännön ja lainkäytön on perustuttava (artikla 7).	Konkreettiset kieliturvaa koskevat säännökset, joista valtion on valittava: <ul style="list-style-type: none"> - koulutus (artikla 8) - oikeudellinen asema (artikla 9) - julkinen hallinto (artikla 10) - julkiviestimet (artikla 11) - kulttuuri (artikla 12) - talouselämä ja viranhoito (artikla 13) - kansainväliset kontaktit (artikla 14)
Oikeus pidättäytyä (koskee erityisesti ei-alueellisia vähemmistökieliä)	Valtion tulee valita vähintään 35 konkreettista velvoitetta (vähintään kolme artikloista 8 ja 12 sekä vähintään yksi artikloista 9, 10, 11 ja 13). Ei oikeutta pidättäytyä.

Euroopan Neuvoston *Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja*. Se jakautuu kahteen osaan, joista toinen koskee vähemmistökielten suojelua ja toinen niiden ohjaamista¹⁵

Peruskirjassa ei tehdä eroa alkuperäiskansan ja kansallisen vähemmistön kielen välillä. Tavallisesti katsotaan, että kielellä tulisi olla vähintään noin 100 vuoden pituinen historiallinen kytkeä tiettyyn maahan, jotta se saisi peruskirjan takaaman suojan.¹⁶

Euroopan neuvoston taholta seurataan kiinteästi eri maissa tapahtuvaa ratifiointia. Näiden on raportoitava tilanteesta tiettyjen säännösten mukaan. Norja lähetti ensimmäisen maa-kohtaisen raporttinsa Euroopan neuvostolle v. 1999. Vaikka *kveeni/suomi* mainittiin, oli vaikea päätellä, oliko osan II määräys täytetty sen osalta. Asiantuntijakomitealle lähettämässään maakohtaisessa raportissa kolme vuotta myöhemmin vuonna 2002 hallitus pysyi aiemmassa kannassaan. Saatuaan Euroopan neuvostolta kriittisiä huomautuksia hallitus tilasi Tukholman yliopiston kaksikielisyys-tutkimuslaitoksen professorilta Kenneth

Hyltenstamilta raportin ”Kvensk – språk eller dialekt?” (Kveeni – kieli vai murre?).

Jos vertaamme Ruotsia ja Norjaa, joissa kummassakin on itämerensuomalaisia kieliä puhuvaa väestöä, so. äskettäin mahanmuuttaneita suomalaisia ja vanhoja kansallisia vähemmistöjä, tornionlaaksolaisia Ruotsissa ja kveenejä Norjassa, niin nämä kaksi maata ovat valinneet aivan erilaiset toimintalinjat. Ruotsin valtiopäivät päätti joulukuussa 1999 antaa suomelle, saamelle ja meänkielille alueellisen vähemmistökielen aseman, joka takaa niille peruskirjan osassa III annetun suojan muutamissa Pohjois-Ruotsin kunnissa. Suomi, meänkieli ja saame ovat olleet virallisia vähemmistökieliä useissa Pohjois-Ruotsin kunnissa 1.4.2000 lähtien. Syksyllä 2004 julkistettiin tieto, että Ruotsin hallitus teettää selvityksen siitä, tuleeko suomen saada sama asema Etelä-Ruotsissa kuin Pohjois-Ruotsin kunnissa.¹⁷ Koska useimmat ruotsinsuomalaiset (n. 300 000) asuvat Etelä-Ruotsissa, Tukholman alueella ja Mälarin ympärillä olevissa kaupungeissa, on esiintynyt tyytymättömyyttä siitä, että

¹⁵ Gramstad 2004

¹⁶ Huss 2003

¹⁷ <http://www.sou.gov.se/finskaspraket/>

suomi ei ole virallinen kieli maan eteläosassa, jossa enin osa suomalaisia asuu. Tämä on taustana uudelle selvitykselle, jonka on määrä valmistua vuonna 2005.

”Kveeni – kieli vai murre?” -raportti ja lausuntokierroksen tuloksia

Raportin laatijoiden tehtävänä oli selvittää, tuleeko kveeniä pitää omana kielenään vai murteena, sekä tarkastella mitä yhteisiä ja mitä erilaisia piirteitä kveenillä ja meänkielellä on.

Kenneth Hyltenstam laati yhdessä Tommaso Milanin kanssa mittavan raportin, jossa he käyivät perusteellisesti läpi sekä kveenikysymykseen liittyvää tutkimusta että sitä koskenutta julkista keskustelua.

Raportin tärkein johtopäätös on, että yhteiskunnallisten ja kielellisten suhteiden perusteella kveeniä on pidettävä mieluummin omana kielenä kuin murteena. Hyltenstam kehottaa samalla yhteistyöhön naapurimaiden kanssa kielenhuoltoa ja koulutusta koskevissa kysymyksissä. Lausuntokierroksella raporttiin annettiin yhteensä 30 lausuntoa. Nämä laitettiin Internettiin kesällä 2004.¹⁸ Lausuntojen oli määrä toimia pohjana asiakirjalle, joka vietiin poliittiseen käsittelyyn.

Lausunnoissa oli joitakin kielteisiä huomautuksia siitä että raportti oli ruotsiksi ja että sen tyyli oli niin akateeminen, että siitä oli vaikea saada selvää. Lisäksi arvosteltiin kirjoittajien tekemää lähteiden ja haastateltujen henkilöiden valintaa; arvosteltiin aivan avoimesti, että vain niitä oli haastateltu, jotka olivat ilmoittaneet kveenin omaksi kielekseen. Myönteisissä kommentteissa tähdennettiin sitä, että raportissa oli perusteellinen selonteko sekä termistä ’kieli’ ja ’murre’ että kveenien historiasta.

Lausunnoista ilmenee selvästi, että suhtautuminen kveeniin on jakaantunut kahtia; voimme puhua kahdesta leiristä. Toisen leirin

mukaan kveeniä on pidettävä omana kielenä. Toinen leiri taas suhtautuu kysymykseen kielteisesti. Kun katsomme tarkemmin, mitkä tahot ovat kielteisiä, huomaamme että tässä joukossa on huomattavan paljon (peruskoulun) suomen opettajia. Maantieteellisesti katsoen nämä opettajat asuvat Varangissa ja Pohjois-Tromsissa eli siis kveenien perinteisen asuinalueen reunamilla. Ennen lausuntoajan unpeutumista eräs eläkkeellä oleva (suomen)opettaja ja rehtori lähetti asiaan liittyvän kehotuksen ja oman lausuntonsa kaikkiin niihin Tromsin ja Finmarkin kouluihin ja kuntiin, joissa on suomen opetusta. Hän pyysi hartaasti vastaanottajia antamaan lausuntonsa raportista, samalla kun hän varotti hylkäämästä *”meidän perinteistä suomen kirjakieltämme ja sallimasta uutta kveeniksi kutsuttua suomalais-ugrilaista kieltä.”* Seuraavat Varangista tulleet lausunnot ilmentävät myös tällaisia käsityksiä: *”kansaa ei kutsu kieltään kveeniksi”* ja *”suomenkieliset ovat aina katsoneet, että heidän kieltensä on suomensuomea”*.

Jotkut tahot, jotka toivovat, että kouluissa opetettaisiin edelleen vain suomea, suhtautuvat hyvin epäilevästi kysymyksen politisoimiseen. Kattojärjestö Pohjois-Norjan suomiseurojen liitto *”pelkää, että kveenien etnopolitiikka työntää suomen opetuksen sivuun Norjan kouluissa.”* Useiden Etelä-Varangin peruskoulujen opettajat ovat asettuneet kannattamaan tällaista näkemystä: *”Monet haluavat olla nykysikaisia norjalaisia, jotka ovat tietoisia suomalaisesta taustastaan mutta eivät halua, että heidän etnisyytensä saisi poliittisen sävyn.”*

Porsangin ja Alattion kouluissa, joissa on sekä suomen että kveenin opetusta ”suomi toisena kielenä”-oppiaineessa, asiaan suhtaudutaan toisin. Täältä tulleista lausunnoista voimme lukea seuraavanlaisia kannanottoja: *”Kveenien kielivarieteetti välittää tärkeää kulttuuriperintöä, jota suomen kieli ei voi korvata”* ja *”Meistä kielen erottaminen siitä kulttuurista,*

¹⁸ http://www.dep.no/kkd/norsk/aktuelt/hoeringssaker/paa_hoering/043041-080123/dok-bn.html

jossa se on kehittynyt, on vaikeata, ja sen vuoksi on luonnollista käyttää kveeniiä kveenikulttuurin välittämisessä”.

Suurin osa lausunnon antaneista tahoista tukee Hyltenstamin raportin johtopäätöstä. On vain yksi kielitieteellinen elin, joka päätyy siihen, että kveenille ei ole tarpeen antaa esimerkiksi Euroopan neuvoston peruskirjan osan III mukaista suojaa. Tuo elin on Norjan kielineuvosto (Norsk språkråd). Näin siitä huolimatta, että se samalla toteaa, että kielenvaihtoprosessi on ehtinyt jo pitkälle kveenin kohdalla. Johtopäätös on huomiota herättävä. Norjan kielineuvostoa organisoidaan paraikaa uudelleen. Kulttuuriministeriön mukaan ei ole enää paikallaan, että uusi kansallinen kielielin olisi vastuussa maan vähemmistökielistä. Tässä kohdin Norja ja Ruotsi eroavat taas toisistaan. Tekeillä oleva Ruotsin uusi kielielin tulee vastaamaan myös vähemmistökielistä.¹⁹

Koulu on nykyään todennäköisesti sekä kveenin että suomen kannalta kaikkein tärkein käyttöalue eli domeeni. Kuten olen aikaisemmin todennut, juuri ne koulut, joissa suomea opetetaan toisena kielenä, olivat lausunnoissaan kielteisiä sen suhteen, että kveeni olisi oma kielensä. Samalla niissä pelättiin, että suomen asema koulujen oppiaineena heikkenisi.²⁰ Tromssan yliopistossa huhtikuussa 2004 pidetyssä seminaarissa, jossa käsiteltiin Hyltenstamin raporttia ja jossa sen tekijä oli mukana, Finmarkin läänin koulutoimenjohtaja Trygg Jakola sanoi: ”*Kun suomi oppiaineena yhtäkkiä ilmaantui, kunnat olivat valmistautuneet siihen huonosti.*” Tiedonpuutetta oppiaineesta on yhä olemassa. Tietyissä paikoissa opettajien vaihtu-

vuus on suurta, eivätkä asenteet oppiainetta kohtaan ole pelkästään myönteisiä. Koulua vaivaavat siis edelleen oppiaineen käytännön järjestelyjen heikkoudet ja kielteiset asenteet, samalla kun oppilaiden määrä on kuitenkin koko ajan ilahduttavasti kasvanut. Jakola sanoi samassa seminaarissa myös: ”*Suomi oppiaineena on jatkuvasti haavoittuva (...) emmekä saa tehdä mitään, mikä entisestään lisää sen haavoittuvuutta.*”

Haasteet

Millaisia sitten ovat meitä kohtaavat haasteet? Niitä on monenlaisia. Olen yrittänyt tiivistää ne viiteen kohtaan, jotka olen otsikoinut seuraavasti: 1. *Hankala kveenikäsité*, 2. *Näkymätön kveeni*, 3. *Kieliasenteet*, 4. *Verkostoituminen* ja 5. *Kveenin kirjakieli*.

1. *Hankala kveeni-käsité.*

Sulauttamispolitiikan aikana, jota harjoitettiin aktiivisesti 1860-luvulta lähtien aina toiseen maailmansotaan saakka, kveenikäsité sai kielteisen leiman. Ryhmä itse ei perinteisesti ole käyttänyt tuota nimitystä itsestään, vaan se on lainattu enemmistön kielestä. Historiallisesti katsoen kveenikäsité on lainattu skandinaavisiin kieliin itämerensuomalaisesta sanasta *kainu*, joka puolestaan on lainattu erittäin vanhasta kantaskandinaavisesta sanasta **gain* ’aukko, kita’. Lainasuhteet menevät siis näin: **gain* > *kainu* > *kven*. (Koivulehto 1995.)²¹ Kveenit ovat mielellään kutsuneet kieltään *suomeksi* tai *suomen kieleksi*, mutta vanhempi väki

¹⁹ SOU 2002: 27 Mål i mun – Förslag till handlingsprogram för svenska språket. (Ehdotus ruotsin kieltä koskevaksi toimintaohjelmaksi.)

²⁰ Niille oppilaille, joilla oli ns. kveeniläissuomalainen tausta, annettiin oikeus saada opetusta suomessa toisena kielenä Tromssan ja Finmarkin peruskoulussa vuonna 1996. Vuoden 1997 koulu-uudistuksen myötä tuli uusia opetussuunnitelmia suomi toisena kielenä –oppiainetta varten (L97 ja L97 Saame), ja vuonna 1998 tuli uusi koululaki, jossa oikeus opetukseen on konkretisoitu. Suomea opetetaan noin 70 peruskoulussa, ja opetusta saa noin 1200 oppilasta. Kveeniiä opetetaan Pyssyjoen ja Lemmijoen kouluissa yhteensä noin 60 oppilaille. (Tromssan ja Finmarkin koulunjohtajien yhteinen lausunto.) Myös Alattiossa annetaan jonkin verran opetusta kveeniksi

²¹ Muoto *kvääni* on tuore laina norjan kontaktimurteesta.

Porsangissa ja Alattiossa, jossa on vanhaa kveeniasutusta, muistaa kieltä tarkoittaneen nimityksen *kainhuun kieli / kaihnuun kieli*, ja kansanryhmää tarkoittaneen nimityksen *kainhuulainen*. Leirpollenin kylässä Porsangissa on paikannimi *Kainluokka*. Kun kysyin yhdeltä paikkakuntalaiselta, mitä hän arveli nimen alkuperäksi, sain vastaukseksi: ”*Sielä asuthiin kainulaiset*”²²

Vasta 1980-luvulla, kun perustettiin Pyssyjoen paikallinen kveeniyhdistys ja kattojärjestö Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto, käsite *kveeni* on alkanut saada myönteistä sisältöä. Lausuntokierroksen lausunnoista näemme kuitenkin selvästi, että kaikki eivät suinkaan halua kveeni-käsitteen uutta tulemistä. Jotkut puhuvat itsestään ”suomalaisten jälkeläisinä”, heillä on ”suomalainen identiteetti” ja he puhuvat ”suomen murretta”. Tämä näkemys tulee esiin varsinkin (etelä-)varankilaisissa lausunnoissa. Tähän vaikuttaa varmasti se, että Etelä-Varangin kveeniasutus on nuorempaa kuin muualla kveenialueella. Etelä-Varangin kveenit ovat raja-alueen vähemmistö. Täällä on paljon yhteyksiä ja läheiset suhteet Suomeen. Jo kielellisestikin Etelä-Varangin murteet ovat lähempänä suomen peräpohjalaismurteita. Toisella puolen ovat ne, jotka sanovat, että he ehdottomasti eivät puhu suomea vaan kveeniä ja jotka haluavat vahvistaa kveenin kielen asemaa kouluissa ja yhteiskunnassa yleensä. Tätä näkemystä edustavat henkilöt ovat kotoisin pääasiassa Porsangista. Juuri tässä kunnassa on eniten kveeninkielistä kulttuuri-toimintaa.

On paikallaan todeta, että nähdäkseni kveeni-käsite on vaikeuttanut hedelmällistä yhteistyötä edellä mainitsemiini kahden leirin välillä. Käsite *kielirauha* on tuttu sekä Norjan että Suomen kielihistoriasta. Norjassa käsitettä on käytetty niin sanottua Vogt-komiteaa muodostettaessa vuonna 1964. Komitean oli määrä työskennellä kielirauhan

aikaansaamiseksi, toisin sanoen uusnorjan ja kirjanorjan tasa-arvoisuusperiaatteen toteuttamiseksi sekä kieliryhmien keskinäisen kunnioituksen luomiseksi, ja sen tuli saada kielipolitiikka pois valtiopäiviltä. Komitean työn yksi tulos oli se, että muodostettiin Norjan kielineuvosto. Suomessa julistettiin viime sotien aikana kielirauha suomen- ja ruotsinkielisen väestön välille. Talvisotaan osallistuivat ruotsin- ja suomenkieliset rinta rinnan; tämä oli omiaan vaimentamaan ryhmien välisiä aikaisempia vastakohtaisuuksia.

Joittenkin mielestä on ehkä liioittelua tehdä tällaisia vertailuja, mutta kun muistaa kiivaat väittelyt ja Pohjois-Norjan sanomalehdissä olleet mielipidekirjoitukset, joita ilmestyi säännöllisin väliajoin 1980-luvulla, ovat vertailut nähdäkseni paikallaan. Sotilaallista termiä käyttäkseni *rintamalinjat ovat olemassa* sen suhteen, onko kveeniä pidettävä omana kielenä vai ei. Ehkä olisi jo aika julistaa kielirauha niiden välille, jotka taistelevat toisaalta suomen ja toisaalta kveenin puolesta. Keskeisin seikka ”rauhanneuvotteluissa” on se, että sekä suomelle että kveenille annetaan tilaa koulujen opetusohjelmassa. Tätä koskeva ehdotus tulee esille myös monissa Hyltenstamin raportista annetuissa lausunnoissa. Viimeaikainen maahanmuutto Suomesta, Suomen maantieteellinen läheisyys Pohjois-Norjassa sekä ”pohjoisnorjalais-suomalaisen yhteisön” hartaat toiveet puoltavat sitä, että on oikein edelleen antaa opetusta suomen (yleis) kielessä Norjan kouluissa.

2) ”Näkymätön kveeni”

Vaikka onkin hyvin ilahduttavaa, että ensimmäinen kveeninkielinen romaani on ilmestynyt, että oppimateriaalia on tehty, että kieltä on käytetty jumalanpalveluksissa, lauluissa ja musiikissa, käännoöksissä, paikallislehtien ilmoituksissa jne., niin

²² Paikannimi *Kainluokka* (myös *Kaininluokka*) on yhdistetty sanasta *Kain-* ’kveeni’ ja *-luokka* ’mäki, rinne’. Nimi on luultavasti mukailtu kveeninkielen aiemmasta saamelaisesta nimestä.

kveeninkielen kirjallinen ja suullinen käyttö on edelleen rajallista. Meiltä puuttuu edelleen tärkeä infrastruktuuri kuten kielioppi tai kielioppeja, sanakirjoja, ja mikä tärkeintä, oppimateriaalia. Useissa kummankin leirin lausunnoissa tähdennettiin, että suomen kielen opetukseen tarvitaan kipeästi Norjan oloihin sopivaa oppimateriaalia. Kun kveenin kieli on arkielämässä usein ”näkyvätön” ja kun eri kveenimurteiden tuntemus ei ole kovin yleistä, tulee käynnissä olevaan keskusteluun mukaan se, mitä kutsun ”käytännön perusteluiksi”. Kyse on ”tiedämme, mitä meillä on, mutta emme tiedä, mitä saamme”-asenteesta. Kuulemme sellaisia väitteitä kuin ”suomella pääsee pitemmälle”, mitä tulee työmahdollisuuksiin, turismiin, suomenkieliseen kirjallisuuteen, julkiviestimiin jne. Monien mielestä meillä on jo riittävästi opettajia, joilla on sopiva Suomessa tai Norjassa hankittu koulutus suomen kielessä. Inspiraatiota uusien oppimateriaalien kehittämiseen voimme hakea Suomesta. Sellaisia väitteitä, että suomen kielen taidolla pääsisi pitemmälle ja että se antaisi paremmat mahdollisuudet työelämässä, ei kuitenkaan ole näytetty toteen. Me tarvitsemme kielisosiologista ja sosiolingvististä tutkimusta sen selvittämiseksi, miten hyvin suomen, meänkielen ja kveenin ja ehkä myös muiden itämerensuomalaisten kielten puhujat itse asiassa ymmärtävät toisiaan. Toistaiseksi meillä on tästä asiasta enimmäkseen vain ”mutu”-tietoa.²³ Tämä kysymys, siis se, miten ihmiset ymmärtävät toisiaan myös yli kieli-rajojen, voi näet riippua myös asenteista.

3) Kieliasenteet

On olemassa paljon ennakkoluuloja kveenin kieltä kohtaan, sitä luonnehditaan mm. *paskasuomeksi* (*skitfinsk*). Kieliasenteet ja ennakkoluulot juontuvat norjalaistamisajalta; kveeninkieli sai silloin kielteisen leiman, josta sen on vaikea päästä eroon. Tiettyihin kielivarieteetteihin koh-

distuvat kielteiset asenteet saattavat johtua myös siitä ympäristöstä, jossa yleiskielellä on valta-asema. Tiedämme, että suomen yleiskielellä oli ennen vahva valta-asema Suomen kouluissa; oppilaiden murteiden käyttämisestä ei suvaittu (Paunonen 1993). Suomen tiedotuskulttuuri on kuitenkin muuttunut rajusti viimeisten 15–20 vuoden aikana. Tilanteissa joissa aiemmin olisi vaadittu yleiskielen (*riksfinsk*) käyttämistä, kuulee nykyään kaiken tyyppistä puhekieltä ja murretta. Koko ajan julkaistaan myös erilaisia painatteita murteilta, tämä koskee sekä kaunokirjallisuutta että sarjakuvalehtiä, paikallislehtiä, murrekirjoja jne. Yleiskielen ja puhekielen raja tuntuu hämärtyneen (Mantila 2002). ”*Ehkä lähenemme norjalaista käytäntöä, jossa paikalliset piirteet ovat osa julkista kielenkäyttöä,*” Harri Mantila pohtii (2001). Hän on Oulun yliopiston suomen kielen professori ja johtaa *Suomen kielen lautakuntaa*.

Kieleen ja murteisiin kohdistuvat kielteiset asenteet ovat myös ilmausta ns. *kielellisestä purismista*. (Brunstad 2001.) Kuvitellaan, että on olemassa puhdas kieli, joka on vapaa toisten kielten vaikutuksesta sanaston, muotoopin, lauseopin ja äänneopin suhteen. Näin ei todellisuudessa kuitenkaan ole. Kielen sanavarastoa on äänneopin ohella helppo tarkastella. Kveenin kieltä koskeva purismi kohdistuu etenkin niihin lainasanoihin, joilla viitataan nykyaikaiseen yhteiskuntaan ja jotka on lainattu kveeniin norjasta. Purismia esiintyy myös Hyltenstamin raportista annettujen lausuntojen sellaisissa arvoarvostelmissa kuin ”*kielellinen rappio*” ja väitteissä, että kveeni on ”*puutteellinen kieli*”. Niissä korostetaan myös sitä, että on tärkeätä, että ”*lapset oppivat kunnon suomea*” eli siis ei kveeniä.

Ehkä on myös niin, että kveenin kieleen samaistuminen on heikkoa myös sen nykyisen vähäisen saseman takia. Voimme sanoa, että ihmisiltä puuttuu myönteinen kieli-identiteetti suhteessa kveeniin. Sekä Varangista että

²³ ”Mutu”-tieto on suomensuomalainen käsite, joka tarkoittaa ’epämääräistä ja subjektiivista tietoa’. Se tulee ilmauksesta ”musta tuntuu” eli ”minusta tuntuu”, ”minulla on sellainen tunne, että ...”.

Raisista todetaan, että suomi ei ole enää elävä kieli niiden oppilaiden kodeissa, jotka lukevat koulussa suomea toisena kielenä. Vanhemmat ja opettajat, jotka eivät ole kasvaneet tai jotka eivät elä kveeninkielisessä ympäristössä, eivät vaadi kveeninkielistä opetusta. Mutta samalla on tietenkin myönteinen merkki identiteetistä, että vanhemmat valitsevat lapsilleen suomen kielen kouluaineeksi. Voimme sanoa, että joittenkin kohdalla suomi korvaa sen kielen, joka paikallisympäristössä on menetetty, siis kveenin.

Voimme kuitenkin kysyä, miksi oppilaat eivät jatka suomen kielen opiskelua erityisesti yläasteella ja lukiossa, kun ottaa huomioon suuren oppilasmäärän peruskoulun alasteella. Voimme kysyä, miksi useimmat eivät pyri lukemaan suomea korkeakoulussa ja yliopistossa? Olisiko hakijoita ollut enemmän, jos kveeni olisi ollut tarjolla? Miten opiskelijoiden ohjautumista suomen ja kveenin opintoihin voisi lisätä? Tähän kysymykseen olisi tärkeätä saada vastaus, mikäli haluamme suomen ja kveenin taidon kasvavan väestön keskuudessa.

Haluaisin puhua vähän myös ilmiöstä, josta käytän nimitystä *kielellinen epävarmuus*. Norjan suomenopettajien suomen- ja kveeninkielen taito vaihtelee. Jotkut ovat oppineet kielen kotona ja osaavat sitä hyvin, toisilla on ehkä enimmäkseen vain *reseptiivinen kielitaito*, ts. he ymmärtävät hyvin suomea ja kveeniä, mutta eivät ole tottuneet käyttämään kieltä aktiivisesti. Toiset puolestaan, kuten minä, ovat oppineet suomen opiskelemalla sitä aikuisiässä. Tämän takia meillä ei ole ensimmäisen kielen taitoa kveenissä eikä suomessa. Ei ole kuitenkaan mitenkään erikoista, että kielenopettajalta puuttuu ensimmäisen kielen taito opettamassaan kielessä. Tässä maassa on varmasti monta sataa englanninopettajaa, ja he selviävät hyvin työstään vaikka heiltä ei vaadita ensimmäisen kielen taitoa englannissa.

Norjan koulujen suomen opettajista aika monet ovat kotoisin Suomesta. Jotkut ovat hankkineet itselleen opettajankouluksen

siellä, toiset taas Norjassa. Suomenopettajien joukossa on myös niitä, jotka ovat muuttaneet tänne ennen Suomessa 1990-luvulla ollutta *murrebuumia* ja niitä suuria muutoksia, joita äskettäin on tapahtunut suomalaisessa kieliyhteisössä. Noin puolet niistä opettajista, jotka antoivat lausunnon edellä mainitulla lausuntokierroksella, oli muuttanut Suomesta. Saattaa olla niin, että opettajakunnassa, jonka pätevyys vaihtelee, syntyy kyvykkäimpien johtama valtahierarkia. Yksi norjalainen suomenopettaja ilmaisi asian alistuneesti näin: ”*Suomalaiset ovat ottaneet vallan suomen kielen opetuksessa*”. Toivon, että tämä ei ole yleinen ongelma.

4) Verkostoituminen

Koulujen suomen- ja kveeninopettajilla on jo joitakin pienehköjä verkostoja. Etelä-Varangin suomenopettajat ovat muodostaneet *Nettverk for finsk som andrespråk* (Suomi toisena kielenä-verkosto), ja Porsangissa on myös kveeninopettajien verkosto. Tietääkseni näiden verkostojen välillä ei ole mitään yhteistyötä. Aikaisemmin oli kaikkien Tromssassa ja Finmarkissa toimivien suomen- ja kveeninopettajien verkosto, jonka Finmarkin korkeakoulu oli perustanut. Koulutussektorin verkostoitumisessa on paljon parannettavaa. Kun oppilasryhmät ovat pieniä ja kun opettajat monesti toimivat lähinnä ”kierto-opettajina”, ts. he opettavat suomea monessa eri koulussa eivätkä aina kuulu koulun vakinaiseen opettajakuntaan, on sitäkin tärkeämpää olla mukana sellaisessa yhteisössä, verkostossa, jossa pohditaan oman oppiaineen kysymyksiä. Ilman hyvin toimivaa verkostoa saattaa käydä niin, että esimerkiksi hyvistä oppimateriaalihankkeista saavat tietää vain lähimmät kollegat.

Kuluneina parinakymmenenä vuotena Tornionlaaksossa on ollut aatteellisella pohjalla toimiva epävirallinen *kielilautakunta*. Lautakunta on työssään keskittynyt julkaisemaan kirjoja vähemmistökielellä. Vuonna 2003 järjestettiin konferenssi ja tapaaminen, jossa keskusteltiin tu-

levasta kieliyhteistyöstä. Samalla nimitettiin laajennettu ja väliaikainen kielilautakunta, jossa on myös kveeniä edustavia jäseniä Norjasta. On erittäin tärkeätä pitää yllä yhteistyötä Tornionlaakson kielilautakunnan kanssa, mutta on myös tärkeätä, että kveeni saa oman kielilautakuntansa.

Vuoden 2004 toukokuussa järjestettiin Alattiossa verkostokonferenssi *Aivotuisku*, jonka tavoitteena oli elvyttää kveenin kieltä ja kulttuuria. Konferenssiin oli kutsuttu kveenin kielen ja kulttuurin alalla toimivia laitoksia sekä vieraita Tornionlaaksosta ja luulajansaamelaiselta alueelta. Työtä jatkavat nyt erilaiset työryhmät, ja sitä koordinoi Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto. Tämän hankkeen haasteena on luoda yhteistyötä eri laitosten välille ja saada lisää julkisia määrärahoja.

Saamelaisella taholla on saavutettu kielen kehityksen ja elvytyksen alalla paljon sellaista, jota kveenivähemmistö voisi hyödyntää. Kveenin kielen puolestapuhujilla on liian vähän yhteistyötä saamen kielen elvytyksestä ajavan yhteisön kanssa. Tässä ei ole mahdollista käsitellä monta esimerkkiä, mutta haluan nostaa esiin Pohjois-Tromsissa sijaitsevan Kaivuonon kunnan. Pitkällisten ja tuskallisten vaiheiden kautta on päästy siihen, että kunnassa on nyt hyvin toimiva Ája Saamelaiskeskus (Ája Samisk Senter), joka 10 vuoden ajan on merkinnyt paljon myönteisen saamelaisen identiteetin kehittymiselle alueella. Aluehan tunnettiin julkiviestimissä aiemmin saamelaisten paikannimikilpien vandalisoinnista. Joitakin vuosia sitten oli mahdollonta ajatella saamenkielen elvyttämistä Kaivuonossa. Nykyään 30 % oppilaista opiskelee saamea koulussa. Vielä tärkeämpää on ottaa selvää pienemmistä ja uhatummista saamelaiskielistä, etenkin luulajansaamesta ja Suomessa puhuttavasta inarinsaamesta. Kun Norjassa on onnistuttu elvyttämään erityisesti pohjoissaamea se on tapahtunut kansallisten panostusten ansiosta. Tuliselu, tieto, informaatio ja taloudelliset resurssit ovat kuitenkin yhtä tärkeitä.

Kveeninkielen elvyttäminen on suuri haaste myös *maantieteellisesti*; pienten ja hauraiden kieliyhteisöjen välillä on pitkät etäisyydet. Edellä mainittujen seikkojen lisäksi näiden yhteisöjen välinen verkostoituminen on myös tärkeätä.

5) Kveenin kirjakieli

Mikään kieli ei nykyään säily ilman kirjallista kulttuuria, ei siis kveenikään. Ihmiset kirjoittavat nykyään omilla kveenimurteillaan, ja se on hyvin tärkeätä, koska se luo pohjaa standardisoidulle kielelle. Kveenille ja meänkielelle on suurta hyötyä siitä, että niissä käytetään suomen oikeinkirjoitusta.

Käsitettä kielensuunnittelu, *language planning*, käytettiin ensimmäisen kerran USA:ssa julkaistussa alan kirjallisuudessa 1950-luvun lopulla (Vikør 1994). Kielensuunnittelu määritellään niin, että se on kieliolojen tietoista ohjaamista tietyllä alueella. Kielensuunnittelun käsitteeseen sisällytetään tavallisesti termi statussuunnittelu (*status planning*) ja korpus-suunnittelu (*corpus planning*). Nämä ovat kielensuunnittelutyön kaksi vaihetta. Statussuunnittelu koskee kielilainsäädäntöä ja vähemmistökielen oikeuksia sekä sen tehtäviä yhteisössä. Toinen vaihe, korpussuunnittelu, koskee esimerkiksi terminologiatyötä ja perinteistä kielenhuoltotyötä kuten kielivarieteetin valintaa ja standardisointia. Kveeninkielen määrätietoinen standardisointi ei ole vielä päässyt alkuun. Kveeni on nykyään pääosin statussuunnittelun vaiheessa eli kysymystä kielen asemasta ja oikeuksista ei ole vielä selvitetty. Kveeninkielen suuri standardisoimistyö odottaa vielä vuoroaan.

Lopuksi

Esitykseni otsikossa kysyn, onko kveeninkielellä tulevaisuutta. Mikä on vastaukseni? Se on ”kyllä”, kveeninkielellä on ehdottomasti tulevaisuus. Perustelen väitettäni seuraavasti. Monia myönteisiä toimia ja hankkeita on käynnissä. Näitä

ovat yritykset opettaa kveeniä ja kveeniksi sekä orastava kirjallinen kulttuuri. On erilaisia kulttuurihankkeita, joissa käytetään kveeniä. Jo vuonna 1991 astui voimaan *Laki paikannimistä*. Tämän lain mukaan niitä saamen- ja kveeninkielisiä paikannimiä, joita paikkakunnan väestö käyttää, on käytettävä myös kilvissä, kartoissa, rekistereissä jne. Ikävä kyllä tähän mennessä kveeninkielisiä paikannimiä on otettu käyttöön melko vähän, mutta meillä on lain turvaama mahdollisuus tuoda esiin tämä tärkeä kveenikulttuurin osa. Useimmat niistä tahoista, jotka antoivat lausunnon ”Kvensk – språk eller dialekt?” (Kveeni – kieli vai murre?) –raporttiin, toivoivat, että kveeniä pidettäisiin omana kielenään. Luottakaamme siihen, että nämä näkemykset vaikuttavat myös poliittiseen toimintaan. Sanottuani kaiken tämän haluan vielä lopuksi muistuttaa siitä, mikä on ehkä kaikkein tärkeintä kielen elvyttämisessä ja mikä samalla on ehkä kaikkein suurin haaste: kielenpuhujien on itse toimittava aktiivisesti ja pyrittävä siirtämään vähemmistökielensä uusille sukupolville. Tämä on aivan keskeistä, mikäli halutaan, että vähemmistökielillä olisi muutakin kuin vain *symbolista arvoa*.

Suomentanut Kaarlo Voionmaa

Lähteet

Brunstad, Endre 2001: *Det reine språket. Om purisme i dansk, svensk, færøysk og norsk*. Avhandling til doctor artium-graden. Nordisk institutt. Universitetet i Bergen.

Crystal, David 2000: *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gramstad Sigve 2004: Ulik behandling av ulike minoritetsgrupper. — *Den fleirspråklege utfordringa*. Sandøy, Brunstad, Hagen og Tenfjord (red.). Novus Forlag. 57—64.

Huss, Leena 1999: *Reversing Language Shift in the Far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. Studia Uralica Upsaliensia 31. Uppsala.

Huss, Leena 2003: Europarådets

konvention om regionala eller minoritetsspråk — visioner och verklighet. — *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur*. Seminarrapport, Tromsø mars 2002. Utgitt av Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto. 141—148.

Huss, Leena og Börestam, Ulla 2001: *Språkliga möten. Tvåspråkighet och kontaktlingvistik*. Lund: Studentlitteratur.

Huss, Leena og Lindgren, Anna-Riitta 2000: Språklig emancipation i Finland och Sverige. — *Nordlyd* No. 29. Tromsø University Working Papers on Language and Linguistics. Tromsø. 81—98.

Hyltenstam, Kenneth 2003: *Kvensk — språk eller dialekt?* Rapport avgitt av Kultur- og kirke departementet og Kommunal- og regionaldepartementet oktober 2003.

Koivulehto, Jorma 1995: Ala-Satakunnan *Kainu* ja pohjoinen *Kainuu*. *Kielen ja kulttuurin Satakunta. Juhlakirja Aimo Hakasen 60-vuotispäiväksi 1.11. 1995. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja*. Vammala.

Lindgren, Anna-Riitta 1998: Kielten revitalisaatio — kielten emansipaatio. — *Nordlyd* No. 26. Tromsø University Working Papers on Language and Linguistics. Tromsø. 36—44.

Lindgren, Anna-Riitta 2003: Språklig emansipasjon eller språkdød blant kvener og tornedalinger? — *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur*. Seminarrapport, Tromsø mars 2002. Utgitt av Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto. 103—115.

Mantila, Harri 2001: Mitä language planning on suomeksi? — *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus-jakoulutusverkoston raportti II*. Toim. Miia Mikkonen, Helena Sulkala ja Harri Mantila. Suomen ja saamen ja logopedian laitoksen julkaisuja. N:o 18.

Mantila, Harri 2002: *Kielenhuollon uudet hasteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus /<http://www.kotus.fi/>

May, Stephen 2000: Uncommon Languages: The Challenges and Possibilities of Minority Language Rights. — *Journal of Mul-*

tilingual and Multicultural Development. Vol. 21, No. 5. 366—385.

Paunonen, Heikki 1993: Suomen kieli — oikea mieli.— *Virittäjä* 97. 81— 88.

Skutnabb-Kangas, Tove 2000: *Linguistic Genocide in Education — on Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. New Jersey — London.

Skutnabb-Kangas, Tove & Philipson, Robert 1989: Wanted! Linguistic Human Rights. ROLIG-papir 44. Roskilde: Roskilde University Centre.

Söderholm, Eira 2000: Suomi ja sen likikielet — erilaisia kielipoliittisia valintoja

ja niiden taustoja. — *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum* 7. — 13.8. 2000 Tartu, Pars VI. 251—260.

Vikør, Lars S. 1994: *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. Novus forlag.

Winsa, Birger 2003: Språkplanering utvecklar det kulturella kapitalet i svenska Tornedalen. — Meänkieli, finska, svenska och samiska i social kontext. — *Arina. Nordisk tidskrift for kvensk forskning*. Nummer 1/ 2003. 27— 40.

Ei framtid for kvensk språk? — Status og utfordringer i dagens situasjon¹

Irene Andreassen

Man antar at det kan finnes opptil 10 000 talte språk i verden i dag, det vanligste er å rekne med 6-7000 språk (Crystal 2000). I dette bildet er det ikke entydig hvilke varieteter som gjelder som språk, og hvilke som gjelder som dialekter. Dette svaret gis vha. politiske beslutninger, ikke gjennom språkvitenskapen. Iflg. UNESCOs World Atlas of Endangered Languages fra 2001 står halvparten av alle språk i verden i fare for å forsvinne i de kommende tiåra, de fleste er minoritetsspråk. Dette er språk som altså omtales som *endangered languages* 'språk i fare'. Også begrep som *trua språk / threatened languages* *uhattuja kielii* er vanlige i omtale av språk som står i fare for å dø ut. Kvensk må karakteriseres som et svært trua språk. Det er få aktive talere igjen, og de er hovedsakelig middelaldrende og eldre mennesker. Nå er det slik at språk alltid har forsvunnet i flerspråklige samfunn når for eksempel ett språk som har større politisk makt, privilegier og sosial prestisje overtar de språklige domena i et samfunn. Dette språket har nødvendigvis ikke de fleste språkbrukere. Et resultat som ofte er uunngåelig pga. denne prosessen, er at talere av minoritetsspråk skifter språk, de går over til å bruke majoritetsspråket. Men også det motsatte kan skje, nemlig at trua språk får en renessanse gjennom ny bruk. Dette kalles *språklig revitalisering*.

Språkskifteprosesser

En språkskifteprosess kan ha flere handlingsforløp. Iflg. forskningslitteraturen kan forløpet involvere tre stadier.² Første stadium kjennetegnes av et økende press på minoritetsspråkbrukere til å bruke smajoritetsspråket, spesielt på formelle språkdomener (dvs. i det offentlige livet). Dette trinnet er ofte fremskyndet og gjort lettere gjennom innføring av utdanning på majoritetsspråket. Neste stadium preges av en periode med tospråklighet; begge språk brukes side om side. Dette stadiet karakteriseres også av at det blir stadig færre minoritetsspråktalere, særlig blant yngre. Parallelt skjer det en reduksjon i språkkompetansen, ettersom minoritetsspråket brukes mindre og på stadig færre språkdomener. Det tredje stadiet, som kan inntre i løpet av to eller tre generasjoner, noen ganger også over kortere tid, karakteriseres av at minoritetsspråket helt er bytta ut mot majoritetsspråket. I kvenske miljø kan språkskifteprosessen ha foregått på denne måten, men også både raskere og langsommere, for eksempel i Porsanger er kvensk videreført gjennom mange flere generasjoner, men også her ser vi tegn på språkbytte.

Språkbytteprosesser som de som er beskrevet her, og som det finnes en omfattende forskningslitteratur om, er altså ikke noe nytt: Språk har oppstått og forsvunnet, og nye språk er oppstått ved at tidligere dialekter blir definert

¹ Artikkelen er en noe forkorta versjon av min prøveforelesning (sjølvalgt emne) til dr.art.- graden. Universitetet i Tromsø, 8.10. 2004.

² May 2000.

som språk. Men det som er både kvalitativt og kvantitativt forskjellig, er at det ved inngangen til det tjueførste århundret dør språk i en hittil ukjent målestokk.³ Enkelte forskere, bl.a. Tove Skutnabb-Kangas, har beskrevet prosessen som en form for *linguistic genocide* 'språklig folkemord'.⁴ Påstander som dette kan virke overdrevne, men de underbygges av fakta. For eksempel viste en oversikt fra 1999 fra Summer Institute of Linguistics at flere enn 3000 språk hadde færre enn 10 000 talere, og at så mange som 5000 språk hadde mindre enn 100.000 talere. Iflg. UNESCO er bare 10 % av verdens språk representert på Internett, et forum som bare får større og større betydning i vår tid. Man trenger ikke å ha livlig fantasi for å forestille seg hva som kan skje med språkmangfoldet i verden dersom ingen motkrefter settes inn.

Motkrefter mot språkskifte

Siden 1960-tallet har det pågått en etnisk renessanse blant minoritetsbefolkninger. Flere og flere minoriteter som tidligere levde under et sterkt assimilasjonstrykk, har revurdert sine språk og aktivt begynt å ta dem tilbake. Vi har et nært eksempel i oppblomstringa i bruken av nordsamisk her i landet. Andre eksempel på språksamfunn som har klart å snu en trend som tidligere peikte mot språkskifte, gjelder inuitt på Grønland, walisisk i England og maori på New Zealand.

I Norden medførte den etniske oppvåkninga til at man fra 1970- og 1980-tallet kan snakke om en språklig og kulturell revitalisering blant de gamle minoritetene, i første rekke blant den samiske befolkninga, men også etter hvert blant tornedalinger i Sverige og kvener i Norge. Språklig revitalisering innebærer en

bevisst streben etter å ta tilbake et trua språk. Denne prosessen danner derfor en aktiv motpol til assimilasjonspolitikken. På individplan kan språklig revitalisering for eksempel innebære at folk som er blitt enspråklige i majoritetsspråket lærer seg et minoritetsspråk som kunne ha vært deres førstespråk, dersom ikke språklig assimilering og språkskifte hadde skjedd. På samfunnsplanet betyr revitalisering at språket får tilgang til domener der majoritetsspråket har vært enerådende, for eksempel innen massemedia og utdanning.⁵ De fleste minoritetsspråka i dag er trua, til tross for at revitalisering pågår. Språkforskere har karakterisert situasjonen slik: "Man kan beskrive situasjonen som et kappløp mellom språklig assimilasjon og revitalisering, og vi vet stadig ikke hvordan resultatet blir."⁶

Maktrelasjonene mellom språk er ikke statiske; språkas innbyrdes status kan forandres. Termen *språklig emansipasjon* er brukt analogt med termen politisk emansipasjon, som betyr forandring av en hierarkisk maktstruktur slik at en urettferdig dominans av visse grupper i samfunnet reduseres eller elimineres og at det skapes muligheter for rettferdighet og samfunnsdeltakelse for alle. Språklig emansipasjon innebærer en språkpolitisk og språksosiologisk prosess der et undertrykt språk løftes opp til en bedre posisjon i samfunnet. Nærmere bestemt betyr dette at bruken av et undertrykt språk utvides til både skrift og tale på ett eller flere offentlige domener der språket ikke er anvendt tidligere. Språket får en offisiell status gjennom en språklov, og holdninger endres slik at språket blir mer respektert enn tidligere. Språklig assimilering i privatlivet, spesielt som hjemmespråk, bremses opp eller snus helt.⁷

En språklig emansipasjon forutsetter utvikling av språklige rettigheter. I den

³ May ibid.

⁴ Skutnabb-Kangas 2000.

⁵ Huss og Börestam 2001: 101-102; Huss 2003: 141.

⁶ Huss og Lindgren 2000.

⁷ Huss og Lindgren 2000.

sammenhengen er begrepet *språklige menneskerettigheter*, *Linguistic Human Rights*, sentralt. Begrepet, som en komponent i de allmenne menneskerettighetene, er blitt stadig mer diskutert på internasjonalt plan siden 1990-tallet. I flere internasjonale konvensjoner om minoritetene sine språklige og kulturelle rettigheter understrekes det at slike rettigheter er verdifulle, ikke bare for minoritetene sjøl, men for alle, ettersom minoritetsspråk er en del av den felles kulturarven.⁸ De viktigste språklige menneskerettighetene er:

- retten til å identifisere seg med ett eller flere språk (uten å bli diskriminert)
- retten til undervisning i og på sitt språk
- retten til å bruke sitt språk overfor myndighetene
- retten til å lære godt det offisielle språket og majoritetsspråket i det landet en bor i.⁹

Et kjennetegn på undertrykte språkgrupper er fravær av én eller flere av de språklige menneskerettighetene. Det er for eksempel vanlig at et språk kun brukes muntlig og i private og lokale sammenhenger i ei slik gruppe. Inntil nylig var dette en passende karakteristikk også for kvensk. Men kvensk er nå, om enn i beskjeden målestokk, tatt i bruk også på andre domener. Høsten 2004 blei for eksempel den første kvenske romanen, *Elämän jatko 1. Kuosuvaaran takana* av Alf Nilsen- Børsskog fra Porsanger, utgitt. Den vil nok få stor betydning framover, også som språklig modell.

Dialektkontinua og språklig emansipasjon

Det har vært vanlig i fennistisk dialektologisk språkforskning å rekne de

kvenske dialektene som randdialekter i det nordfinske dialektområdet, og de omtales bl.a. som *Ruijan suomalaismurteet*.¹⁰ Dialekter har en tendens til å danne språkkjeder, eller språklige kontinua. Med dette menes territoriale språkkjeder der nabodialektene alltid er gjensidig forståelige, samtidig som denne gjensidige forståelsen også overskrider formelle språkgrenser. I ytterkantene av et sånt kontinuum kan dialektene være gjensidig fullstendig uforståelige.¹¹

I det skandinaviske dialektkontinuumet har for eksempel grensedialektene i Sør-Norge og Sverige mange fellestrekk. Vi har også et samisk dialektkontinuum som strekker seg fra Kola i øst til Femunden vest i Sør-Norge. De kvenske dialektene utgjør en del av *det østersjøfinske dialektkontinuumet*. Dette dialektkontinuumet begynner i Nord-Norge, går videre via Nord-Sverige og Nord-Finland og Midt-Finland til de nordlige delene av Den karelske republikken i Russland, og videre igjen til de sørlige delene av Den karelske republikken, via områder nord og vest for St. Petersburg til Estland, derfra det tilbake igjen til Sørvest-Finland.¹²

Det kan karakteriseres som språklig emansipasjon når dialektgrupper i et kontinuum lausriver seg og blir egne språk gjennom en språkpolitisk overgangsperiode. Dette er språklig emansipasjon, fordi de varietetene det er snakk om har vært rekna som lokale dialekter underordna et standardspråk som har hatt høyre status. Når ei dialektgruppe får status som eget språk, opphører denne underordninga. Når det blant tornedalinger og kvener i de siste tiåra er gjort framstøt på å bli sjølstendige i forhold til "Finlandsfinsk", og de samtidig har tatt til med å skape et eget skriftspråk, så er dette en begynnende utvikling i samme retning.¹³

⁸ Skutnabb-Kangas 2000, etter Börestam og Huss 2001: 104.

⁹ Skutnabb-Kangas & Phillipson 1989; Skutnabb-Kangas 2000: 499, etter Lindgren 2003, 104-105.

¹⁰ Se for eksempel Paunonen 1988, 1991; Lindgren 1993.

¹¹ Chambers & Trudgill 1980: 6.

¹² Söderholm 2000.

¹³ Lindgren 1998.

Europarådets sjarter om regionale eller minoritetsspråk

Det er i dag helt klart en større forståelse for historiske minoriteter og deres språk og kulturer enn tidligere. Dette ser man i forhold til internasjonale konvensjoner som er kommet til i de siste tiåra. I 1999 ratifiserte Norge *Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter*. Som nasjonale minoriteter i Norge reknes jøder, kvener, rom (sigøynere), romani (de reisende, tatere) og skogfinner. Det har også tidligere fantes mange konvensjoner der minoritetenes situasjon har fått oppmerksomhet, men konvensjoner med særskilte paragrafer om *språklige rettigheter*, har ikke eksistert i samme grad som nå. Språklige rettigheter begynner å bli akseptert som en del av de øvrige menneskerettighetene. Det klareste eksemplet på dette er *Europarådets sjarter om regionale eller minoritetsspråk*.¹⁴ Denne konvensjonen er det viktigste internasjonale grunnlaget for rettslig vern av minoritetsspråk

i Europa. Sjarteret trådte i kraft 1. mars 1998. Ratifisering innebærer at de reglene et land har tatt på seg, er blitt en del av den nasjonale lovgivinga. Nå er det slik at nasjonal lovgiving kan endres, og det skjer hele tida. Men lovendringer som får negative konsekvenser for et lands internasjonale plikter, er det ofte vanskeligere å få til. Et rettslig vern, som ratifisering av Sjarteret innebærer, inneholder lovfesta retter for bruk av et minoritetsspråk. Andre tiltak, ofte økonomisk støtte til ulike prosjekt, er vel og bra, men de er hele tida avhengige av budsjettmessige prioriteringer. Tiltak som er fastsatt i lovs form har et viktig forsprang i konkurransen om midler. Reglene om språkvern er delt i to deler, del II og del III. Del II gjelder for alle minoritetsspråk i et land, og forutsetter at staten skal bygge sin politikk, sin lovgiving og praksis på visse, nærmere fastsatte mål og prinsipp. Del III i Sjarteret inneholder helt konkrete regler om bruk av språka og gir generelt et sterkere vern enn del II. Del III er bygd opp etter et menysystem der hvert land må velge minimum 35 konkrete plikter av et stort antall alternativ. Norge ratifiserte Sjar-

<i>Del II</i>	<i>Del III</i>
Gjelder alle minoritetsspråk	Gjelder spesifiserte minoritetsspråk
Mål og prinsipp som staten skal bygge sin politikk, lovgiving og praksis på (artikkel 7)	Konkrete regler om vern som staten kan velge fra innen <ul style="list-style-type: none"> - utdanning (artikkel 8) - rettsstell (artikkel 9) - offentlig administrasjon (artikkel 10) - media (artikkel 11) - kultur (artikkel 12) - økonomisk liv og tjenesteyting (artikkel 13) - internasjonal kontakt (artikkel 14)
<i>Reservasjonsrett</i> (gjelder særlig ikke-territoriale minoritetsspråk)	Må velge minst 35 konkrete plikter (minst tre fra artikkel 8 og 12, og minst en fra artiklene 9, 10, 11 og 13). <i>Ingen reservasjonsrett</i>

*Europarådets sjarter om regionale eller minoritetsspråk. Inndeling i to deler for vern og styring av minoritetsspråk.*¹⁵

¹⁴ Huss 2003.

¹⁵ Gramstad 2004.

Sjarteret diskriminerer ikke mellom språket til urbefolkninger og nasjonale minoriteter. Det forutsettes vanligvis en tidsperiode på om lag 100 år for at et språk skal ha tilstrekkelig historisk forankring til å få beskyttelse i henhold til Sjarteret.¹⁶

Fra Europarådets side skjer det en kontinuerlig oppfølging av ratifiseringene i de ulike landa. Det skal leveres rapporter etter bestemte regler. Norge sendte sin første landsrapport til Europarådet i 1999. Fordi *kvensk/finsk* der var nevnt som et språk, blei det vanskelig å ta stilling til om bestemmelsen under del II var oppfylt når det gjaldt dette språket. I landsrapporten til Ekspertkomiteen tre år etter, i 2002, opprettholdt regjeringa sitt tidligere standpunkt. På bakgrunn av kritiske merknader fra Europarådet bestilte regjeringa rapporten ”Kvensk — språk eller dialekt?” av professor i tospråklighetsforskning ved Stockholms universitet, Kenneth Hyltenstam.

Hvis vi sammenlikner Sverige og Norge, som begge har befolkninger med østerjøfinske språk, dvs. nyinnvandra finlendere og gamle nasjonale minoriteter, tornedalingene i Sverige og kvenene i Norge, så har de to landa valgt helt ulike linjer. Sveriges Riksdag beslutta i desember 1999 å gi finsk, samisk og meänkieli status som territoriale minoritetsspråk med vern etter del III i Sjarteret i noen nordsvenske kommuner. F.o.m. 1. april 2000 er finsk, meänkieli og samisk offisielle minoritetsspråk i flere kommuner i Nord-Sverige. Høsten 2004 blei det kjent at den svenske regjeringa har bestilt ei utredning som skal undersøke om finsk skal få samme stilling i Sør-Sverige som i de nordsvenske kommunene.¹⁷ Ettersom de aller fleste sverigefinnene (ca. 300 000) bor i Sør-Sverige, i Stockholms-området og i byene omkring Mälaren, har det vært misnøye med at ikke finsk er et offisielt språk i sør der majoriteten av dem bor. Dette er bakgrunnen for den nye utredninga som skal komme i 2005.

Rapporten ”Kvensk — språk eller dialekt?” og høringsuttalelsene

Mandatet for rapporten var å diskutere spørsmålet om kvensk skal betraktes som et eget språk eller en dialekt, og se på likhetstrekk og/eller ulikheter mellom kvensk og meänkieli.

Kenneth Hyltenstam, med medvirkning av Tommaso Milani, leverte en solid rapport med en grundig gjennomgang både av forskning og samfunnsdebatt omkring kvenske spørsmål.

Hovedkonklusjonen i rapporten er at det på bakgrunn av samfunnsmessige og språklige forhold motiverer for at kvensk bør betraktes som et språk snarere enn en dialekt. Hyltenstam maner samtidig til samarbeid i språkrøktarbeid og i utdanningsspørsmål med nabolanda. Til sammen var det avgitt rundt 30 høringsuttalelser til rapporten. Disse var lagt ut på Internet sommeren 2004.¹⁸ Høringsuttalelsene skal danne et grunnlag for et dokument som skal til politisk behandling.

Det var enkelte negative merknader til at rapporten er skrevet på svensk og på et akademisk språk som gjorde den vanskelig tilgjengelig. Dessuten var det reist kritikk mot forfatterens valg av kilder og informanter; det blir uttrykkelig sagt at bare de som anerkjente kvensk som eget språk var intervjuet. I de positive kommentarene understrekes det at rapporten er grundig, både hva gjelder redegjørelsen for termene ’språk’ og ’dialekt’, og kvenenes historie.

Av høringsuttalelsene kan vi lese ei tydelig *polarisering* i synet på kvensk; vi kan snakke om to leirer. Iflg. den ene leiren bør kvensk regnes som et eget språk. Den andre leiren er negativ til spørsmålet. Ser vi nærmere på hvilke instanser som har et negativt syn, så er det en klar overrepresentasjon av finsklærere (i grunnskolen). I forhold til geografisk fordeling, så bor disse lærerne i Varanger og Nord-Troms, m.a.o. i ”ytterkantene” av det

¹⁶ Huss 2003.

¹⁷ <http://www.sou.gov.se/finskaspraket/>

¹⁸ http://www.dep.no/kkd/norsk/aktuelt/hoeringssaker/paa_hoering/043041-080123/dok-bn.html

tradisjonelle kvenske bosettingsområdet. Før høringsfristen gikk ut, sendte en pensjonert (finsk)lærer og rektor ut ei oppmoding samt sin egen høringsuttalelse til alle skoler og kommuner med finskundervisning i Troms og Finnmark. Adressatene blei innstendig bedt om å uttale seg om rapporten, samtidig som oppmodinga advarer mot å forlate *"vårt tradisjonelle finske skriftspråk og innføre et nytt finsk-ugrisk språk under navnet kvensk."* Uttrykk for liknende oppfatninger ser vi i følgende uttalelser fra Varanger: *"Folk har ikke kalt språket sitt for kvensk."* og *"De finsttalende har alltid betraktet og godtatt riksfinsk som sitt språk."*

Inoen miljø som ønsker at språkopplæringa i skolen fortsatt kun skal være finsk, er det samtidig også stor skepsis til politisering av spørsmålet. Paraplyorganisasjonen Finskforbundet i Norge *"frykter at kvensk etnopolitikk fortrenger finskfagets stilling i den norske skolen."* Lærere fra mange grunnskoler i Sør-Varanger står bak ei formulering som dette: *"Mange ønsker å identifisere seg som moderne nordmenn som er bevisst sin finske bakgrunn, men som ikke ønsker å politisere sin etnisitet."*

Fra skoler i Porsanger og Alta, som har både finsk- og kvenskundervisning innafor faget finsk som andrespråk, er innstillinga en annen. I høringsuttalelsene herfra leser vi formuleringer som: *"Den kvenske varietetten er bærer av en viktig kulturarv for kvenene som finsk ikke kan erstatte."* og *"For oss [...] er det vanskelig å skille et språk fra kulturen den er utviklet i, og det er derfor naturlig å bruke kvensk i formidling av kvensk kultur."*

Et flertall av høringsinstansene støtter

konklusjonen i Hyltenstams rapport. Det eneste språkfaglige organet som konkluderer med at det ikke er nødvendig for eksempel å gi kvensk vern under nivå III etter Europarådets sjarter, til tross for at man samtidig konstaterer at språkbytteprosessen er kommet langt for kvensk, er Norsk språkråd. Konklusjonen er oppsiktsvekkende. Norsk språkråd er under omstrukturering. Iflg. Kulturdepartementet er det ikke aktuelt i dag at det nye nasjonale språkorganet skal ha ansvar for minoritetsspråk i landet. Her skiller igjen Norge og Sverige lag. Det kommende nye språkorganet i Sverige vil også få ansvar for minoritetsspråk.¹⁹

Skolen er i dag sannsynligvis det aller viktigste domenet for både finsk og kvensk. Det er slik, som jeg allerede har påpeikt, nettopp i høringsuttalelser fra skoler som underviser i finsk som andrespråk at negativt syn på kvensk som eget språk kommer til uttrykk. Samtidig frykter man for at finskfaget skal svekkes.²⁰ På et seminar Universitetet i Tromsø i april 2004, der Hyltenstams rapport blei drøfta med forfatteren til stede, sa utdanningsdirektør i Finnmark, Trygg Jakola: *"Da finskfaget plutselig var der, var kommunene dårlig forberedt"*. Også i dag er det uvitenhet omkring faget. Enkelte steder er det også gjennomtrekk av lærere og ikke udelt positive holdninger til faget. Skolen sliter altså ennå med den praktiske organiseringa av faget og med negative holdninger, samtidig som det hele tida har vært en gledelig stigning i elevtallet i grunnskolen. Jakola sa også på det samme seminaret: *"Finskfaget er stadig sårbart (...) vi må ikke gjøre noe som gjør faget mer sårbart."*

¹⁹ SOU 2002: 27 Mål i mun – Förslag till handlingsprogram för svenska språket.

²⁰ Retten til opplæring i finsk som andrespråk blei gitt elever med såkalt kvensk-finsk bakgrunn i grunnskolen i Troms og Finnmark i 1996. Ved skolereformen i 1997 kom det nye læreplaner for finsk som andrespråk (L97 og L97 Samisk), og i 1998 en ny opplæringslov der retten til opplæring er konkretisert. Det undervises i finsk ved ca. 70 grunnskoler med nærmere 1200 elever. Det undervises i kvensk ved Børselv og Lakselv skoler med til sammen rundt 60 elever (felles høringsuttalelse fra utdanningsdirektørene i Troms og Finnmark). Også i Alta er det en del undervisning på kvensk.

Utfordringene

Hva er så utfordringene vi står overfor? Utfordringene er mange. Jeg har forsøkt å sammenfatte dem i 5 ulike punkt som jeg kaller: 1. *Det vanskelige kvenbegrepet*, 2. *Den usynlige kvensken*, 3. *Språkholdninger*, 4. *Nettverk* og 5. *Kvensk skriftspråk*.

1) *Det vanskelige kvenbegrepet*

Under assimilasjonspolitikken som blei ført aktivt fra 1860-tallet og fram til siste krig her i landet, blei kvenbegrepet stigmatisert. Begrepet er tradisjonelt ikke brukt som inngruppenavn, det er lånt fra majoritetsspråket. Historisk sett er begrepet kven lånt til nordisk fra det østersjøfinske ordet *kainu*, som igjen er et svært gammelt lån fra urnordisk **gain* 'åpning, gap'. Lånerekkefølgen er altså slik: **gain* > *kainu* > *kven*. (Koivulehto 1995.)²¹ Kvenene har gjerne kalt språket sitt for *suomi* og *suomen kieli*, men eldre folk i Porsanger og Alta, der det er gammel kvensk bosetting, husker benevnelsene *kainhuun kieli* / *kaihnuun kieli* om språket, og *kainhuulainen* som etnonym. I bygda Leirpollen i Porsanger finnes stedsnavnet *Kainluokka*. Da jeg spurte en som er fra bygda hvorfor han trudde plassen hadde det navnet, fikk jeg til svar: "*Sielä asuthiin kainulaiset*."²²

Først på 1980-tallet, med stiftelsen av ei lokal kvenforening i Børselv og paraplyorganisasjonen Norske Kveners Forbund / Ruijan Kveeniliitto, har begrepet kven begynt å få et positivt innhold. Men ut fra høringsuttalelsene ser vi klart at ikke alle er interesserte i å gi kvenbegrepet en ny renessanse. Noen omtaler seg som "finskætta", de har en "finsk identitet" og snakker en "finsk dialekt". Dette synet kommer fram særlig i høringsuttalelser fra (Sør-)Varanger. Ei viktig forklaring er at den kvenske bosettinga i

Sør-Varanger er nyere enn i andre kvenske områder. Kvenene i Sør-Varanger er en grenseminoritet. Her har man mange kontakter og nære bånd til Finland. Reint språklig er dialektene i Sør-Varanger også nærmere de nordfinske dialektene. På den andre sida står de som sier at de absolutt ikke snakker finsk, men kvensk, og som vil arbeide for at språket skal styrkes i skolen og samfunnet for øvrig. De som representerer dette synet, er hovedsakelig fra Porsanger. Det er i denne kommunen kulturelle aktiviteter på kvensk er størst.

Det er relevant å hevde, etter mi mening, at kvenbegrepet har stått i vegen for et fruktbart samarbeid mellom det jeg nyss kalte to leirer. Begrepet *språkfred* er kjent fra språkhistoria både i Norge og Finland. Her i landet var begrepet brukt i forbindelse med nedsetting av den såkalte Vogt-komiteen i 1964. Den komiteen skulle arbeide for språkfred, dvs. for prinsippet om jamstilling mellom nynorsk og bokmål og for gjensidig respekt mellom språkgruppene, samt få språkpolitikken ut av Stortingssalen. Et resultat av komiteens arbeid var oppretting av Norsk språkråd. I Finland blei det under siste krig proklamert språkfred mellom den finskspråklige og den svenskspråklige befolkninga. Under vinterkrigen deltok både svensk- og finskspråklige side om side; dette var med på å dempe tidligere motsetninger og stridigheter mellom gruppene.

Noen vil kanskje synes det er en overdrivelse å bruke sammenlikninger som de ovennevnte, men med bakgrunn i heftige debatter og avisinnlegg som har versert i nordnorske aviser med jamne mellomrom siden 1980-tallet, synes jeg sammenlikninga er relevant. Det er to *frontlinjer* i spørsmålet om kvensk skal betraktes som et eget språk eller ei, for å bruke nok en militær term fra språkhistoria. Kanskje det er på tide å

²¹ Formen *kvääni* i kvensk er et nylån fra norske kontaktdialekter.

²² 'Der bodde kvenene.' Stedsnavnet *Kainluokka* (også *Kaininluokka*) er sammensatt av *Kain-* 'kven' og *-luokka* 'bakke, li'. Navnet er trulig ei tilpassing til kvensk av et eldre samisk navn.

proklamere en språkfred mellom forkjempere for finsk og forkjempere for kvensk? Å gi både finsk og kvensk plass i skolen vil være et sentralt virkemiddel i "fredsforhandlingene". Forslaget om at skolen skal ha plass til både finsk og kvensk, kommer også til uttrykk i flere høringsuttalelser til Hyltenstam-rapporten. Nyere innvandring fra Finland og Finlands geografiske nærhet til Nord-Norge, samt et sterkt ønske fra "det nordnorgesfinske miljøet", gjør at det er riktig fortsatt å gi undervisning i (standard)finsk i norsk skole.

2) "Den usynlige kvensken"

Sjøl om det gledelige har skjedd at den første kvenske romanen er utgitt, en del læremiddel er laga, språket er brukt i gudstjenester, innen sang og musikk, i oversettelser, i annonsering i lokalaviser osv., så er bruken av både skriftlig og muntlig kvensk likevel marginal. Vi mangler ennå viktig infrastruktur som grammatikk(er), ordbøker og, ikke minst, læremiddel. Det understrekes i flere høringsuttalelser fra begge leirer at det er et stort behov for læremiddel i finskfaget som er tilpassa forhold i Norge. Fordi kvensk ofte er "usynlig" i dagliglivet og kjennskap til de ulike kvenske dialektene ikke er allmennkunnskap, får vi det jeg kaller "det pragmatiske argumentet" i den pågående debatten. Det rår ei "vi vet hva vi har, men ikke hva vi får" -holdning. Vi får påstander som "man når lenger med finsk" i forhold til jobbmuligheter, innafor turistnæringa, når det gjelder tilgang til finskspråklig litteratur og media osv. Etter manges mening er vi allerede forsynt med lærere som har relevant utdanning i finsk, både fra Finland og Norge, og inspirasjon til utvikling av nye læremiddel kan hentes fra Finland. At man vha. kunnskaper i finsk skulle nå lengre og ha større muligheter innen yrkeslivet osv., er likevel udokumenterte påstander. Vi trenger språksosiologiske og sosiolingvistiske undersøkelser for å få dokumentert hvordan det står til med den gjensidige forståelsen mellom brukere av

finsk, meänkieli og kvensk, og kanskje også andre østersjøfinske språk. I dag eksisterer det mest "synsing" på dette feltet. Dette spørsmålet, dvs. det å forstå hverandre, også over språkgrensene, kan nemlig også ha med holdninger å gjøre.

3) Språkholdninger

Det finnes mange fordommer mot kvensk, bl.a. i form av karakteristikk av språket som *paskasuomi* 'skitfinsk'. Språkholdningene og fordommene har sin rot i fornorskningstida; kvensk pådro seg et stigmatiseringsstempel som det ser ut til å være vanskelig å bli kvitt. Negative holdninger til visse varieteter har også gjerne sitt opphav i miljø der en standardvarietet har maktposisjon. Vi vet at finsk standardspråk tidligere hadde en sterk maktposisjon i skolen i Finland; dialektbruk blei ikke tolerert hos elevene (Paunonen 1993). Men den finske informasjonskulturen er blitt svært forandra i løpet av de siste 15—20 åra. I situasjoner der det tidligere var påkrevd å snakke riksfisk (*yleiskieli*), hører man i dag alle typer talespråk og dialekter. Det publiseres også hele tida forskjellig skriftlig materiale på dialekt, både skjønnlitteratur, tegneserier, lokalaviser, dialektordbøker osv. Det ser ut for at grensa mellom standardspråk og talespråk er blitt mindre skarp (Mantila 2002). "Kanskje vi nærmer oss norsk praksis der det lokale alltid er en del av væremåten i offentlig språkbruk," spekulerer Harri Mantila (2001), professor i finsk ved universitetet i Oulu og leder av *Suomen kielen lautakunta*, den finske språknemnda.

Negative holdninger til språk og dialekter er også uttrykk for det som kalles *språklig purisme*. (Brunstad 2001.) Man forestiller seg at det finnes reine språk, fritt for påvirkning fra andre språk, både i forhold til ordforråd, morfologi, syntaks og fonologi. Denne virkeligheten finnes imidlertid ikke. Ordforrådet i et språk, ved sida av fonologiske forhold, er å lett å observere. Det er særlig de norske lånorda i kvensk som refererer til

det moderne samfunnet, og som vi lettere kan se er lånt, som purisme mot kvensk retter seg. Purisme kommer også til uttrykk i høringsuttalelsene til Hyltenstam-rapporten i form av vurderinger som ”*språklig forfall*”, og at kvensk er et ”*mangelfullt språk*”. Viktigheten av at ”*barna lærer korrekt finsk*”, underforstått ikke kvensk, blir også understreket.

Det er kanskje også slik at pga. at kvensk har er såpass marginal stilling i dag, så er samtidig den identitetsmessige tilknyttinga til språket svekka. Vi kan si at folk mangler positiv språklig identitet i forhold til kvensk. Både fra Varanger og Nordreisa påpeikes det at finsk ikke lenger er levende i hjemmene til elever som har finsk som andrespråk i skolen. Foreldre og lærere som ikke er vokst opp i, eller ikke lever i kvenskspråklige omgivelser, gjør ikke krav på å få kvenskundervisning i skolen. Men samtidig er det naturligvis også et uttrykk for positiv identitet at foreldre velger finsk for sine barn. Vi kan si at finsk for noen erstatter det språket som er tapt i lokalmiljøet, altså kvensk.

Vi må likevel stille spørsmål om hvorfor elever faller fra finskfaget, særlig på ungdomstrinnet og i den videregående skolen, det høge tallet på elever i grunnskolens lavere trinn tatt i betraktning. Vi må stille spørsmål om hvorfor det ikke er flere søkere til finskstudiene på høgskole og universitet? Hadde søkinga vært bedre om det var tilbud i kvensk? Hva skal til for bedre rekruttering? Dette er et meget viktig spørsmål å få svar på om vi vil at kunnskaper i finsk og kvensk skal øke i befolkninga.

Jeg vil også si litt om et forhold jeg har kalt *språklig usikkerhet*. Finsklærere fra Norge har ulik kompetanse i finsk og kvensk. Noen har lært språket hjemme og kan det godt, andre har kanskje mest *reseptiv språkkompetanse*; dvs. de kan forstå mye av både finsk og kvensk, men er ikke vant til å bruke språket aktivt. Atter andre, inkludert meg sjøl, har lært finsk gjennom studier i voksenalder. Det betyr at vi ikke har førstespråkkompetanse i kvensk eller finsk. Det er likevel ikke noe

oppsiktsvekkende i det at en språklærer ikke har førstekompetanse i det språket vedkommende underviser i. Det må være mange hundre engelsklærere her i landet, men det er ikke noe formelt krav om at disse skal ha førstespråkkompetanse i engelsk for å gjøre en god jobb.

Blant finsklærerne i skolen her i landet er det etter hvert også ganske mange fra Finland. Noen har sin lærerutdannelse derfra, andre fra Norge. Blant de finske lærerne er det også folk som er flytta hit før *dialektboomen* i Finland på 1990-tallet og de store endringene som er i skjedd i det finske språksamfunnet i nyere tid. Om lag halvparten av de lærerne som har vært med på høringsuttalelser, er fra Finland. I et lærerkollegium med ulik kompetanse kan man tenke seg at det kan oppstå et hierarki der de som er mest kompetente får en ledende rolle. En finsklærer fra Norge uttrykte det med oppgitthet slik: ”*Finskfaget er overtatt av finlendere*”. Jeg håper ikke at dette er et allment problem.

4) Nettverk

Det finnes allerede en del mindre nettverk for finsk- og kvensklærere i skolen. I Sør-Varanger har finsklærere danna et *Nettverk for finsk som andrespråk*, og i Porsanger er det også et nettverk for kvensklærere. Så vidt jeg vet, er det ikke noe samarbeid mellom disse nettverka. Det har tidligere vært et nettverk for alle finsk- og kvensklærere i Troms og Finnmark som var initiert av finskfaget på Høgskolen i Finnmark. På nettverkssida innen utdanningssektoren er det et stort forbedringspotensial. Fordi elevgruppene er små og lærerne i mange tilfeller nærmest fungerer som ”omgangslærere”; dvs. de underviser i finskfaget ved flere skoler og hører ikke alltid til den faste lærerstaben ved skolen, er det desto viktigere å tilhøre et fagmiljø, et nettverk, der viktige fagspørsmål drøftes. Uten velfungerende nettverk kan for eksempel gode læremiddelprosjekt forbli ukjent for andre kolleger enn de nærmeste.

Det har i et par tiår vært ei uformell *språknemnd* på idealistisk basis for meänkieli i Tornedalen. Arbeidet i denne nemnda har vært konsentrert til utgivelser av bøker på minoritetsspråket. I 2003 har det vært arrangert en konferanse og et møte der man har diskutert det framtidige språkarbeidet. Samtidig er det oppnevnt ei utvida og midlertidig språknemnd, også med medlemmer fra Norge som representerer kvensk. Det er svært viktig å ha et samarbeid med språknemnda i Tornedalen, men det er også nødvendig at kvensk får et eget språkråd.

I mai 2004 var det arrangert en netteverkskonferanse, en såkalt *Aivotuisku*, i Alta som hadde som mål å etablere et nettverk for revitalisering av kvensk språk og kultur. Til konferansen var det invitert ulike institusjoner med kvensk språk og kultur som arbeidsområde, samt gjester fra Tornedalen og lulesamisk område. Dette arbeidet skal følges opp gjennom ulike faggrupper, og det koordineres av Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto. Utfordringene i dette prosjektet er å få de ulike institusjonene til å samarbeide, samt økte offentlige bevilgninger

På *samisk* holder det oppnådd mye i forhold til språkutvikling og språklig revitalisering som den kvenske minoriteten kan dra nytte av. Forkjempere for kvensk språk samarbeider ikke godt nok i dag med miljø som arbeider med revitalisering av samisk språk. Her har jeg ikke tid til å gå inn på så mange eksempel, men vil framheve Kåfjord kommune i Nord-Troms. Der har det vært både en lang og smertefull prosess for å komme dit kommunen er i dag: Et velfungerende Ája Samisk Senter har i 10 år betydd mye for å utvikle en positiv samisk identitet i et område som tidligere var kjent i media pga. at samiske stedsnavn på skilt blei vandalisert. For noen år tilbake var det utenkelig å revitalisere samisk i Kåfjord. I dag har 30 % av elvene samisk på skolen. Enda mer relevant er det å hente erfaringer fra mindre og mer trua samiske språk, særlig lulesamisk og enaresamisk i Finland. Når man i Norge har lyktes med å revitalisere spesielt nordsamisk,

så er det skjedd pga. den nasjonale satsinga. Men ildsjeler, kunnskap, informasjon og økonomiske ressurser er like viktig.

Ei stor utfordring for revitalisering av kvensk har vi også i selve *geografien*; det er lange avstander mellom små og skjøre språksamfunn. Vel så viktig som de punkta jeg har nevnt i det foregående, er derfor nettverksbygging mellom disse språksamfunna.

5) Kvensk skriftspråk

Et språk kan ikke overleve i dag uten skriftkultur, heller ikke kvensk. I dag skriver folk på sine kvenske dialekter, og dette er en svært viktig aktivitet som også vil danne grunnlag for et standardisert språk. En stor fordel for både kvensk og meänkieli er at man bruker finsk ortografi.

Begrepet språkplanlegging, *language planning*, er først brukt i USA i faglitteratur på slutten av 1950-tallet (Vikør 1994). Språkplanlegging defineres som en bevisst styring av språkforhold i et gitt område. Under begrepet språkplanlegging er det vanlig å anvende termene statusplanlegging (*status planning*) og korpusplanlegging (*corpus planning*). Dette er to faser i språkplanleggingsarbeidet. Fasen statusplanlegging gjelder språkløvgiving og minoritetsspråkets rettigheter og samfunnsfunksjon. Den andre fasen, korpusplanlegging, gjelder for eksempel terminologiarbeid og tradisjonelt språkrøktarbeid som for eksempel valg av varietet(er) og standardisering. Ei aktiv standardisering av kvensk er ikke begynt. Kvensk er i dag hovedsaklig i fasen statusplanlegging, dvs. si spørsmålet om språkstatus og rettigheter er ennå ikke avklart. Det store arbeidet med å standardisere kvensk gjenstår.

Sluttord

I tittelen stilte jeg spørsmålet om det finnes ei framtid for kvensk. Hva er så

svaret mitt? Svaret mitt er "ja"; kvensk språk kan absolutt få ei framtid. Jeg skal utdype denne påstanden. Det er mange positive aktiviteter på gang. Det er små forsøk med undervisning i og på kvensk og en spirende skrivekultur. Det er ulike kulturelle aktiviteter der kvensk brukes. Allerede i 1991 trådte *Lov om stadnamn* i verk. Iflg. denne loven skal samiske og kvenske stedsnavn som er i bruk blant lokalbefolkninga også brukes av det offentlige på skilt, kart, i register osv. Dessverre er til nå ganske få kvenske stedsnavn tatt i bruk, men vi har muligheten i loven for å synliggjøre et viktig element i kvensk kultur. Et flertall av høringsinstansene til rapporten "Kvensk — språk eller dialekt?" ønsker at kvensk betraktes som eget språk. Vi må tru at dette må få følger for den politiske behandlinga. Når alt dette er sagt, vil jeg helt til slutt minne om det som kanskje er det aller viktigste i en revitaliseringsprosess og samtidig også den aller største utfordringa: Det kreves aktiv handling fra språkbrukernes side, og overføring av minoritetsspråket til nye generasjoner. Dette er helt vesentlig dersom man vil at et minoritetsspråk skal ha noe mer enn en *symbolsk verdi*.

Litteratur:

Brunstad, Endre 2001: *Det reine språket. Om purisme i dansk, svensk, færøysk og norsk*. Avhandling til doctor artium-graden. Nordisk institutt. Universitetet i Bergen.

Crystal, David 2000: *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gramstad Sigve 2004: Ulik behandling av ulike minoritetsgrupper. — *Den fleirspråklege utfordringa*. Sandøy, Brunstad, Hagen og Tenfjord (red.). Novus Forlag. 57—64.

Huss, Leena 1999: *Reversing Language Shift in the Far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. *Studia Uralica Upsaliensia* 31. Uppsala.

Huss, Leena 2003: Europarådets konvention om regionala eller minoritetsspråk

— visioner och verklighet. — *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur*. Seminarrapport, Tromsø mars 2002. Utgitt av Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto. 141—148.

Huss, Leena og Börestam, Ulla 2001: *Språklige möten. Tvåspråkighet och kontaktlingvistik*. Lund: Studentlitteratur.

Huss, Leena og Lindgren, Anna-Riitta 2000: Språklig emancipation i Finland och Sverige. — *Nordlyd* No. 29. Tromsø University Working Papers on Language and Linguistics. Tromsø. 81—98.

Hyltenstam, Kenneth 2003: *Kvensk — språk eller dialekt?* Rapport avgitt av Kultur- og kirke departementet og Kommunal- og regionaldepartementet oktober 2003.

Koivulehto, Jorma 1995: *Ala-Satakunnan Kainu ja pohjoinen Kaimuu. Kielen ja kulttuurin Satakunta. Juhlakirja Aino Hakasen 60-vuotispäiväksi 1.11. 1995. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja*. Vammala.

Lindgren, Anna-Riitta 1998: *Kielten revitalisaatio — kielten emansipaatio*. — *Nordlyd* No. 26. Tromsø University Working Papers on Language and Linguistics. Tromsø. 36—44.

Lindgren, Anna-Riitta 2003: *Språklig emansipasjon eller språkdød blant kvener og tornedalinger?* — *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur*. Seminarrapport, Tromsø mars 2002. Utgitt av Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto. 103—115.

Mantila, Harri 2001: *Mitä language planning on suomeksi? — Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti II*. Toim. Miia Mikkonen, Helena Sulkala ja Harri Mantila. Suomen ja saamen ja logopedian laitoksen julkaisuja. N:o 18.

Mantila, Harri 2002: *Kielenhuollon uudet hasteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus /<http://www.kotus.fi/>

May, Stephen 2000: *Uncommon Languages: The Challenges and Possibilities of Minority Language Rights*. — *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Vol.

21, No. 5. 366—385.

Paunonen, Heikki 1993: Suomen kieli — oikea mieli.— *Virittäjä* 97. 81— 88.

Skutnabb-Kangas, Tove 2000: *Linguistic Genocide in Education — on Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. New Jersey — London.

Skutnabb-Kangas, Tove & Philipson, Robert 1989: Wanted! Linguistic Human Rights. ROLIG-papir 44. Roskilde: Roskilde University Centre.

Söderholm, Eira 2000: Suomi ja sen

likikielet — erilaisia kielipoliittisia valintoja ja niiden taustoja. — *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum* 7. — 13.8. 2000 Tartu, Pars VI. 251—260.

Vikør, Lars S. 1994: *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. Novus forlag.

Winsa, Birger 2003: Språkplanering utvecklar det kulturella kapitalet i svenska Tornedalen. — Meänkieli, finska, svenska och samiska i social kontext. — *Arina. Nordisk tidskrift för kvensk forskning*. Nummer 1/ 2003. 27—40.

Kuinka moni osaa suomea ja kveeniä Pohjois-Norjassa?

Torkel Rasmussen

Selvitys saamen kielen käytöstä herätti melkoisesti kiinnostusta kun se julkaistiin vuonna 2001. Tutkimuksen suoritti Saamelaisten Elinkeino- ja Tutkimuskeskus (Samisk Nærings- og utredningscenter) silloisen Saamen kielineuvoston (Samisk språkråd) pyynnöstä. Selvitys sisältää jonkin verran tietoa myös Norjan suomen- ja kveeninkielisistä. Näitä tietoja ei ole juuri ennen käsitelty eikä julkaistu. Artikkelini tarkoitus on esitellä tätä uutta tietoa.

Yhtä ja toista voi lukea jo suoraan tutkimusraportista. Siitä selviää, että 11 prosenttia yli 18-vuotiaasta väestöstä tutkitulla alueella osaa suomea. 6 prosenttia on vastannut osaavansa kveeniä. 13 prosenttia on ilmoittanut että he osaavat joko suomea tai kveeniä tai molempia.

Muita kveenejä ja suomalaisia koskevia lukuja ei raportissa ole, mutta voimme laskea suomen- ja kveeninkielisten määrät tutkitun alueen asukkaiden kokonaismäärästä. Näin päädyimme seuraaviin lukuihin: 10 340 henkilöä, jotka osaavat suomea ja 5 640 jotka osaavat kveeniä. Näitä lukuja ei voida laskea yhteen, koska monet osaavat sekä suomea että kveeniä. Tämän vuoksi kokonaismäärä henkilöitä, jotka osaavat joko kveeniä tai suomea tai molempia, on 12 220.

Uusia laskelmia

Olen tutustunut edellä mainitun tutkimuksen raakamateriaaliin saamen kielen pro gradu-työni yhteydessä, ja olen tehnyt joitakin laskelmia suomen ja kveenin

kielen taidoista Pohjois-Norjassa. Koko Finmarkku ja Pohjois-Troms ovat mukana tutkimuksessa lukuunottamatta Kieruaa (Skjærvøy). Lisäksi tutkimuksia on suoritettu joissakin Sisä-Tromsin, Etelä-Tromsin, Nordlandin, Etelä- ja Pohjois-Trøndelagin ja Hedemarkin kunnissa. Yksinkertaisuuden vuoksi olen poistanut eteläisimmät kunnat taulukoista. Niissä suomen- ja kveeninkieliset asuvat niin hajallaan, etten ole katsonut tarkoituksenmukaiseksi ottaa niitä mukaan. Tästä seuraa, että taulukoiden summat eivät vastaa niitä lukuja kveenin- ja suomenkielisistä, joista olen edellä kertonut.

Tutkimus

Kunnat valittiin sillä perusteella, että niissä oletettiin asuvan saamenkielisiä, mutta alue kattaa samalla myös tärkeitä osia kveenialueesta. Se on myös samalla alue, jossa voi olettaa asuvan paljon suomenkielisiäkin. Aineistosta puuttuu kuitenkin tärkeitä alueita, jotka eivät olleet mukana tutkimuksessa, esimerkiksi Tromssa ja Kierua.

Kielitaitoa koskevat tiedot saatiin puhelin-kyselyllä, jonka suoritti mielipidemittauksia ja muita selvityksiä tekevä tunnettu tutkimuslaitos *Opinion* ajalla 1.2.-31.3.2000. Kielitaidoista haastateltiin 5 751 henkilöä. Tarkoituksena oli löytää saamenkielisiä perusteellisempaa tutkimusta varten muun muassa vastaamaan kysymyksiin saamen kieleen kohdistuvista asenteista ja muodostaa samalla vertailuryhmä, joka ei osaa saamea.

Kielitaidon määritelmä oli melko avoin ja vaatimaton. Tämä käy ilmi jo ensimmäisestä kysymyksestä: ”Aluksi kysymys siitä mitä kieliä osaat tai ainakin jossain määrin ymmärrät. Ymmärtämisellä tarkoitamme että pystyt seuraamaan tavallista keskustelua. Luettelen tässä joitakin kieliä ja haluaisin tietää missä määrin osaat tai ymmärrät niitä.” Sen jälkeen haastattelija luetteli: ”Englanti, saksa, venäjä, ruotsi, saame, suomi, ranska, kveeni, ei mikään näistä”, ja merkitsi samalla vastaukset muistiin.

Suomen- ja kveeninkielisiä ei haastateltu tarkemmin

Henkilöiltä, joita haastateltiin saamen kielen taidoista, kysyttiin kuinka hyvin he osasivat kieltä. Kahdeksan prosenttia saamea osaavista ymmärsi kieltä, mutta ei osannut puhua sitä. Melkein puolet saamenkielisistä ilmoitti, että he osasivat saamea paremmin tai yhtä hyvin kuin toista kieltään, jonka he osasivat parhaiten. Toinen kieli oli useimmille norja, mutta ei kaikille.

Tällaisia lisäkysymyksiä eivät saaneet suomen- ja kveeninkieliset. Samantapaisia johtopäätöksiä kuin saamen kielessä ei sen tähden voi tehdä heidän kielitaidoistaan. Sen sijaan tutkimuksen raakamateriaalista voi nähdä missä suomen- ja kveeninkieliset asuvat.

Suomen- ja kveeninkielisten laskeminen

Olen laskenut suomen- ja/tai kveeninkielisten määrän jokaisessa tutkitussa kunnassa (taulukko 1), kveeninkielisten määrän kussakin kunnassa (taulukko 2) ja niiden henkilöiden määrän, jotka osaavat sekä saamea että kveeniä tai suomea (taulukko 3). Yli 18-vuotiaiden asukkaiden kuntakohtaisen määrän vuonna 2000 olen saanut internetistä Tilastollisen keskustuimiston tilastopankista

(Statistisk Sentralbyrås statistikkbank, Internett). Prosentuaalisen osan aikuisen väestön suomen, kveenin tai saamen kielen taidoista ja näiden taitojen eri yhdistelmistä olen hakenut Opinionin tutkimusaineistosta ja käsitellyt Exel-laskuohjelmalla.

Muistutan vielä, että esittämiäni lukuja ei pidä ottaa liian kirjaimellisesti. Kun haastateltujen määrä on 5751, virhemarginaali on vähemmän kuin yksi prosentti koko alueella. Mutta kun jaamme lukumäärän kunnittain ja haastateltujen lukumäärät pienenevät, on myös virhemarginaali suurempi. Tämä käy taulukoissa ilmi omassa sarakkeessaan ”virhemarginaali prosentteina (+/-)”.

Etelä-Varenki suurin

Olen yhdistänyt kveenin ja suomen kielen luvut välttääkseni päällekkäisyyttä. Tämä tarkoittaa sitä että jos joku henkilö on vastannut osaavansa sekä suomea että kveeniä, häntä ei lasketa kahta kertaa, vaan esitetään suomen/kveeninkielisenä. Suurimmat ”suomen/kveeninkieliset kunnat” ovat näin ollen - melko odotuksenmukaisesti - Etelä-Varenki (1808), Vesisaari (1151), Alattio (1089) ja Porsanki (966). Pieni yllätys on ehkä se, että prosentuaalisesti suurimmat ”suomen/kveeninkieliset kunnat” ovat Kaarasjoki 32,9 prosenttia (689), Koutokeino 32,8 prosenttia (739) ja Teno 30,5 prosenttia (724).

Tulkitsen viimeksi esitettyjä lukuja ensiksi. 36 prosenttia niistä jotka osaavat suomea/kveeniä osaavat myös saamea. Suomen/kveeninkielisten lukumäärä on lähes sama kuin niiden henkilöitten, jotka osaavat sekä saamea että suomea/kveeniä Koutokeinossa ja Kaarasjoella. Tenossa asuu noin 477 henkilöä jotka osaavat sekä saamea että suomea/kveeniä ja noin 250 jotka osaavat suomea ja/tai kveeniä, mutta eivät saamea. Selitys voi olla niin yksinkertainen, että kyse on saamelaisista, jotka ovat oppineet suomea Suomen läheisyyden vuoksi ja Suomen saamelaisista, jotka ovat muuttaneet naapuri-

kuntiin Norjaan. Tenossa voi alkuperäisen suomen/kveeninkielisen väestön lisäksi olla suomalaisia siirtolaisia.

Vähemmän Pohjois-Tromsissa

Kauempana lännessä – Pohjois-Tromsissa – asuu myös huomattava suomen- ja/tai kveeninkielinen väestö. Melko suuri osa näistä osaa myös saamea. Raisin kunnassa on 470 suomen/kveeninkielisiä, heistä 130 osaa myös saamea. Isovuonossa luvut ovat 292 ja 120, Kaivuonossa 234 ja 132, Yykeässä 220 ja 73 ja Naavuonossa 96 ja 38.

Pohjois-Tromsin suomen/kveeninkielisten määrä on sekä prosentuaalisesti että absoluuttisina lukuina paljon alhaisempi kuin Länsi- ja Itä Finmarkun määrä. Syitä voivat olla aikaisemmin alkanut kielenvaihto, ankarampi norjalaistamispaaine ja vähäisempi määrä uusia suomalaisia siirtolaisia. Tarkempi tutkimus aiempien ssukupolvien kielitaidosta ja muuttoreiteistä voisi antaa vastauksia, mutta käytössäni olevan materiaalin pohjalta ei voida vetää johtopäätöksiä. J.A. Friisin etnografinen kartta vuodelta 1860 näyttää kuitenkin, että Pohjois-Tromsin alueella oli tuolloin huomattava suomenkielinen väestö. Kaiken kaikkiaan ilmoitettiin Pohjois-Tromsin suomalaisten määräksi 1677. Lisäksi 277 norjalaista ja 455 saamelasta osasi suomea.

Ero kveenin- ja suomenkielisten välillä

Tähän saakka en ole tehnyt eroa kveenin- ja suomenkielisten välillä. Kveeninkieliset on kuitenkin mahdollista jakaa myös kunnittain (taulukko 2). Silloinkin on Etelä-Varenki (929) kärjessä, seuraavana Vesisaari (700), Porsanki (619) ja Alattio (574). Yli puolet Etelä-Varengin kveenin/suomenkielisistä osaavat siis kveeniä, samoin n. 2/3 Vesisaaren, Porsangin ja Alattion suomen- ja kveeninkielisistä.

Sisä-Finmarkussa sen sijaan paljon vähemmän suomen/kveeninkielisistä osaa

kveeniä, mikä voi tukea teoriaa, jonka mukaan kyse on saamelaisista, jotka ovat oppineet suomea Suomen läheisyyden vuoksi ja Suomen saamelaisista jotka ovat muuttaneet Norjaan.

Itä-Finmarkun suhteellisen suuri määrä kveeninkielisiä on ehkä hieman yllättävää, sillä juuri täällä julkisesti on eniten vastustettu kveeni-nimitystä ja kveenin kielen määrittelemistä omaksi kielekseen. Mutta tulos voi myös johtua kysymyksen asettelusta. Ihmiset voivat itse olla sitä mieltä että he puhuvat suomea, kun taas kveeni on toinen kieli, jota he myös ymmärtävät. Mutta tämä on vain arvailua.

Sekä suomea että kveeniä

Kuinka tavallista on sitten osata sekä suomea että kveeniä? 4 % kaikista tutkimuksessa haastatelluista on selittänyt osaavansa sekä suomea että kveeniä. Tämä merkitsee 30 % suomen- ja/tai kveeninkielisistä. Näiden prosentuaalinen jakautuminen on epätasaista. On selvästi vähemmän sellaisia, jotka osaavat kveeniä osaamatta suomea, kuin sellaisia jotka osaavat suomea osaamatta kveeniä. Toisin sanoen monet osaavat suomea, mutta eivät kveeniä.

65 % suomenkielisistä on ilmoittanut ettei osaa kveeniä. 32 % kveeninkielisistä on vastannut, ettei osaa suomea. Suureen määrään suomenkielisiä, jotka eivät osaa kveeniä, voi olla syynä vastahakoisuus kutsua kieltä kveeniksi, mutta myös se että tähän ryhmään kuuluu suomalaisia siirtolaisia, jotka eivät ole oppineet kveeniä, vaan jotka ovat oppineet suomensuomea koulussa. Toistan tässä itseäni, lukumateriaalini perusteella ei ole syytä tehdä mitään johtopäätöksiä.

Sukupuolieroja

Opinionin materiaalissa on eräs huomionarvoinen ero saamenkielisten ja suomen- ja/

tai kveeninkielisten välillä. 45,7 % suomenkielisistä on naisia ja 54,3 % miehiä. Vastaavat luvut kveeninkielisten kohdalla ovat 48,1 % naisia ja 51,9 miehiä. Saamen kielen suhteen on sukupuolijakauma päinvastoin: 53 % saamenkielisistä on naisia ja 47 % miehiä.

Tässä en valitettavasti ole voinut käyttää koko tutkimusta koskevia lukuja, koska sukupuoli on rekisteröity vain niiden keskuudessa, jotka olivat jatkossa mukana tutkimuksessa. Toisin sanoen tutkimuksen perustana on 1001 ei-saamenkielistä ja 954 saamenkielistä. Näiden joukossa oli 158 kveeninkielistä ja 337 suomenkielistä. Tämä taas osoittaa, että esitetyt luvut eivät ole tilastotieteellisesti päteviä, vaan niitä voi pitää myös merkillisenä yhteensattumana.

Yhteenveto

”Tutkimus saamen kielen käytöstä Norjassa” sisältää melkoisesti tietoa suomen- ja kveeninkielisten kielitaidoista ja heidän maantieteellisestä asuinalueestaan Pohjois-Norjassa. On mahdollista nähdä kuinka he sijoittuvat tutkimusalueelle, ja kuinka monta heistä osaa suomea, kveeniä tai molempia. Olen myös osoittanut, että suuri osa niistä jotka osaavat suomea tai kveeniä, osaavat myös saamea (36 %). Alueen jakaminen vyöhykkeisiin osoittaa, että vain pieni osa kveenin/suomenkielisistä Sisä-Finmarkussa ja Pohjois-Tromsissa osaa kveeniä, mutta enemmistö kveenin/suomenkielisistä sekä Itä- että Länsi Finmarkussa ilmoittaa osaavansa

kveeniä.

Kveenin ja suomen kielen tilannetta Norjassa on mahdollista tutkia saman mallin mukaan kuin mitä käytettiin ”Tutkimuksessa saamen kielen käytöstä”. Se vaatisi luonnollisesti tutkimusalueen uudelleen arviointia ja kysymysten läpikäymistä, jotta voitaisiin päätellä ovatko ne yhtä olennaisia suomen- ja kveeninkielisille kuin ne olivat saamenkielisille.

Suomentanut Marjatta Norman

Lähteet:

Ravna, Ellen 2000: *Undersøkelsen om bruken av samisk språk*. Rapport. Samisk nærings og utredningssenter. Tana.

Tallmateriale fra Opinions undersøkelse i SPSS format

Opinions hjemmeside på internett: www.opinion.no

Statistisk sentralbyrås hjemmeside på internett: www.ssb.no

Friis, J.A. 1861: Etnografis kart over Finnmark: Hjemmeside på internett: <http://www.dokpro.uio.no/friiskartene/1861/1861oversikt.html>

Taulukko 1: Suomea tai kveeniä tai molempia taitavien henkilöiden jako kunnittain. Oikealla oleva sarake osoittaa virhemahdollisuuden suuruuden prosentteissa. Luvuissa on tietty virhemahdollisuus, ja niitä ei voi pitää aivan täsmällisinä todisteina. * ei ilmoitettu

Kunta	Yli 18-vuotiaat asukkaat vuonna 2000	Suomen- ja/tai kveenin kielet prosentteissa	Suomen- ja/tai kveenin kielet määrä	Virhemahdol- lisuus prosentissa (+/-)
Etelä-Varenki	7283	24,8	1808	2,7
Vesisaari	4591	25,1	1151	3,2
Alattio	11983	9,1	1089	2,2
Porsanki	3404	28,4	966	6,3
Kautokeino	2254	32,8	739	2,9
Teno	2372	30,5	724	7,9
Kaarasjoki	2095	32,9	689	3,9
Hammerfest	6986	6,9	484	2,2
Raisi	3663	12,8	470	3,7
Vuorea	2131	14,8	316	*
Isovuono	1462	20,0	292	6,9
Kaivuono	1831	12,8	234	8,7
Yykeä	2481	8,9	220	4,1
Båtsfjord	1913	10,6	203	3,7
Uuniemi	770	25,0	193	12,9
Bardu	2983	5,1	153	1,6
Valasnuora	893	15,0	134	12,4
Kappa	2738	4,6	125	3,8
Lebesby	1141	9,5	109	7,4
Skånland	2433	4,4	107	5,4
Naavuono	1148	8,3	96	6,9
Tysfjord	1759	4,6	80	5,8
Sørreisa	2469	3,2	80	3,4
Berlevåg	944	7,4	70	9
Lappea	1106	5,9	65	8,9
Tjeldsund	1207	4,8	57	*
Gamvik	1008	5,5	55	3,7
Lavangen	821	5,7	47	11,5
Mosea	1181	3,0	35	4,1
Hasviika	932	3,3	31	6,4
Salangen	1794	1,0	18	1,9
Evenes	1225	0,0	0	*
Yhteensä			10840	

Taulukko 2: Norjan kveeninkielisten kunnittainen jako. Luvuissa on tietty virhemahdollisuus ja niitä ei voi pitää aivan täsmällisinä todisteina. Oikeanpuoleinen sarake näyttää virhemahdollisuuden suuruuden prosentteissa. * ei ilmoitettu.

Kunta	Yli18-vuotiaat asukkaat vuonna 2000	Kunnan kveeninkieliset prosentteissa	Kunnan kveeninkieliset yhteensä	Virhemahdollisuudet prosentteissa (+/-)
Etelä-Varenki	7283	12,8	926	2,7
Vesisaari	4591	15,2	700	3,2
Porsanki	3404	18,1	617	6,3
Alattio	11983	4,8	574	2,2
Teno	2372	11,7	277	7,9
Kaarasjoki	2095	10,3	215	3,9
Raisi	3663	4,9	178	3,7
Vuorea	2131	8,3	178	*
Koutokeino	2254	7,8	175	2,9
Hammerfest	6986	1,9	136	2,2
Uuniemi	770	13,6	105	12,9
Isovuono	1462	7,1	103	6,9
Naavuono	1148	8,3	96	6,9
Båtsfjord	1913	4,5	87	3,7
Yykeä	2481	1,8	44	4,1
Kaivuono	1831	2,4	44	8,7
Tjeldsund	1207	3,2	38	*
Bardu	2983	1,3	38	1,6
Lebesby	1141	3,2	36	5,4
Skånland	2433	1,5	36	5,4
Berlevåg	944	3,7	35	9
Sørreisa	2469	1,3	32	3,4
Kappa	2738	1,1	31	3,8
Valasnuora	893	3,3	30	12,4
Lavangen	821	2,9	23	11,5
Tysfjord	1759	1,1	20	5,8
Gamvik	1008	1,8	18	3,7
Mosea	1181	1,5	18	4,1
Lappea	1106	0,0	0	8,9
Hasviika	932	0,0	0	6,4
Salangen	1794	0,0	0	1,9
Evenes	1225	0,0	0	*
Yhteensä			4815	

Taulukko 3: Saamea ja suomea, vaihtoehtoisesti kveeniä, tai sekä saamea, suomea että kveeniä taitavien asukkain jako kunnittain. Oikealla oleva sarake näyttää virhemahdollisuuden suuruuden prosenteissa. Luvuissa on tietty virhemahdollisuus, ja niitä ei voi pitää aivan täsmällisinä todisteina. * ei ilmoitettu

Kunta	Yli 18-vuotiaat asukkaat vuonna 2000	Saamen ja suomen/ kveeninkieliset prosentteissa	Saamen ja suomen/kveenin- kieliset asukkaat yhteensä	Virhemahdol- lisuus prosente- issa (+/-)
Koutokeino	2254	31,7	714	2,9
Kaarasjoki	2095	32,2	674	3,9
Teno	2372	20,1	477	7,9
Porsanki	3404	14,0	475	6,3
Etelä-Vanrenki	7283	4,1	299	2,7
Alattio	11983	2,2	265	2,7
Vesisaari	4591	5,1	233	3,2
Uuniemi	770	20,5	158	12,9
Hammerfest	6986	1,9	136	2,2
Kaivuono	1831	7,2	132	8,7
Raisi	3663	3,5	130	3,7
Isovuono	1462	8,2	120	6,9
Valasnuora	893	8,3	74	12,4
Yykeä	2481	3,0	73	4,1
Båtsfjord	1913	3,0	58	3,7
Skånland	2433	2,2	53	5,4
Lappea	1106	3,9	43	8,9
Tysfjord	1759	2,3	40	5,8
Naavuono	1148	3,3	38	6,9
Lebesby	1141	3,2	36	7,4
Sorreisa	2469	1,3	32	3,4
Kappa	2738	1,1	31	3,8
Bardu	2983	0,6	19	1,6
Hasviika	932	1,6	15	6,4
Lavangen	821	0,0	0	11,5
Berlevåg	944	0,0	0	9
Vuorea	2131	0,0	0	*
Mosea	1181	0,0	0	4,1
Gamvik	1008	0,0	0	3,7
Salangen	1794	0,0	0	1,9
Tjeldsund	1207	0,0	0	*
Evenes	1225	0,0	0	*
Yhteensä			4328	

Hvor mange kan finsk og kvensk i Nord-Norge?

Torkel Rasmussen

En undersøkelse om bruken av samisk språk fikk en del oppmerksomhet da den ble publisert i 2001. Undersøkelsen ble gjennomført av Samisk Nærings- og Utredningssenter på oppdrag fra daværende Samisk språkråd. Denne undersøkelsen inneholder også en del informasjon om antallet finsk og kvenskspråklige i Norge. Det meste av denne informasjonen er ikke behandlet og publisert, og min intensjon med denne artikkelen er å få fram en del av denne ukjente informasjonen.

En del opplysninger kan man lese rett ut av rapporten fra undersøkelsen. Det fortelles at elleve prosent av befolkningen over 18 år i det undersøkte området kan finsk. Seks prosent har svart at de kan kvensk. 13 prosent har opplyst at de kan enten finsk eller kvensk eller begge deler.

Mer enn dette kan man ikke lese ut av rapporten. Men vi kan regne oss fram til tallene for finsk og kvenskspråklige ut fra det totale antallet personer i den undersøkte regionen. Da kommer vi fram til at det er 10 340 personer som kan finsk og 5 640 som kan kvensk. Disse tallene kan ikke slås sammen fordi mange kan både finsk og kvensk. Derfor er det totale antallet personer som kan enten kvensk eller finsk eller begge deler 12 220.

Nye beregninger

Jeg har fått tilgang til rådataene fra undersøkelsen i forbindelse med mitt hovedfagsarbeid i samisk, og har kunnet gjøre noen beregninger om finsk og

kvenskkunnskapene i Nord-Norge. Hele Finnmark og Nord-Troms er med i undersøkelsen bortsett fra Skjærvøy. I tillegg er undersøkelsen utført i noen utvalgte kommuner i Indre-Troms, Sør-Troms, Nordland, Trøndelagsfylkene og Hedemark. For enkelthets skyld har jeg kuttet ut de sørligste kommunene i tabellene. Der bor finsk og kvenskspråklige så spredt at jeg ikke har funnet det hensiktsmessig å ta dem med. Det fører til at summene i tabellene ikke samsvarer med de tallene jeg har oppgitt ovenfor for kvensk og finskspråklige.

Undersøkelsen

Kommunene var valgt ut etter forventninger om at man i disse kommunene ville finne samiskspråklige, men området dekker samtidig vesentlige deler av det kvenske området og det området der man kan forvente å finne mange finskspråklige. Det er likevel en del begrensinger i materialet, som at f.eks. Skjærvøy og Tromsø kommune ikke er med i undersøkelsen.

Opplysningene om språkkunnskapene kom fram i en telefonutspørring som det anerkjente analyseinstituttet for meningsmålinger og undersøkelser *Opinion* gjennomførte i perioden 1.2.-31.3. 2000. De intervjuet 5 751 personer om deres språkkunnskaper. Formålet var å finne samiskspråklige til en grundigere undersøkelse og å opprette en kontrollgruppe som ikke kunne samisk for spørsmål om blant annet holdninger til samisk språk.

Definisjonen av å kunne et språk var ganske lav noe som kommer fram i åpnings-spørsmålet:

”Først, et spørsmål om hvilke språk du kan eller til en viss grad forstår. Med å forstå mener vi her å kunne følge noenlunde med i en vanlig samtale. Jeg skal her lese opp noen språk, og vil gjerne vite om du kan eller til en viss grad forstår det enkelte språk.

Deretter leste intervjueren opp følgende: ”Engelsk, tysk, russisk, svensk, samisk, finsk, fransk, kvensk, nei ingen av dem”, og registrerte fortløpende svarene.

Finsk og kvenskspråklige ble ikke fulgt opp

For de som ble intervjuet om sine samisk-kunnskaper ble dette fulgt opp med spørsmål om hvor godt de kunne språket. Slike oppfølgingsspørsmål fikk ikke de finsk- og kvenskspråklige. Men åtte prosent av de samiskspråklige forsto samisk uten å snakke det. Nesten halvparten av de samiskspråklige anga at de kan samisk bedre eller like godt som det andre språket de kan best – for de fleste, men ikke alle - var det norsk.

Dette ble ikke undersøkt for de finsk og kvenskspråklige. Derfor kan man ikke trekke lignende konklusjoner om deres språkkunnskaper. Det man derimot kan lese ut av råmateriale fra undersøkelsen er hvor de finsk og kvenskspråklige bor.

Beregning av finsk og kvenskspråklige

Jeg har regnet ut antall finsk og/eller kvenskspråklige i hver kommune (tabell 1), antallet kvenskspråklige i hver kommune (tabell 2) og antallet personer som kan både samisk og kvensk eller finsk (tabell 3). Antall innbyggere over 18 år i hver kommune i år 2000 har jeg hentet fra Statistisk Sentralbyrås statistikkbank på Internett. Prosentvis andel av den voksne befolkninga som kan finsk, kvensk

og samisk i forskjellige kombinasjoner, har jeg hentet ut av Opinions rådatafil og behandlet videre i regneprogrammet Exel.

Det må legges til at de tallene jeg presenterer her og i tabellene ikke må taes for bokstavelig. Med et utvalg på 5751 utspurte blir feilmargin for finsk og kvenskspråklige mindre enn ett prosentpoeng for hele området. Men når vi deler opp til kommunenivå og tallene for utspurte blir mindre, blir også feilmarginene større. Dette kommer fram i en egen kolonne i tabellene – Feilmarginer i prosent (+/-).

Sør-Varanger størst

Jeg slått sammen resultatene for kvensk og finsk slik at det ikke blir overlapping. Det vil si at en person som har svart at hun kan både finsk og kvensk ikke blir telt to ganger, men blir presenter som finsk/kvenskspråklig. Resultatet av dette blir at de største ”finsk/kvensk kommunene” - ikke overraskende - er Sør-Varanger (1808), Vadsø (1151), Alta (1089) og Porsanger (966). Noe overraskende er det kanskje at i prosent av befolkningen er de største ”finsk/kvenske kommunene” Karasjok 32,9 % (689) Kautokeino 32,8 % (739), og Tana 30,5 % (724). (Tallene i parentes er antallet finsk og/eller kvenskspråklige).

For å analysere det siste først. 36 prosent av de som kan finsk/kvensk kan også samisk. Det er nærmest et fullstendig sammenfall mellom finsk-/kvenskspråklige og personer som kan både samisk og finsk/kvensk i Kautokeino og Karasjok. I Tana bor det ca 477 personer som kan både samisk og finsk/kvensk og ca 250 personer som kan finsk og/eller kvensk, men ikke samisk. Forklaringen kan være så enkel som at dette er samer som har lært seg finsk på grunn av nærheten til Finland og samer fra Finland som har flyttet til de norske nabokommunene. I Tana kan de resterende være en opprinnelig finsk/kvensk befolkning ispedd nyinnvandrere.

Færre i Nord-Troms

Lengre vest – i Nord-Troms – bor det også en betydelig finsk og/eller kvenskpråklig befolkning. En god del av disse kan også samisk. Nordreisa kommune har 470 finsk/kvenskspråklige, av dem kan 130 også samisk, for Storfjord er tallene 292 og 120, Kåfjord 234 og 132, Lyngen 220 og 73 og for Kvænangen er tallene henholdsvis 96 og 38.

Tallene for finsk/kvenskspråklige i Nord-Troms er langt lavere - både i prosent av befolkningen og i absolutt antall - enn tallene for både Vest- og Øst-Finnmark. Noen årsaker kan være at språkskiftet har startet tidligere her, at fornorskningsspresset har vært hardere og at den nyere innvandringen har vært mindre. En nøyere undersøkelse av tidligere generasjoners språkkunnskaper og flyttemønster kunne gitt svar på dette, men materialet jeg har til rådighet gir ikke grunnlag for å trekke noen konklusjoner. Friis sitt etnografiske kart fra 1860 gir i alle fall en indikasjon på at Nord-Troms regionen da hadde en betydelig finskspråklig befolkning. Totalt er det da oppgitt 1677 finske individer i Nord-Troms, og i tillegg at 277 nordmenn og 455 samer kunne snakke finske.

Skille kvensk/finsk

Til nå har jeg ikke skilt mellom kvensk og finskspråklige. Men det er også mulig å fordele de kvenskpråklige kommunevis (Tabell 2). Også da havner Sør-Varanger (929) på topp, fulgt av Vadsø (700), Porsanger (617) og Alta (574). Mer enn halvparten av de kvensk-/finskspråklige i Sør-Varanger kan altså kvensk, det samme gjelder ca 2/3 av de finsk og kvenskpråklige i Vadsø, Porsanger og Alta. I Indre-Finnmark kan derimot en langt mindre del av de finsk/kvenskspråklige kvensk, noe som kan støtte teorien om at dette er samer som har lært finsk på grunn av nærhet til Finland og finske samer som har flyttet til Norge.

I Nord-Troms er situasjon noe av den samme som i Indre-Finnmark nemlig at folk oppgir at de kan finsk og ikke kvensk. Unntaket er Kvænangen der alle de finsk/kvenskspråklige kan kvensk. I de andre kommunene kan en mindre del (20-30 prosent) av de finsk/kvenskspråklige kvensk. Hva som ligger bak denne situasjonen sier tallmaterialet ingenting om.

Det relativt høye antallet kvenskpråklige i Øst-Finnmark er kanskje noe overraskende, ettersom det er her motstanden mot å kalle kvensk for kvensk og definere det som et eget språk, har vært størst i det offentlige ordskiftet. Men resultatet kan også skyldes spørsmålsstillingen. Folk kan mene at de selv snakker finsk mens kvensk er et annet språk som de også forstår. Men dette blir naturligvis bare spekulasjoner.

Både finsk og kvensk

Hvor vanlig er det så å kunne både finsk og kvensk? Fire prosent av alle de spurte i undersøkelsen har forklart at de kan både finsk og kvensk. Dette utgjør 30 prosent av de finsk og/eller kvenskpråklige. Disse fordeler seg noe ujevnt. Det er betydelig færre som kan kvensk uten å kunne finsk, enn personer som kan finsk uten å kunne kvensk. Med andre ord kan mange finsk, men ikke kvensk. Langt færre har oppgitt at de kan kvensk, men ikke finsk. 65 prosent av de finskspråklige har oppgitt at de ikke kan kvensk. 32 prosent av de kvenskpråklige har svart at de ikke kan finsk. Det høye tallet finskspråklige som ikke kan kvensk kan skyldes en motvilje mot å kalle språket sitt for kvensk, men det kan også skyldes at denne gruppa består av nyere innvandrere som ikke har lært kvensk, og folk som har lært riksfinsk på skolen. Men for å gjenta meg selv. Det er ikke grunnlag for å trekke noen konklusjoner på grunnlag av det tallmaterialet jeg har hatt til rådighet.

Kjønnsforskjell

Det finnes en bemerkelsesverdig forskjell i Opinions materialet mellom de samiskspråklige og de finsk og/eller kvenskspråklige. 45,7 prosent av de finskspråklige er kvinner og 54,3 prosent menn. For kvensk er tilsvarende tall; kvinner 48,1 prosent og menn 51,9 prosent. For samisk er kjønnsfordelingen motsatt: 53 prosent av de samiskspråklige er kvinner og 47 prosent menn.

Her har jeg dessverre ikke kunnet bruke tallene for hele undersøkelsen fordi kjønn kun er registrert blant dem som blei med i den videre undersøkelsen. Det vil si at grunnlaget for søk på språkkunnskaper og kjønn er 1001 ikke-samiskspråklige og 954 samiskspråklige. Blant disse var det 158 kvenskspråklige og 337 finskspråklige. Noe som igjen fører til at tallene ikke er skikkelig statistisk holdbare, men bare må ansees som et pussig sammentreff.

Konklusjon

”Undersøkelsen om bruken av samisk språk i Norge” inneholder en god del informasjon om språkferdigheter og geografisk plassering av de finsk og kvenskspråklige i Nord-Norge. Det er mulig å se hvordan de fordeler seg innenfor undersøkelsesområdet, og hvor mange som kan finsk, kvensk eller begge deler. Jeg har også vist at en stor del av de som kan finsk og kvensk også kan samisk (36 prosent). En oppdeling av

området i regioner viser at mindretallet av de kvensk-/finskspråklige i Indre-Finnmark og Nord-Troms kan kvensk, mens flertallet av de kvensk-/finskspråklige både i Øst- og Vest-Finnmark opplyser at de kan kvensk.

For øvrig er det mulig å undersøke situasjonen for kvensk og finsk i Norge etter samme modell som ble brukt i ”Undersøkelsen om bruken av samisk språk”. Men det krever naturligvis en ny vurdering av undersøkelsesområde og en gjennomgang av spørsmålene for å vurdere om de er like relevante for den finsk og kvenskspråklige gruppen som de var for de samiskspråklige.

Kilder

Ravna, Ellen 2000: *Undersøkelsen om bruken av samisk språk*. Rapport. Samisk nærings og utredningssenter. Tana.

Tallmateriale fra Opinions undersøkelse i SPSS format

Opinions hjemmeside på internett: www.opinion.no

Statistisk sentralbyrås hjemmeside på internett: www.ssb.no

Friis, J.A. 1861: Etnografis kart over Finnmark: Hjemmeside på internett: <http://www.dokpro.uio.no/friiskartene/1861/1861oversikt.html>

Tabell 1: Kommunevis fordeling av personer som kan enten finsk eller kvensk eller begge deler. Kolonnen til høyre viser størrelsen på feilmargin i antall prosentpoeng. Det er en viss feilmargin knyttet til tallene, og de kan ikke tolkes som helt eksakte bevis. * Ikke oppgitt

Kommunenavn	Innbyggere i kommunen over 18 år i år 2000	Prosent finsk og/eller kvensk-språklige	Antall finsk og/eller kvensk-språklige	Feilmarginer i prosentpoeng (+/-)
Sør-Varanger	7283	24,8	1808	2,7
Vadsø	4591	25,1	1151	3,2
Alta	11983	9,1	1089	2,2
Porsanger	3404	28,4	966	6,3
Kautokeino	2254	32,8	739	2,9
Tana	2372	30,5	724	7,9
Karasjok	2095	32,9	689	3,9
Hammerfest	6986	6,9	484	2,2
Nordreisa	3663	12,8	470	3,7
Vardø	2131	14,8	316	*
Storfjord	1462	20,0	292	6,9
Kåfjord	1831	12,8	234	8,7
Lyngen	2481	8,9	220	4,1
Båtsfjord	1913	10,6	203	3,7
Nesseby	770	25,0	193	12,9
Bardu	2983	5,1	153	1,6
Kvalsund	893	15,0	134	12,4
Nordkapp	2738	4,6	125	3,8
Lebesby	1141	9,5	109	7,4
Skånland	2433	4,4	107	5,4
Kvænangen	1148	8,3	96	6,9
Tysfjord	1759	4,6	80	5,8
Sørreisa	2469	3,2	80	3,4
Berlevåg	944	7,4	70	9
Loppa	1106	5,9	65	8,9
Tjeldsund	1207	4,8	57	*
Gamvik	1008	5,5	55	3,7
Lavangen	821	5,7	47	11,5
Måsoy	1181	3,0	35	4,1
Hasvik	932	3,3	31	6,4
Salangen	1794	1,0	18	1,9
Evenes	1225	0,0	0	*
Totalt			10840	

Tabell 2: Kommunevisfordeling av de kvenskspråklige i Norge. Det er en viss feilmargin knyttet til tallene og de kan ikke tolkes som helt eksakte bevis. Kolonnen til høyre viser størrelsen på feilmargin i antall prosentpoeng. * Ikke oppgitt

Kommunenavn	Innbyggere i kommunen over 18 år i år 2000	Prosent kvensk-språklige i kommunen	Totalt kvensk-språklige i kommunen	Feilmarginer i prosentpoeng (+/-)
Sør-Varanger	7283	12,8	926	2,7
Vadsø	4591	15,2	700	3,2
Porsanger	3404	18,1	617	6,3
Alta	11983	4,8	574	2,2
Tana	2372	11,7	277	7,9
Karasjok	2095	10,3	215	3,9
Nordreisa	3663	4,9	178	3,7
Vardø	2131	8,3	178	*
Kautokeino	2254	7,8	175	2,9
Hammerfest	6986	1,9	136	2,2
Nesseby	770	13,6	105	12,9
Storfjord	1462	7,1	103	6,9
Kvænangen	1148	8,3	96	6,9
Båtsfjord	1913	4,5	87	3,7
Lyngen	2481	1,8	44	4,1
Kåfjord	1831	2,4	44	8,7
Tjeldsund	1207	3,2	38	*
Bardu	2983	1,3	38	1,6
Lebesby	1141	3,2	36	5,4
Skånland	2433	1,5	36	5,4
Berlevåg	944	3,7	35	9
Sorreisa	2469	1,3	32	3,4
Nordkapp	2738	1,1	31	3,8
Kvalsund	893	3,3	30	12,4
Lavangen	821	2,9	23	11,5
Tysfjord	1759	1,1	20	5,8
Gamvik	1008	1,8	18	3,7
Måsøy	1181	1,5	18	4,1
Loppa	1106	0,0	0	8,9
Hasvik	932	0,0	0	6,4
Salangen	1794	0,0	0	1,9
Evenes	1225	0,0	0	*
Totalt			4815	

Tabell 3: En kommunevis fordeling av de som kan samisk og finsk eller kvensk, eller både samisk, finsk og kvensk. Kolonnen til høyre viser størrelsen på feilmargin i antall prosentpoeng. Det er en viss feilmargin knyttet til tallene, og de kan ikke tolkes som helt eksakte bevis. * Ikke oppgitt

Kommunenavn	Innbyggere i kommunen over 18 år i år 2000	Prosent samisk og finsk/ kvenskspråklige	Totalt antall samisk og finsk/ kvenskspråklige	Feilmarginer i prosentpoeng (+/-)
Kautokeino	2254	31,7	714	2,9
Karasjok	2095	32,2	674	3,9
Tana	2372	20,1	477	7,9
Porsanger	3404	14,0	475	6,3
Sør-Varanger	7283	4,1	299	2,7
Alta	11983	2,2	265	2,7
Vadsø	4591	5,1	233	3,2
Nesseby	770	20,5	158	12,9
Hammerfest	6986	1,9	136	2,2
Kåfjord	1831	7,2	132	8,7
Nordreisa	3663	3,5	130	3,7
Storfjord	1462	8,2	120	6,9
Kvalsund	893	8,3	74	12,4
Lyngen	2481	3,0	73	4,1
Båtsfjord	1913	3,0	58	3,7
Skånland	2433	2,2	53	5,4
Loppa	1106	3,9	43	8,9
Tysfjord	1759	2,3	40	5,8
Kvænangen	1148	3,3	38	6,9
Lebesby	1141	3,2	36	7,4
Sorreisa	2469	1,3	32	3,4
Nordkapp	2738	1,1	31	3,8
Bardu	2983	0,6	19	1,6
Hasvik	932	1,6	15	6,4
Lavangen	821	0,0	0	11,5
Berlevåg	944	0,0	0	9
Vardø	2131	0,0	0	*
Måsøy	1181	0,0	0	4,1
Gamvik	1008	0,0	0	3,7
Salangen	1794	0,0	0	1,9
Tjeldsund	1207	0,0	0	*
Evenes	1225	0,0	0	*
Totalt			4328	

Itsestäänselvä jako?

Normatiivinen teoria ja oikeuskategoriat Norjan vähemmistöpolitiikassa

Trude I. Paulsen

Johdanto

Toisen maailmansodan jälkeen vähemmistöt ovat yhä enenevässä määrin vaatineet oikeuksia maittensa viranomaisilta. Tämä on johtanut siihen, että monet valtiot ovat muuttaneet vähemmistöpolitiikkaansa sulauttavasta vähemmistöjen oikeuksia korostavaan suuntaan. Vähitellen on myös saatu kansainvälisiä sopimuksia, jotka säätelevät vähemmistöjen kohtelua.

Kansainvälisissä sopimuksissa tehdään kuitenkin ero erilaisten vähemmistöjen välillä siten, että joillakin vähemmistöillä katsotaan olevan oikeus laajempiin oikeuksiin kuin toisilla. Kehitys on ollut sama myös Norjan vähemmistöpolitiikassa, sillä saamelaisten katsotaan alkuperäisväestönä olevan oikeutettuja laajempiin oikeuksiin kuin kansalliseksi vähemmistöksi luokitellun kveeniväestön. Norjan vähemmistöpoliittisesta keskustelusta saa sellaisen käsityksen, että tämä luokittelu on itsestään selvä ja ongelmaton periaate. Tässä artikkelissa tarkastelemme lähemmin käsityksen paikkansapitävyyttä.

Tätä pohdittaessa haluaisin tukeutua kahteen keskeiseen vähemmistöoikeuksien teoreetikkoon, Will Kymlickaan ja Brian Barryyn. Kummallakin on oma näkemyksensä mainituista oikeuksista. Monikulttuurisuutta edustava Kymlicka katsoo, että ryhmäkohtaisesti eriytetty oikeudet ovat välttämättömiä vähemmistöryhmien oikeudenmukaisen kohtelun turvaamiseksi. Brian Barry taas on klassinen liberaali, jonka mukaan vähemmistöjen ja enemmistöjen identtinen kohtelu merkitsee oikeudenmukaista kohtelua.

Teorioiden on tarkoitus toimia normatiivisina mittareina: pyrin arvioimaan, voidaanko Norjan vähemmistöpolitiikassa sovellettavia luokituksia puolustaa niiden valossa. Saamelaisia ja kveenejä käytetään empiirisinä esimerkkeinä selkiyttämään keskustelua.

Miten Norjan vähemmistöpolitiikka on järjestetty?

Kun tarkastellaan lähemmin Norjan vähemmistöpolitiikkaa, nähdään, että siinä operoidaan kolmella vähemmistökategoriolla:

- 1) alkuperäisväestö (saamelaiset)
- 2) kansalliset vähemmistöt (kveenit, juutalaiset, metsäsuomalaiset ja kaksi romaniryhmää)
- 3) maahanmuuttajat (tamilit, pakistanilaiset, bosnialaiset jne.)

Luokittelusta on lukuisia esimerkkejä viranomaisten käytännössä: vähemmistöjä koskeville komiteamietinnöille annetaan nimeksi esimerkiksi ”Saamelaispolitiikasta” ja ”Valtion juutalais-, kveeni-, romani- ja metsäsuomalais politiikasta” (kansalliset vähemmistöt). Tämä kertoo siitä, että Norjan viranomaisilla on kullekin kategorialle oma politiikkansa, ja että he pitävät ne selvästi erillään. Tästä on nähtävissä viitteitä myös lainsäädännössä, jossa saamelaisväestön erityisoikeudet kootaan omiksi osioikseen ja nimetään ”saamelaislaiksi”, ”poronhoitolaiksi”, ”saamelaispykäläksi” jne.

Lisäksi – ja osittain tämän edellyttämänä – Norjan viranomaiset ovat ratifioineet kansainvälisiä sopimuksia vähemmistöjen

oikeuksista, joista ILO-sopimus nro 169 on tärkein alkuperäiskansojen kannalta, kun taas alueellisten kielten tai vähemmistökielten suojelun puitesopimus ja kansallisten vähemmistöjen suojelun puiteyleissopimus ovat tärkeimpiä kansallisille vähemmistöille.

Tarkasteltaessa Norjan vähemmistöpolitiikan käytäntöä käy myös selvästi ilmi, että siinä operoidaan erilaisin oikeuksin eri vähemmistökategorioita kohtaan. Koska meillä ei tässä ole mahdollisuutta perehtyä kaikkiin Norjan vähemmistöpolitiikan osalualueisiin, haluan valottaa asiaa esittämällä lyhyen katsauksen siihen, miten Norjan viranomaiset tukevat taloudellisesti näitä kahta ryhmää. Tukien erot ovat selvä merkki siitä, että Norjan viranomaiset kokevat heillä olevan laajemmat velvoitteet saamelaisryhmää kuin kveenejä kohtaan. Saamelaisten ja kveenien saamissa taloudellisissa tuissa on nimittäin suuri ero, sekä myönnettyissä summissa että tuettujen kohteiden lukumäärissä¹. Vuoden 2003 valtion budjettiehdotuksesta tämä käy aivan selvästi ilmi. Saamelaisten kohteisiin myönnettyjä määrärahoja nostettiin 480,5 miljoonasta kruunusta 512,8 miljoonaan. Vertailun vuoksi mainittakoon, että kunta- ja alueministeriö ehdotti, että se nostaisi kaikille

kansallisille vähemmistöille tarkoitettua määrärahaansa yhteensä 2,8 miljoonaan kruunuun. Sama ministeriö myönsi 135,5² miljoonaa saamelaishankkeisiin. Kuva ei kuitenkaan ole aivan niin vinoutunut, kuin näiden lukujen perusteella voisi luulla, koska muut ministeriöt myöntävät jonkin verran varoja erityisiin kveenihankkeisiin. Esimerkiksi kulttuuriministeriö myönsi neljä miljoonaa kveenikulttuurikeskus Kvæntunetin rakentamiseen Porsankiin ja jatkoi 350 000 kruunun suuruista tukeaan kveenilehti Ruijan Kaiulle³. Lisäksi oli vielä opetus- ja tiedeministeriön järjestelmä suomen kielen tukemiseksi perus- ja toisen asteen kouluissa. Siihen varattiin 7,3 miljoonaa vuonna 2003. (<http://www.odin.dep.no/krd/aktuelt/pressem>)

Saamelaisten ja kveenien saamien määrärahojen ero ei kuitenkaan rajoitu tuen kokoon ja siihen, kuinka monelle toimintalualueelle tukea annetaan. Ne eroavat toisistaan siltäkin osin, että saamelaiset voivat saamelaiskäräjien välityksellä itse päättää tuen käyttämisestä paljon suuremmassa määrin kuin kveeniryhmä. Kveenikohteiden tuki myönnetään yleensä tiettyihin hankkeisiin, kun taas esimerkiksi kulttuuriministeriön tuki saamelaisille annetaan summana, jonka

¹ Kyseisen kansan oikeus omistaa ja hallita maa-alueita, joilla se perinteisesti elää, tunnustetaan. Kun asiantilat sitä edellyttävät, on ryhdyttävä toimenpiteisiin, joilla turvataan kyseisen kansan oikeus käyttää maa-alueita, joilla he eivät ole ainoat asujat, mutta joihin heillä on perinteisesti ollut pääsy elantonsa ja perinteisen toimintansa vuoksi." Kansallisia vähemmistöjä käsittelevät sopimukset suojelevat yleensä vain kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia.

² Nämä varat käytetään pääasiallisesti saamelaiskäräjien toimintaan, kveeniryhmällä ei ole vastaavaa elintä. Saamelaiskäräjät perustettiin vuonna 1987 suurkäräjien hyväksytyä lain saamelaiskäräjistä ja muista saamelaisia koskevista oikeustiloista, ja oli tulosta työstä, jota saamelaisoikeuksien valiokunta oli tehnyt 1980-luvun alusta saakka. Saamelaiskäräjät kokoontuivat ensimmäisen kerran vuonna 1989. Saamelaiskäräjistä ja muista saamelaisia koskevista oikeustiloista annetun lain 2. §:n mukaan saamelaiskäräjien työalueeseen kuuluvat "kaikki asiat, jotka käräjien käsityksen mukaan koskevat erityisesti saamelaista kansanryhmää."

³ Saamelaislehdet saavat lehdistötukea, ja valtion viestinhallinnon (Statens Medieforvaltning) mukaan Norjan kolmelle saamelaislehdelle annettiin kullekin noin 2,5 miljoonaa kruunua vuonna 1999. Vastaava ero on myös muissa viestimissä, esimerkiksi SamiRadiolla on lähetyssaikaa 5,5 tuntia kaikkina työpäivinä ja 1 tunti lauantaisin ja sunnuntaisin, kun taas NRK Radiolla on kveeniryhmälle tarkoitettuja suomenkielisiä lähetyksiä 12 minuuttia viikossa Tromsin ja Finmarkun lääneissä.

saamelaiskäräjät itse jakaa erilaisten saamelaisien kulttuurihankkeiden kesken⁴. Ero vertautuu suoraan saamelaisten asemaan alkuperäisväestönä ja kveenien asemaan kansallisena vähemmistönä.

Väestön jakaminen oikeuskategorioihin

Jotta jako oikeuskategorioihin olisi itsestään selvä, sen tulisi perustua tarkkoihin kriteereihin sattumanvaraisen luokittelun välttämiseksi. Tämä on tärkeää, koska kategorioihin sijoittuminen määrää, millaisiin oikeuksiin kukin ryhmä voi vedota.

Ryhmien luokittelussa alkuperäiskansaksi tai kansalliseksi vähemmistöksi on horjuntaa. Käsitteille ei nimittäin ole olemassa yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Ryhmä, joka kuuluu yhteen kategoriaan yhdessä paikassa yhtenä ajankohtana, voi joutua toiseen kategoriaan toisessa paikassa tai toisena ajankohtana. Yksi esimerkki tästä ovat Einar Niemen mukaan (2002:2 s. 36–37) juuri Norjan kveenit, joiden luokittelun Norjan viranomaiset 1990-luvulla muuttivat ”maahanmuuttajista” ”kansalliseksi vähemmistöksi”. Yksi syy tähän on, että kategoriat ja se mitkä ryhmät niihin katsotaan kuuluviksi, ovat poliittisen keinottelun kohde. Viranomaisten taholta kyse on toiveesta luoda selkeää vähemmistöpolitiikkaa, kun taas eri ryhmät aivan ymmärrettävästi näkevät etuja ”korkeampaan” oikeuskategoriaan kuulumisessa. Tämän vuoksi politisoituvat sekä itse kategoriat että määritelmät, joiden perusteella ryhmät niihin jaetaan. Kuten Einar Niemi on sanonut: ”Maahanmuuttajat” ja ”alkuperäiskansa” eivät ole staattisia käsitteitä, vaan dynaamisia ja historiallisia

siten, että niiden painotus ja merkitys muuttuu sitä mukaa kun toimijat alkavat käyttää niitä tietoisemmin... on mahdollista niin sanoaksenne yhdessä siirtyäkategoriat toiseen, kuten ”maahanmuuttajasta” ”kansalliseksi vähemmistöksi”... Käsitteen ”alkuperäiskansa” (tai vastaavan) sisältö saattaa muuttua esimerkiksi eksoottisesta leimasta etnopolitiittiseksi välineeksi, jolla on paljon mahdollisuuksia ja jolla nimenomaan vähemmistö asettaa vallankäytön, herruuden ja hegemonian koetukselle. (Niemi 2002:2 s. 38).

Alkuperäiskansan käsite ja sen rajaamisen vaikeus

Näyttäisi siltä, että Norjan viranomaiset ovat päättäneet käyttää ILO-sopimuksen 169 asettamia kriteereitä alkuperäiskansan käsitteen määrittelyssä. Sen 1. artiklassa esitetty määritelmä on tällainen (Suom. huom.: Artiklan 1. ja 2. kohtien käännös on epävirallinen, sillä virallista suomenkielistä käännöstä ei ole saatavilla):

1. a) *Heimokansa itsenäisessä valtiossa, jonka sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset ominaispiirteet periytyvät kansallisen yhteisön muista osista ja jossa heimokansan asema kokonaan tai osittain johtuu sen omista tavoista, perinteistä tai erityisistä laeista tai asetuksista*

b) *Itsenäisen valtion alueella asuva kansa, jota pidetään alkuperäisenä, koska se polveutuu väestöstä, joka asui maassa tai maalle kuuluvalla maantieteellisellä alueella ennen sen valloittamista tai kolonisoimista tai ennen kuin nykyisistä valtionrajoista sovittiin ja joka – oikeudellisesta asemastaan*

⁴ 1960-luvulta alkaen on rakennettu saamelaisia kulttuurilaitoksia, ja ne on vähitellen siirretty taloudellisesti ja hallinnollisesti saamelaiskäräjien alaisuuteen. Näitä ovat: Saamelainen erikoiskirjasto, liikkuva kirjastopalvelu, Beavvas Sami Teahter, saamelaiskokoelmat De Samiske Samlinger, saamelaismuseot, jotka kuuluvat julkista tukea saavien museoiden järjestelmään, saamelaiset kulttuuriapurahat, saamelaiset musiikkifestivaalit, saamelaisarkisto ja saamen kielilain seuranta. Kveeneille suunnattu viranomaisten kulttuuripolitiikka on ollut rajallista. Vain harvoja toimenpiteitä on suunnattu kveenikulttuurin välittämiseen tai vaalimiseen. Yksi poikkeus on kuitenkin Porsankiin rakennettu kveenitalo ”Kvæntunet”.

huolimatta – on säilyttänyt kaikki tai jotkut omista sosiaalisista, taloudellisista, kulttuurisista ja poliittisista järjestelmistään.

2. Oman identifioitumisen alkuperäisväestöksi tai heimokansaksi tulee olla perustava kriteeri määriteltäessä, mitä ryhmiä tämän sopimuksen määräykset koskevat.

Tämä saattaa vaikuttaa käsitteen tyhjentävältä määritelmältä, ja siten myös sopivalta välineeltä erottamaan alkuperäiskansojen kaategoria muista vähemmistökategorioista. Se jättää kuitenkin varsin paljon harkinnanvaraa, erityisesti kohdassa kaksi, jossa sanotaan, että ryhmän oman identifioitumisen alkuperäiskansaksi tai heimokansaksi tulee olla peruskriteeri sille, mihin ryhmään sopimusta sovelletaan. Kun tiedämme, että alkuperäiskansaksi luokittelu antaa laajemmat oikeudet kuin muihin kategorioihin sijoittuminen, muotoilu saattaa tulevaisuudessa lisätä rajusti alkuperäiskansojen määrää. Sopimuksissa on kuitenkin päätetty objektiivisista kriteereistä, joiden perusteella ryhmä voidaan määritellä alkuperäiskansaksi. Näin ollen oma identifioituminen ei riitä⁵. Kriteerit saattavat olla tehokkaita alueilla, joilla vallitsee selvä valloitus- tai siirtomaatilanne, mutta ne eivät päde kaikkialla. Valtionrajoista päättäminen ja kansan asuminen alueella ennen rajojen vetämistä voi kriteerinä muodostua vaikeaselkoiseksi. Erityisen hankala se on alueella, jossa rajoja on muutettu useita kertoja tai jossa niistä on päätetty varsin myöhään. Ei myöskään ole helppoa todeta – etenkin luotettavien kirjallisten lähteiden puuttuessa – mitkä ryhmät olivat olemassa milloinkin ja missä ne asuivat. Mitä tulee saamelaisiin ja kveeneihin, niin on selvää, että saamelaiset olivat Norjassa ennen valtionrajoista päättämistä, mutta kveenien osalta tilanne on epäselvempi. On varmaa, että Norjassa oli kveenejä ennen rajoista päättämistä, sillä heitä on merkitty manttaali- ja kärjäkirjoihin. Epävarmempaa on, kuinka paljon heitä oli. Myös Norjan

viranomaiset hyväksyvät sen, että kveenejä oli Norjassa ennen valtionrajojen määrittämistä ja sanovat: ”Kveenit, metsäsuomalaiset ja romanit tulivat näkyviksi Norjan historiassa siirryttäessä keskiajalta uuteen aikaan, 1500- ja 1600-luvuilla. Ainakin tuohon aikaan valtakunnan hallintovalta alkoi tulla tietoiseksi heidän olemassaolostaan.” (Hallituksen esitys suurkäräjille nro 145/2000–2001 4. luku s.1).

Norjan rajat vedettiin melko myöhään, 1751 ja 1826. Norja itsenäistyi kuitenkin vasta 1905. Vuosien 1814 ja 1905 välillä Norjan ja Ruotsin välinen raja ei ollut kansainvälinen raja, sillä maat olivat liitossa keskenään; muuttamista rajan yli ei tällöin voitane pitää siirtolaisuutena? Näin ollen onkin vaikeaa päättää ajankohdasta, jonka perusteella ratkaistaan, mitkä ryhmät ovat alkuperäiskansoja ja mitkä eivät. Jos vedotaan Suomen ja Ruotsin välisen rajan määrittämiseen vuonna 1751, vain pieni osa kveeneistä täyttäisi tämän kriteerin. Jos taas käytetään perusteluna Venäjän ja Suomen välistä rajan vahvistamista vuonna 1826, suurempi osa kveeniväestöstä täyttää kriteerit, mutta jos sen sijaan perusteluna ovat Norjan itsenäisyyden jälkeen voimaan tulleet rajat, koko kveeniryhmä olisi alkuperäiskansaa.

Lisäksi alkuperäiskansan kriteerinä on, että ryhmä on säilyttänyt joitakin omia sosiaalisia, taloudellisia, kulttuurisia tai poliittisia instituutioitaan. Tässä suhteessa sekä saamelaiset että kveenit ovat ongelmallisia ryhmiä. Poliittisesti molemmat ryhmät ovat järjestäytyneet modernien periaatteiden mukaisesti: ne noudattavat demokratiaa, niillä on etujärjestönsä jne., joilla ei voida sanoa olevan taustaa saamelaisten tai kveenien erityisissä järjestäytymistavoissa. Taloudellisesti molemmat ryhmät ovat integroituneet Norjan yhteiskuntaan asteittaisen rahatalouteen siirtymisen myötä viimeisten 100–150 vuoden kuluessa. Mahdollinen poikkeus tästä on porotalous, jossa rippeet

⁵ Asuminen alueella ennen rajojen vetämistä tai kolonisoiminen sekä omat sosiaaliset/taloudelliset/kulttuuriset/poliittiset käytänteet.

perinteisestä saamelaisista työn järjestämistavoista näkyvät vielä porokyliä välisenä yhteistyönä⁶. Kulttuurialalla tilanne on samanlainen, lukuun ottamatta lestadiolaisseurakuntia, mutta ne eivät ole järin vanhoja⁷. Ei siis voitane väittää, että saamelaiset ja kveenit täyttäisivät ”objektiiviset” alkuperäiskansojen kategorian kriteerit. – Saamelaiset ovat keskustelleet asiasta myös omassa keskuudessaan Odd Mathis Hætтан todetessa Sagat-lehden kronikkasarjassa (2003:7 s. 14), että kysymystä siitä, täyttävätkö saamelaiset ILO-sopimuksen objektiiviset alkuperäiskansaksi luokittelun kriteerit, ei ole koskaan tutkittu tarkemmin. Hän väittää, ettei edes saamelaisoikeuksien komitea (Samerettsutvalget) ole pohtinut, ovatko saamelaiset säilyttäneet perinteensä ja kulttuurinsa siinä määrin, että lukeutuisivat alkuperäiskansaksi. Tässä yhteydessä on mainittava, että Hætтан näkemys etnisyydestä korostaa alkuperäisyyttä enemmän kuin nykyisin yleisimmin sovellettu, jossa etniseen ryhmään kuuluminen perustuu asianomaisen itsensä ja muiden käsitykseen. Hætтан mielestä tarvitaan enemmän, esimerkiksi todellinen kulttuurinen yhteisyys.

Koska saamelaiset ovat päättäneet jättää ILO-sopimuksen 169 objektiiviset kriteerit suurelta osin huomiotta, voi olla vaikeaa kieltää muilta ryhmiltä alkuperäiskansan asema. Riittäisikö kveenien luokittelumiseksi alkuperäiskansaksi se, että he tuntisivat itsensä sellaiseksi? Kysymys on ajankohtainen, koska Ruijan Kveeniliitto —Norske Kveners Forbund vuonna 2003 päätti, että kveenit voidaan määritellä alkuperäiskansaksi ILO-sopimuksen 1 b) -artiklan perusteella. On myös merkille pantavaa, ettei saamelaisilla ollut kollektiivista käsitystä alkuperäiskansan luonteestaan ennen 1960–1970 -lukuja, jolloin toden teolla alettiin käyttää alkuperäisväestön asemaa oikeuksien saavuttamisen välineenä. Se on strategia, jota myös muut ryhmät voivat

käyttää, varsinkin, kun se on osoittautunut sangen tehokkaaksi.

Kansallisten vähemmistöjen käsite ja miten se ymmärretään Norjassa

Myös kansallinen vähemmistö on käsite, jolla ei ole yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Tämä puute jopa mainitaan hallituksen suurkäräjille antamassa esityksessä, jossa käsitellään kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puitesopimuksen ratifiointia. Siinä ulkoministeriö toteaa: ”Kansallisen vähemmistön käsite on osa sopimuksen nimeä ja mainitaan sopimustekstissä useissa kohdin ilman, että sopimuksessa itsessään määritellään käsitettä. Syy tähän on, että sopimusneuvotteluissa ei onnistuttu löytämään määritelmää, josta kaikki Euroopan neuvoston jäsenet olisivat voineet olla yhtä mieltä.” (Hallituksen esitys suurkäräjille nro 80/1997–1998 3.3.1 luku.)

Lisäksi ongelmana on, ettei myöskään sanalla vähemmistö ole yleisesti hyväksyttyä määritelmää, joten Norjan viranomaiset ovat itse ratkaisseet, miten käsite tulisi ymmärtää norjalaisissa yhteyksissä. He jakavatkin käsitteen ”kansallinen vähemmistö” ”vähemmistöön” ja ”kansalliseen”. Vähemmistö-käsitteen osalta viranomaiset katsovat, että ryhmän tulee olla lukumäärältään valtaväestöä pienempi, eikä sillä tule olla hallitsevaa asemaa yhteiskunnassa. Vähemmistö on lisäksi ryhmä, jolla on etnisiä, kielellisiä, kulttuurisia ja/tai uskonnollisia erityispiirteitä, jotka erottavat sen muusta väestöstä. Ryhmän tulee itse haluta säilyttää erityispiirteensä, ei välttämättä julki lausuttuna toiveena, vaan esimerkiksi siten, että ryhmä on ajan kuluessa säilyttänyt erityispiirteensä. (Ulkoministeriö: hallituksen esitys suurkäräjille nro 80/1997–1998 3.3.1).

Käsitteen toinen osa, ”kansallinen”, määrittää ”vähemmistöä”, sillä ryhmän

⁶ Tämä on kuitenkin vähentynyt, koska porotalous on modernisoitunut ja työvoiman tarve vähentynyt.

⁷ Lestadiolaisseurakunnat kasvoivat lähinnä 1800-luvulla, etenkin sen loppupuoliskolla.

jäsenten tulee olla asianomaisen valtion kansalaisia, ja ryhmällä tulee olla pitkäaikainen kotipaikkakuuluvuus valtion alueeseen, ennen kuin sitä voidaan pitää kansallisena vähemmistönä. Käsite ei siis kata uusia maahanmuuttajia eikä heidän jälkeläisiään.⁸

Norjan viranomaiset luokittelevat kveenit, metsäsuomalaiset, juutalaiset ja maan kaksi romaniryhmää kansallisiksi vähemmistöiksi. Saamelaisryhmä täyttää kaikki kansallisen vähemmistön kriteerit, mutta koska saamelaiset saavat kattavampaa suojelua alkuperäiskansana, he päättivät, etteivät kuuluisi kansallisen vähemmistön kategoriaan.

Voidaanko Kymlickan teorialla perustella Norjan viranomaisten vähemmistöpolitiikkaa?

Kymlicka katsoo, että vähemmistöille tulee antaa erityisoikeuksia, ja että kattavaan teoriaan monikulttuurisen valtion oikeudenmukaisuudesta tulee sisältyä niin yksilöiden universaali oikeudet, huolimatta yksilöiden kulttuurisesta tai etnisestä taustasta, kuin tietyt erilaisille vähemmistökulttuureille määritellyt ryhmäkohtaiset oikeudetkin (Kymlicka 1995, s. 6).

Kymlicka kokoaa teoriassaan alkuperäiskansat (indigenous peoples) ja valtiottomat kansat (stateless nations⁹) samaan oikeuskategoriaan, kansallisiin vähemmistöihin (national minorities). Hän katsoo nimittäin, että vaikka alkuperäiskansoilla on tiettyjä ainutlaatuisia erityispiirteitä, ne näyttävät vastustavan valtion kulttuurisesti yhtenäistävää kansallista politiikka samalla tavoin kuin muutkin kansalliset vähemmistöt ja toivovat niiden tavoin jonkinlaista itse-

määräämisoikeutta. Lisäksi ne asettavat kyseenalaisiksi samoja asioita ja perustelevat niitä samalla tavoin kuin muutkin kansalliset vähemmistöt, joten alkuperäiskansojen kohtelun peruseriaatteiden tulee koskea myös valtiottomia kansoja, ja päinvastoin. (Kymlicka 1999 s120).

Hän myöntää kuitenkin, ettei tämä ole yhdenpitävä kansainvälisten sopimusten nykykäytännön kanssa, sillä ne tekevät selvän eron alkuperäiskansojen oikeuksien ja muiden kansallisten vähemmistöjen oikeuksien välillä. (Kymlicka 1999 s. 120).

Kymlickalla on useita perusteluja sille, että sekä valtiottomat kansat että alkuperäiskansat tulisi sijoittaa samaan oikeuskategoriaan eli kansallisten vähemmistöjen kategoriaan, mutta yksi hänen pääperusteluistaan on, ettei ole olemassa yleisesti hyväksytyjä kriteereitä, joilla alkuperäiskansojen ja valtiottomien kansojen välillä tehtäisiin ero. (Kymlicka 1999 s. 122).

Kymlickan mukaan alkuperäiskansoille on yritetty antaa laajemmat oikeudet kuin valtiottomille kansoille monien eri argumenttien turvin. Ne eivät hänen käsityksensä mukaan kuitenkaan ole riittäviä.

1) *Alkuperäiskansoilta on riistetty niiden aiempi suvereenisuus, joten nykyiset itsemääräämisoikeudet vain palauttavat aiemmin vallinneen tilanteen, kun taas valtiottomilla kansoilla on voinut olla erilaisia itsehallinnon asteita historian kuluessa, mutta harvoin omia itsenäisiä valtioita.* (Kymlicka 1999, s. 125).

2) *Alkuperäiskansat tarvitsevat itsemääräämisoikeuksia säilyttääkseen esimodernin elämäntapansa. Valtiottomat kansat ovat yleensä osa samaa kulttuuripiiriä/sivistystä kuin valtaväestö, eivätkä siksi tarvitse niin laajaa suojelua kuin alkuperäiskansat.* (Sama,

⁸ On viitattu siihen, että edellytettäisiin noin sadan vuoden kotipaikkakuuluvuutta, ennen kuin ryhmää voidaan pitää kansallisena vähemmistönä, mutta on epäselvää, pidettäisiinkö nykyisiä siirtolaisia sadan vuoden kuluttua "kansallisena vähemmistönä" (UD St.prp. nro 80/1997-98, 3.3.2).

⁹ Kymlickan mukaan eräs esimerkki valtiottomasta kansasta ovat kanadanranskalaiset.

s. 120).

3) *Valtiottomat kansat olivat osallistujia, vaikkakin häviäjiä, Euroopan valtionmuodostus prosessissa. Alkuperäiskansat olivat kuitenkin täysin eristyksissä tästä prosessista viime aikoihin saakka, ja säilyttivät siksi esimodernin elämäntavan aina 1900-luvulle saakka. (Sama, s. 122).*

Kymlickalle kaikki nämä perustelut ovat ongelmallisia, kuten näemme soveltaessamme niitä Norjan saamelaisiin ja kveeneihin. Mitä tulee ensimmäiseen perusteluun, ei liene luultavaa, että saamelaisilla olisi ollut tai he olisivat halunneet sen tyyppistä suvereniteettia kuin Euroopan valtiot tulivat vaatimaan, ennen kuin he joutuivat kosketuksiin norjalaisyhteiskunnan kanssa. Sama koskee kveenejä. Asuinpaikan ympärillä olevia alueita käytettiin, kuuluttiinpa sitten kumpaan ryhmään tahansa. Ei myöskään ole itsestään selvää, voidaanko argumenttia käyttää muissa tapauksissa kuin niissä, joissa on kyse valtiosta irtaantumisesta.

Toinen argumentti liittyy alkuperäiskansan statuksen ”perinteiseen” elämäntapaan, jolloin vain perinteistä elämäntapaa noudattavat voidaan sisällyttää määritelmään. Sekä saamelaisien että kveenien olisi vaikeaa päästä alkuperäiskansan asemaan, jos tätä perustelua sovellettaisiin.

Kolmaskaan argumentti ei sovi Norjan tilanteeseen, koska sen paremmin saamelaiset kuin kveenitkään eivät voineet kilpailla norjalaisten kanssa Norjan valtiota perustettaessa¹⁰ Syy oli pikemminkin molempien ryhmien vähälukuisuudessa norjalaisväestöön verrattuna, kuin siinä, että ryhmät olisivat noudattaneet esimodernia elämäntapaa. Lisäksi on mielenkiintoista todeta, että ryhmistä se, jossa pisimpään oli perinteistä elämäntapaa noudattavia jäseniä, eli saamelaiset, alkaa järjestäytyä aikaisemmin. Näiden kahden ryhmän suhteessa Norjan valtion muodostumiseen ei kuitenkaan ole kovin merkittävää eroa, joten tämän perustelun käyttäminen

ryhmien oikeuksien erottelussa ei ole ongelmatonta.

Merkitseekö näiden argumenttien hylkääminen sitä, ettei ole olemassa minkäänlaisia kriteereitä, joiden avulla alkuperäiskansojen ja kansallisten vähemmistöjen oikeudet voitaisiin määritellä toisistaan poikkeavasti? Ei välttämättä. James Anaya väittää (vrt. Kymlicka), että alkuperäiskansat eroavat muista väestöryhmistä itsemääräämisoikeuden palauttamisen perusteella. Alkuperäiskansoilla on tällä alueella erityisiä oikeuksia muihin ryhmiin verrattuna, koska niiden itsemääräämisoikeutta on loukattu järjestelmällisemmin kuin muiden kansallisten ryhmien itsemääräämisoikeutta. (*Kymlicka 1999, s. 127*).

Tätä väitettä Kymlicka pitää mielenkiintoisena, muttei suoralta kädeltä pätevänä. Hän ei epäile, etteivätkö ”omat” viranomaiset ole kohdelleet huonosti monta alkuperäiskansaa, mutta se koskee myös muita vähemmistöjä. Norjassa tätä argumenttia on vaikea käyttää, koska sekä saamelaiset että kveenit alistettiin saman norjalaistamispolitiikan kohteeksi¹¹. Siksi ei oikeastaan voida väittää, että saamelaisia kohdeltiin huonommin kuin kveenejä, onpa väitetty jopa päinvastaistakin, koska kveenit olivat lisäksi vähemmistö, jota pidettiin turvallisuusriskinä ensin suhteessa Venäjään, sitten Suomeen. (Niemi 1981).

Kymlickan mielestä syyt siihen, että alkuperäiskansoille annetaan kansainvälisissä sopimuksissa laajemmat oikeudet kuin muille kansallisille vähemmistöille, ovat aivan muualla. Erityisesti hän uskoo valtapoliittisiin syihin, koska itsemääräämisoikeuden antaminen alkuperäiskansoille, jotka usein ovat pieniä ryhmiä, on valtiolle paljon pienempi uhka kuin itsemääräämisoikeuden antaminen muille, suuremmille vähemmistöryhmille, joilla ehkä olisi mahdollisuus luoda oma, itsenäinen valtio. (*Kymlicka 1999 s. 127*)

Tämä argumentti ei käy eriarvoisen kohtelun perusteluksi Norjassa, koska

¹⁰ Kilpailijoita olivat pikemminkin ruotsalaiset ja venäläiset kuin saamelaiset ja kveenit.

¹¹ Norjan vähemmistöihin kohdistama sulauttamispolitiikka, jolla vähemmistöt pyrittiin ”norjalaistamaan”.

sekä saamelaiset että kveenit ovat pieniä ryhmiä norjalaisväestöön verrattuna. Sen sijaan kansainvälisten sopimusten kehittymisen kannalta perustelu saattaa olla mielenkiintoinen.

Lisäksi Kymlicka väittää, että vaikka tietyillä ryhmillä voi olla tarvetta erityis-oikeuksiin, jotta heille korvattaisiin historialliset itsemääräämisoikeuden loukkaamiset, se ei välttämättä oikeuta siihen, että alkuperäiskansojen ja valtiottomien kansojen asioissa toimitaan erillisten sopimusten varassa, koska tällä alueella näiden kahden kategorian välillä on oikeastaan vain aste-ero. Monissa valtioissa molemmilta ryhmiltä on evätty kielelliset ja kulttuuriset oikeudet, itsemääräämisoikeus ja oikeus maahan ja veteen. (*Kymlicka 1999 s. 127*).

Tätä voidaan soveltaa saamelaisiin ja kveeneihin kohdistuneeseen norjalaistamispolitiikkaan, jossa kohdeltiin molempia ryhmiä samoin. Mitä tulee alkuperäiskansojen ja valtiottomien vähemmistöjen erilaisiin oikeuksiin, niin edellä esitetyn perusteella voidaan päätellä, että ryhmät olisi järkevää sijoittaa kahteen eri oikeuskategoriaan vain, jos niillä olisi erilaiset ”synnynäiset oikeudet” (*Kymlicka 1999 s. 128*) – seikka, minkä esimerkiksi James Anaya, kirjan ”Indigenous Peoples in International Law” kirjoittaja, kieltää.

Kymlickan käsityksen mukaan muut syyt ovat johtaneet siihen, että kansainvälinen oikeus nykyisin hyväksyy alkuperäiskansoille laajemmat oikeudet kuin valtiottomille kansoille. Hänestä yksi tärkeimmistä syistä on se käsitys, että alkuperäiskansojen ja valtaväestön kulttuurinen ero olisi paljon suurempi kuin valtiottomien kansojen ja valtaväestön. Tämän käsityksen mukaan alkuperäiskansat eivät muodosta vain omia kulttuureitaan, vaan myös omia sivilisaatioitaan, jotka esimodernien elintapojensa vuoksi tarvitsevat suojelua. (*Kymlicka 1999, s. 129*).

Tämän perustelun mukaan sen paremmin saamelaisryhmä kuin kveenien ryhmäkään ei kuuluisi alkuperäiskansan käsitteen alle, koska

molempien ryhmien elämäntapa on nykyisin yhtä ”moderni” kuin muun norjalaisväestön. Olisi myös täysin mahdollista argumentoida sen puolesta, että osa maahanmuuttajaryhmistä muodostaa vahvemman kulttuurisen kontrastin norjalaiskulttuuriin kuin saamelainen tai kveenikulttuuri. Siksi ”alkuperäiskansan ainutlaatuinen sivilisaatio” ei oikein sovellu perusteluksi, jolla annetaan saamelaisille laajemmat oikeudet kuin kveeneille. Se olisi myös rajoittavampi alkuperäiskansoja kohtaan, koska oikeudet kytkettäisiin perinteisen elämänmuodon ylläpitämiseen.

Kymlickan jälkeen jää siis enemmän kysymyksiä kuin vastauksia, kun etsitään syitä sille, miksi alkuperäiskansoille annetaan laajemmat oikeudet kuin muille kansallisille vähemmistöille. Hän ei kuitenkaan sulje pois sitä, etteikö tämänkaltainen erilainen kohtelu voisi olla oikeudenmukaista, mutta katsoo, että siinä tapauksessa se pitäisi perustella kunnolla, paremmilla argumenteilla kuin mitä tähän mennessä on esitetty. Hän peräänkuuluttaa siis pitäviä perusteluita annettaessa alkuperäiskansoille ja valtiottomille vähemmistöille erilaisia oikeuksia. Tämä on myös syynä siihen, että hän pitää alkuperäiskansat ja valtiottomat kansat samassa oikeuskategoriassa.

Voidaanko Barryn teorialla perustella Norjan vähemmistöpolitiikkaa?

Klassisena liberaalina Brian Barry katsoo, että valtion kaikilla kansalaisilla tulee olla samat oikeudet huolimatta siitä, mihin väestöryhmään he kuuluvat. Hänen mielestään tietyille ryhmille ei tule myöntää erityisoikeuksia sillä perusteella, että ne ovat alkuperäiskansoja tai kansallisia vähemmistöjä, koska tällainen menettely on ristiriidassa kansalaisten tasavertaisen kohtelun kanssa. Tämän käsityksen mukaan saamelaisilla ja kveeneilla ei tulisi olla ainoastaan samanlaiset oikeudet, vaan näiden ryhmien jäsenillä ei tulisi olla enempää eikä vähempää oikeuksia

kuin Norjan muulla väestöllä.

Barry myöntyy kuitenkin yhteen poikkeukseen katsoen, että sellaisten ryhmien jäsenten, joita järjestelmällisesti syrjitään omaan ryhmäänsä kuulumisen vuoksi, tulee voida saada erityisoikeuksia syrjinnän vastapainoksi. Hänen nähdäkseen voi olla tilanteita, joissa systemaattisen syrjinnän kohteeksi joutuvia varten luodut ryhmäkohtaiset järjestelmät voivat olla paras tapa saavuttaa liberalismiin vaatimus siitä, ettei kenelläkään kansalaisella saa olla vähemmän voimavaroja ja mahdollisuuksia käytössään kuin muilla, ellei tämä ole asianomaisen itsensä tekemän valinnan tulos. (Barry 2001 s. 13).

Tiettyjen ryhmien erityiskohtelun tavoitteena on kuitenkin, että erityiskohtelun tarve mahdollisimman nopeasti lakkaa. Barryn erityisoikeudet ovat siis jo perusolemuksestaan määräaikaisia oikeuksia. Hän vastustaa pysyviä erityisoikeuksia. Tämä merkitsee, ettei Barry voi hyväksyä sitä, että saamelaiset ryhmänä saavat kveenejä laajemmat oikeudet sillä perusteella, että saamelaiset ovat alkuperäiskansa ja kveenit kansallinen vähemmistö. Barrylle ei ole tärkeää se, kuka ensimmäisenä asettui jollekin alueelle asumaan, syntykö ryhmän asutus ennen rajoista päättämistä, sen aikana vai sen jälkeen tai oliko alueella muita ryhmiä, jotka noudattivat sen suvereenia käyttöoikeutta ennen nykyisen valtion muodostumista. Valtion suomat oikeudet eivät määräydy näillä perusteilla. Oikeudet kuuluvat yksittäiselle kansalaiselle, koska hän on valtion kansalainen ja kaikkien kansalaisten tulee olla viranomaisten silmissä yhtä arvokkaita huolimatta siitä, milloin he (tai heidän esi-isänsä) ovat tulleet valtion kansalaisiksi, tai mihin kulttuuriseen, kielelliseen tai uskonnolliseen ryhmään he sitten kuuluvatkin. Barry puolustaa siis klassista liberaalia kansalaisuusnäkemystä, ja hänen ajatuksensa ydin onkin, että valtiossa tulee olla vain yksi kansalaisten "luokka", niin että kaikilla saman valtion kansalaisilla on samat juridiset ja poliittiset oikeudet. Nämä

oikeudet kuuluvat yksittäiselle kansalaiselle huolimatta siitä, mihin kulttuuriseen, etniseen tai uskonnolliseen ryhmään tämä kuuluu, eikä mitään erityisoikeuksia myöskään voida myöntää kulttuurisen, etnisen tai uskonnollisen ryhmän jäsenyyden perusteella. (Barry 2001 s. 7).

Ainoa poikkeus, jonka Barry hyväksyy, ovat siis syrjityt ryhmät. Hän voi hyväksyä saamelaisten ja kveenien erilaiset oikeudet vain sillä perusteella, että toista ryhmää syrjitään, mutta toista ei. Historian kuluessa näihin kahteen ryhmään suunnatut toimenpiteet eivät juurikaan anna aiheutta katsoa, että toista ryhmää olisi syrjitty enemmän kuin toista. Sekä saamelaiset että kveenit alistettiin norjalai stamispoliitikalle, joten Barryn mukaan ei olisi mitään syytä antaa kummallekaan ryhmälle erityiskohtelua. Se, olisiko näillä ryhmillä oikeus sellaisiin oikeuksiin, jotka poikkeaisivat muun väestön oikeuksista, on toinen kysymys, ja riippuu siitä, syrjitäänkö toista ryhmää tai molempia ryhmiä suhteessa muuhun väestöön. Jos näin on, ryhmä(t) voi(vat) saada tiettyjä erityisoikeuksia vastapainoksi. Nämä oikeudet eivät kuitenkaan olisi pysyviä, vaan perustuisivat syrjintään enemmän kuin ryhmän asemaan alkuperäisväestönä tai kansallisena vähemmistönä.

Päätelmät

Barry edustaa tässä näkemystä, jonka mukaan kaikkia kansalaisia tulee kohdella tasaveroisesti, taustasta huolimatta. Hän hyväksyy erityisoikeudet vain väliaikaisina toimenpiteinä syrjinnän kohteeksi joutuvia ryhmiä kohtaan. Barry ei siis tukisi pysyviä oikeushierarkioita, joita Norjan viranomaiset soveltavat.

Kymlicka sen sijaan kannattaa ryhmäkohtaisesti eriytettyjä oikeuksia. Hän tekee kuitenkin perustavaa laatua olevan eron maahanmuuttajien ja kansallisten vähemmistöjen kesken, mikä ei ole Norjan viranomaisten noudattaman kolmijakoisen

järjestelmän (alkuperäiskansat, kansalliset vähemmistöt ja maahanmuuttajat) mukaista. Hän voi myöntyä siihen, että kansallisille vähemmistöille voidaan antaa erityisoikeuksia muuhun väestöön verrattuna, mutta hänestä on ongelmallista löytää perusteluita erilaisten erityisoikeuksien antamiselle tämän käsitteen alaryhmille (alkuperäiskansat ja valtiottomat kansat). Tämä ei merkitse sitä, etteikö tällaisia perusteluja voisi olla, mutta hän myöntää, ettei hän tähän mennessä ole nähnyt hyviä syitä sille, että kahta kansallisen vähemmistön alaryhmää kohdeltaisiin eri tavoin (tai alkuperäiskansoja käsiteltäisiin omana oikeuskategorianaan).

Kumpaakaan käyttämistämme teoreetikoista ei siis voida varauksetta soveltaa tukemaan Norjan viranomaisten noudattamaa kolmen oikeuskategorian käytäntöä (alkuperäiskansat, kansalliset vähemmistöt ja maahanmuuttajat). Tässä esittämämme alkuperäiskansojen ja kansallisten vähemmistöjen rajauskriteereiden läpikäynti on myös osoittanut, että jaettaessa ryhmiä oikeuskategorioihin jää paljon tilaa harkinnalle, perusteluille ja politiikalle ja että jako saattaa muuttua ajan myötä. Lisäksi on huomattava, että kveenit (ja osittain saamelaisetkin) voidaan sijoittaa useisiin oikeuskategorioihin aina sen mukaan, millaisia argumentteja käytetään, mikä mahdollistaa sattumanvaraisen sijoittumisen oikeushierarkiaan. Norjan viranomaisten tapa jakaa vähemmistöt erilaisiin oikeuskategorioihin ei siis ole niin ongelmaton kuin mitä halutaan antaa ymmärtää. On aihetta korostaa, että Norjan viranomaiset eivät itse ole koskaan perustelleet, miksi he käyttävät tätä oikeuksien jakojärjestelmää, muulla kuin sillä, että Norjan allekirjoittamissa kansainvälisissä sopimuksissakin tehdään niin¹²s. Ehkä viranomaisetkin ovat pitäneet tätä vähemmistöpolitiikan järjestämistapaa ongelmattomana? Siinä tapauksessa heidän ei pitäisi antaa olla siinä luulossa enää kovin kauan.

Suomentanut Kristiina Seppänen

Lähteet

Barry 2001: *Culture and equality*, Cambridge: Polity Press.

Kansallisten vähemmistöjen määrärahat (21. marraskuuta 2002) [online] – URL:<http://www.odin.dep.no/krd/aktuell/presse> Eriksen, Knut Einar ja Niemi, Einar 1981: *Den finske fare – Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i Nord 1860-1940*, Oslo-Bergen-Tromssa, Universitetsforlaget.

European Charter for Regional or Minority Languages 1992, Council of Europe – ETS nro.148, Strasbourg.

Hætta, Odd Mathis 2003: *"Slik skal vår fortid være!"*, Sagat 18. tammikuuta.

Alkuperäiskansoja koskeva ILO-sopimus numero 169

Kymlicka, Will 1995: *Multicultural citizenship*, Oxford, Oxford University Press.

Kymlicka, Will 1999: *Politics in the vernacular*

Laki saamelaiskäräjistä ja muista saamelaisista koskevista oikeustiloista

Niemi, Einar 2002: *"Kategoriernes etikk og minoritetene i nord. Et historisk perspektiv"*, NESH 2:22-44.

Saamelaisviestinten lehdistötki (28. joulukuuta 2002) [online] – URL: <http://www.sm.f.no> The Framework Convention for the Protection of National Minorities 1993

Saamelaiskohteiden lisämääräraha (21. marraskuuta 2002) [online] – URL: <http://www.odin.dep.no/krd/norsk/aktuell/presse>

¹² Kansainväliset sopimuksetkaan eivät kuitenkaan perustele, miksi.

En selvfølgelig organisering?

Normative teori og rettighetskategorier i norsk minoritetspolitikk

Trude I. Paulsen

Innledning

I perioden etter 2. verdenskrig har minoriteter i økende grad stått frem med krav overfor sine respektive myndigheter. Dette har resultert i at mange stater har lagt om sin minoritetspolitikk fra assimilasjon til å legge større vekt på minoritetenes rettigheter. Man har også etterhvert fått internasjonale konvensjoner som sier noe om hvordan minoriteter bør behandles.

I de internasjonale konvensjonene er det imidlertid et skille mellom ulike kategorier av minoriteter, der noen kategorier anses å ha krav på mer omfattende rettigheter enn andre. Dette er en utvikling som også har funnet sted i norsk minoritetspolitikk, hvor f.eks. samene som urfolk i dag anses å ha krav på mer omfattende rettigheter enn det kvenene som nasjonal minoritet har. I den norske debatten om minoritetspolitikk har det festet seg et inntrykk av at denne kategoriseringen er et selvfølgelig og uproblematisk prinsipp. I denne artikkelen skal vi se nærmere på om dette stemmer.

I vurderingen av dette, vil jeg støtte meg på to sentrale teoretikere på området minoritetsrettigheter, Will Kymlicka og Brian Barry. Disse to representerer hvert sitt syn på slike rettigheter, der Kymlicka, som representerer multikulturalismen, hevder at gruppedifferensierte rettigheter er nødvendig for at minoritetsgrupper skal få en rettferdig behandling. Mens Brian Barry, som er klassisk liberal, hevder at en identisk behandling av

minoriteter og majoriteter er det samme som en rettferdig behandling. Teoriens rolle blir å fungere som en normativ målestokk i forhold til kategoriseringen i norsk minoritetspolitikk, slik at det kan bedømmes om denne kan forsvares ut i fra disse teoriene. Samer og kvener vil bli brukt som empiriske eksempler for å klargjøre diskusjonen.

Hvordan er norsk minoritetspolitikk organisert?

Når en ser nærmere på norsk minoritetspolitikk, ser man at det opereres med tre kategorier av minoriteter:

- 1) Urbefolkning (Samer)
- 2) Nasjonale minoriteter (Kvener, jøder, skogfinner, rom, romani)
- 3) Innvandrere (Tamiler, pakistanere, bosniere, osv.)

At myndighetene opererer med disse kategoriene, ser man på flere områder. - Offentlige utredninger om minoriteter får f.eks. navn som "Om samepolitikken" og "Om stateleg politikk over-for jødar, kvenar rom, romanifolket og skogfinnar" (de nasjonale minoritetene). Dette gir signaler om at norske myndighetene fører en egen politikk overfor hver av kategoriene, og at de fra myndighetenes side holdes klart adskilt. Man kan også se spor av dette i lovverket, der særlige rettigheter som knyttes til den samiske befolkningen samles under egne deler, og gis navn som "Sameloven", "Reindriftsloven",

Sameparagrafen", osv.

I tillegg til, og delvis som en forutsetning for dette, har norske myndigheter ratifisert inter-nasjonale konvensjoner om minoritetsrettigheter, hvor ILO-konvensjon 169 er den viktigste for urfolkskategorien, mens Rammekonvensjonen for beskyttelse av regions- og minorites-språk og Rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter er de viktigste i forhold til de nasjonale minoritetene.

Dersom vi ser på hvordan norsk minoritetspolitikk utøves i praksis, er det også tydelig at man opererer med forskjellige rettigheter overfor de ulike minoritetskategoriene. Da vi ikke har mulighet til å gå inn på de ulike saksområdene som utgjør norsk minoritetspolitikk her, vil jeg illustrere dette ved et kort blick på noen trekk ved de økonomiske overføringene fra norske myndigheter til de to gruppene. De forskjellene vi finner her gir klare indikasjoner på at norske myndigheter føler at de har mer omfattende forpliktelser overfor den samiske gruppen enn overfor den kvenske. Det er nemlig stor forskjell på de økonomiske overføringene til samer og kvener, både når det gjelder de beløpene som bevilges, og hvor mange ulike områder det gis støtte til for de to gruppene¹. Når vi ser på forslaget til statsbudsjett i 2003, blir

dette tydelig. Overføringene til samiske formål ble økt fra 480,5 mill til 512,8 mill. Til sammenlikning foreslo Kommunal- og regionaldepartementet å øke sin bevilgning til alle de nasjonale minoritetene samlet, til 2.8 mill. Fra dette departementet alene ble det bevilget 135,5² mill til samiske formål. Nå er ikke bildet fullt så skjevt som det kan synes ut i fra disse tallene, ettersom det kommer noen bevilgninger til spesifikke kvenske forhold fra andre departementer. Kulturdepartementet bevilget f.eks 4 mill til bygging av Kvæntunet i Porsanger og videreførte en bevilgning på 350.000. kr til den kvenske avisen Ruijan Kaiku³. I tillegg kom Undervisnings- og forskningsdepartementets tilskuddsordning for opplæring i finsk språk i grunn- og videregående skole, som i 2003 ble på ca 7.3 mill. (<http://www.odin.dep.no/krd/aktuelt/pressem>)

Forskjellen mellom bevilgningene til samer og kvener er imidlertid ikke begrenset til støtten omfang og hvor mange områder det gis støtte til. Den er også ulik ved at den samiske gruppen gjennom Sametinget, i mye større grad enn den kvenske gruppen, selv gis muligheten til å prioritere hva støtten skal brukes til. Støtten til kvenske formål gis som regel til bestemte prosjekter, mens f.eks. kulturdepartementets støtte til samene skjer i form av et beløp, som Sametinget

¹ På områder som selvstyret rettigheter og rett til land og vann, mener norske myndigheter at det kun er urfolk som har rettigheter. Dette har ført til at man har opprettet et Sameting, men ikke noe "kveneting", og dette er også årsaken til at man har utredet samisk rett til land og vann, men ikke kvensk. Dette er en forskjell som kan føres tilbake til internasjonale konvensjoner, der f.eks artikkel 14-1 i ILO-konvensjonen sier: "*Vedkommende folks rett til å eie og besitte de landområdene der de tradisjonelt lever skal anerkjennes. Når forholdene tilsier det skal det treffes tiltak for å sikre vedkommende folk rett til å bruke landområder der de ikke er de eneste som lever, men som de tradisjonelt har hatt tilgang til for sitt livsopphold og sin tradisjonelle virksomhet.*"

Konvensjonene som tar for seg nasjonale minoriteter beskytter stort sett bare språklige og kulturelle rettigheter.

² Disse midlene går hovedsakelig til driften av Sametinget, noe tilsvarende organ finnes ikke for den kvenske gruppen. Sametinget ble opprettet ved at Stortinget i 1987 vedtok "Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold", og var et resultat av arbeidet til Samerettsutvalget fra begynnelsen av 1980-årene. Det første Sameting-et trådte sammen i 1989. I følge paragraf 2 i "Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold", er Sametingets arbeidsområde "alle saker som etter tingets oppfatning særlig berører den samiske folkegruppe."

³ Samiske aviser får pressestøtte, og jfr Statens Medieforvaltning fikk de tre samiske avisene hver ca 2.5 mill. kr. i 1999. Denne ulikheten finnes også i andre media, der f.eks SamiRadio sender 5 ½ t alle hverdager og 1 t lør- og søndag, mens NRK radio sender 12 min. ukentlig på finsk i Troms og Finnmark for den kvenske gruppen

så selv fordeler mellom de ulike samiske kulturtiltakene⁴. Denne forskjellen kan føres direkte tilbake til samenes status som urfolk, og kvenenes som nasjonal minoritet.

Inndeling av befolkningen i rettighets-kategorier

For at inndelingen i rettighetskategorier skal kunne fremstå som selvfølgelig, bør det ligge klare kriterier til grunn, slik at vi unngår villkårlig plassering av grupper. Dette er viktig, da kategori plasseringen vil avgjøre hvilke rettigheter den enkelte gruppen kan påberope seg.

Når det gjelder hvilke grupper som faller inn under kategoriene "urfolk" og "nasjonal minoritet", varierer dette. Det finnes nemlig ingen almennt godkjente definisjoner på disse begrep-ene. En gruppe som tilhører en kategori på et sted eller til en tid, kan falle under en av de andre kategoriene på et annet sted eller til en annen tid. Et eksempel på dette er, ifølge Einar Niemi (2002:2 s 36-37), nettopp kvenene i Norge, som på 1990-tallet ble reklassifisert fra "inn-vandrere" til "nasjonal minoritet" av norske myndigheter. En av grunnene til dette er at disse kategoriene, og hvilke grupper som hører hjemme hvor blant dem, er gjenstand for politisk manøvrering. Fra myndighetenes side dreier det seg om et ønske om en oversiktlig minoritets-politikk, mens de ulike gruppene naturlig nok ser fordelene av å tilhøre en av de "høyere" rettighetskategoriene. Dette gjør at selve kategoriene og de definisjonene som velges til å avgjøre gruppenes plassering i dem politiseres. Eller som Einar Niemi har sagt det: "Innvandrere" og "urfolk" er ikke statiske begreper, men dynamiske og historiske ved at de skifter vekt

og betydning ved at aktørene utvikler bevisste holdninger til bruken... det er mulig så å si over natta å ta steget fra en kategori til en annen, som fra "innvandrere" til "nasjonal minoritet" ..Et begrep som "urfolk" (eller tilsvarende) kan skifte innhold, for eksempel fra eksoteriserende stigma til etnopolitisk verktøy med stort potensiale, der maktbruk, herredømme og hegemoni blir satt på prøve nettopp av minoriteten". (Niemi 2002:2 s38).

Urfolksbegrepet og problemet med å avgrense dette

Norske myndigheter har tilsynelatende valgt å bruke de kriteriene som settes opp av ILO-konvensjon 169 når det gjelder å definere begrepet "urfolk". Art. 1 i denne definerer det slik:

1. a) *Stammefolk i selvstendige stater der sosiale kulturelle og økonomiske forhold stammer fra andre deler av det nasjonale fellesskap, og der deres status helt eller delvis er en følge av egne skikker, tradisjoner eller av særlige lover eller forskrifter.*

b) *folk i selvstendige stater som er ansett som opprinnelige fordi de nedstammer fra de som bebodde landet eller en geografisk region som landet hører til da erobring eller kolonisering fant sted eller da de nåværende statsgrensene ble fastlagt og som – uansett deres rettslige stilling – har beholdt alle eller noen av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner.*

2. *Egen-identifisering som urbefolkning eller stammefolk skal være et grunnleggende kriterium for å bestemme hvilke grupper bestemmelserne i denne konvensjonen skal gjelde for.*

⁴ Fra 1960-tallet har man bygget opp samiske kulturinstitusjoner, og disse har etterhvert blitt økonomisk og administrativt underlagt Sametinget. Dette gjelder: Samisk spesialbibliotek, Mobil bibliotekjeneste, Beavvas Sami Teahter, De Samiske Samlinger, Samiske museer tilhørende ordningen for tilskudd til museer, Samiske kunstnerstipend, Samiske musikkfestivaler, Samiskarkiv, og oppfølging av samisk språklov. Myndighetenes kulturpolitikk overfor kvenene er begrenset. Få tiltak er rettet mot å formidle eller ta vare på kvensk kultur. Et unntak er dog byggingen av "Kvæntunet" i Porsanger.

Dette kan se ut som en utfyllende definisjon av begrepet, og dermed også et egnet redskap til å skille urfolkskategorien fra andre minoritetskategorier. Det er imidlertid et sterkt innslag av skjønn her. Særlig tydelig blir dette i punkt to, der det sies at det er en gruppes egen-identi-fisering som urfolk eller stammefolk som skal være det grunnleggende kriterium for å bestem-me hvilke grupper konvensjonen skal gjelde for. Når vi vet at klassifisering som urfolk gir mer omfattende rettigheter enn de andre kategoriene, kan denne formuleringen gi en kraftig økning i antallet urfolk i fremtiden. Nå fastslår imidlertid konvensjonen også noen "objektive" kriterier for hvilke grupper som skal regnes som urfolk, slik at kun egen-identifisering ikke er nok⁵. Disse kriteriene kan være effektive i de områder der det finnes en klar erobring/koloni-sering å forholde seg til, men dette gjelder ikke overalt. Grensefastsetting og tilstedeværelse før dette som kriterium, kan også bli komplisert. Særlig problematisk blir det der grensene har vært endret mange ganger, eller der de ble sent fastlagt. Å fastslå hvilke grupper som fantes når, og hvor, særlig der gode skriftlige kilder mangler, er heller ikke lett. Sett i forhold til samer og kvener, er det klart at samene var til stede i Norge før grensene ble fastlagt. For kvenene er dette mer komplisert. At det fantes kvener i Norge før grensetrekkingen foregikk er klart, da det er registrert slike i skattemantall og tingbøker. Det er mer usikkert hvor mange de var. Norske myndigheter aksepterer da også at det fantes kvener i Norge før grensefastset-telsen, og sier: *"Kvener; skogfinner og romanifolket kjem til syne i Noregshistoria ved overgangen frå mellomalderen til ny tid, på 15- og 1600-tallet. I alle fall var det på denne tida styresmaktene i riket blei merksame på dei. (Innst.S. nr.145 2000-2001, kap 4 s1).*

Norges grenser ble fastsatt relativt sent, i 1751 og 1826. Samtidig ble ikke Norge

selvstendig stat før i 1905. Mellom 1814 og 1905 fungerte ikke den norsk-svenske grensen som en inter-nasjonale grense da landene var i union med hverandre, og flytting over denne grensen kan vel da ikke uten videre regnes som innvandring? -Hvilke av disse tidspunktene som benyttes for å bestemme hvilke grupper som er urfolk og hvilke som ikke er det, blir dermed kom-plisert. Dersom grensetrekkingen mot Sverige+Finland i 1751 benyttes, vil bare en liten grup-pe kvener oppfylle dette kriteriet. Benyttes grensefastsettelsen mot Russland+Finland i 1826, vil en større del av den kvenske gruppen oppfylle kravet, men dersom det er grensene etter Norges selv-stendighet i 1905 som gjelder, vil hele den kvenske gruppen kunne være urfolk.

Et annet kriterium for å være urfolk, er at gruppen skal ha beholdt noen av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle eller politiske institusjoner. Her får både samer og kvener problemer. Politisk er begge grupper i dag organisert etter moderne prinsipper, m/ demokrati, interesse-organisasjoner osv. Disse kan ikke sies å ha sin bakgrunn i spesifikke samiske eller kvenske måter å organisere seg på. Økonomisk er begge gruppene integrert i det norske samfunnet gjennom en gradvis innlemmelse i pengeøkonomien de siste 100-150 år. Et mulig unntak her er reindriften, der rester av den tradisjonelle samiske måten å organisere arbeidet på, i form av samarbeid innen de ulike siidaene, ennå eksisterer⁶. På det kulturelle området gjelder samme sak med unntak av de læstadianske forsamlingene, men disse er ikke spesielt gamle⁷. Å si at samer og kvener oppfyller de "objektive" kriteriene for å bli regnet med til urfolks-kategorien er altså vanskelig. – Dette har også blitt tatt opp i intern samisk debatt, der Odd Mathis Hætta i en kronikkserie i Sagat (2003:7 s 14) hevdet at spørsmålet om samene faktisk oppfyller ILO-konvensjonens objektive kriterier for

⁵tilstedeværelse før grensetrekning/ kolonisering, og egne sosiale/økonomiske/kulturelle/politiske institusjoner.

⁶ Dette er imidlertid redusert, ettersom reindriften har blitt modernisert, og behovet for arbeidskraft har minsket.

⁷ Veksten i de læstadianske forsamlingene skjedde hovedsakelig på 1800-tallet, særlig i den andre halvdel.

å kunne defineres som urfolk aldri har vært undersøkt nærmere. Han hevder at selv ikke Samerettsutvalget spurte seg om samene har beholdt sine tradisjoner og kultur i en slik grad at de er urfolk. Det skal her legges til at Hætta har et mer primordialsitisk syn på etnisitet enn det mest brukte i dag, hvor man tilhører en etnisk gruppe dersom en selv og andre oppfatter det slik. Hætta mener at det må mer til, f.eks. et reelt kulturellt fellesskap.

At man fra samisk hold i stor grad har valgt å se bort i fra de objektive kriteriene i ILO-konvensjon 169, kan gjøre det vanskelig å nekte andre grupper urfolkstatus. Dersom kvenene skulle komme til å føle seg som et urfolk, er det god nok grunn til at de skal klassifiseres som urfolk? Dette er et aktuelt spørsmål, siden Norske Kveners Forbund i 2003 vedtok at kvenene er å regne som urfolk etter artikkel 1b) i ILO-konvensjonen. Det er også verdt å merke seg at samene ikke hadde noen kollektiv oppfattelse av å være urfolk før på 1960-/70-tallet, da man for alvor begynte å bruke urfolkstatus som brekkstang for å oppnå rettigheter. En strategi også andre grupper kan benytte, særlig siden den har vist seg å være så effektiv.

Begrepet nasjonale minoriteter og hvordan dette forstås i Norge

Nasjonale minoriteter er nok et begrep uten noen allment akseptert definisjon. Faktisk nevnes denne mangelen alt i stortingsproposisjonen om ratifisering av rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter, der utenriksdepartementet sier: *"Begrepet nasjonale minoriteter inngår i konvensjonens tittel og nevnes en rekke steder i konvensjonsteksten uten at konvensjonen selv definerer begrepet. Årsaken til dette er at det under konvensjonsforhandlingene ikke var mulig å komme frem til en definisjon som alle*

Europarådets medlemmer kunne enes om". (St.prp. nr.80 (1997-98), kap 3.3.1).

Et problem her er at heller ikke "minoritet" har en alment akseptert definisjon, slik at norske myndigheter selv fastslo hvordan begrepene skal forstås i norsk sammenheng. De deler derfor begrepet "nasjonal minoritet" opp i "minoritet" og "nasjonal": I forhold til minoritesbegrepet mener myndighetene at gruppen må være tallmessig underlegen, i en ikke-dominerende stil-ling i samfunnet. En minoritet er dessuten en gruppe med etniske, språklige, kulturelle og/eller religiøse særtrekk som skiller dem fra resten av befolkningen. Medlemmene av en slik gruppe må selv ville bevare sine særtrekk, -ikke nødvendigvis som uttalt ønske, men ved at gruppen over tid har bevart sine særtrekk. (UD – St.prp. 80 (1997-98) 3.3.1.).

Den "nasjonale" delen av begrepet, er en kvalifisering av minoritetsbegrepet, da medlemmene av gruppen må være statsborgere i den aktuelle staten, og gruppen ha en langvarig tilknytning til statens territorium, før den kan betegnes som en nasjonal minoritet. Nyinnvandrede og deres etterkommere faller altså ikke inn under begrepet.⁸

Norske myndigheter klassifiserer kvener, skogfinner, jøder, rom og romani som nasjonale minoriteter. Den samiske gruppen oppfyller alle kravene til å være en nasjonal minoritet, men da de har et sterkere vern som urfolk, valgte de å ikke inbefattes i denne kategorien.

Kan Kymlicka forsvare norske myndigheters organisering av minoritetspolitikken?

Kymlicka mener at minoriteter bør tildeles særrettigheter, og at en helhetlig teori om rett-ferdighet i en multikulturell stat, må omfatte både universelle rettigheter tildelt

⁸ En tilknytning på ca 100år er antydning for en gruppe kan betegnes som en nasjonal minoritet, men om dagens innvandrere om 100 år vil være å regne som "nasjonale minoriteter" er uklart. (UD St.prp.Nr 80 (1997-98) 3.3.2.).

individer, uavhengig av disses kulturelle/etniske bakgrunn, - og visse gruppespesifikke rettigheter for ulike minoritetskulturer (Kymlicka 1995: s. 6)

I sin teori samler Kymlicka indigenou peoples (urfolk) og stateless nations (statsløse nasjoner⁹) i samme rettighetskategori, national minorities (nasjonale minoriteter). Han mener nemlig at selv om urfolk har visse unike særtrekk, så ser de ut til å motsette seg majoritetsstatens nasjonsbyggingspolitikk på samme måte som andre nasjonale minoriteter, og ønsker, som disse en form for selvbestemmelsesrett. I tillegg stiller de spørsmålsteget ved mange av de samme sakene, og begrunner dette på samme måte som andre nasjonale minoriteter, slik at de prinsippene som ligger under behandlingen av urfolk også bør gjelde for statsløse nasjoner, og omvendt. (Kymlicka 1999: s. 120).

Han innrømmer imidlertid at dette ikke er i overensstemmelse med dagens praksis i internasjonale konvensjoner, som skiller skarpt mellom urfolks rettigheter og rettighetene til andre nasjonale minoriteter. (Kymlicka 1999: s. 120).

Kymlickas argumenter for å inkludere både statsløse nasjoner og urfolk i sin rettighetskategori nasjonale minoriteter er flere, men et av hovedargumentene er at det ikke finnes noen almennt godtatte kriterier for å skille urfolk fra de statsløse nasjonene (Kymlicka 1999: s. 122).

I følge Kymlicka har man prøvd å benytte flere argumenter for å gi urfolk mer omfattende rettigheter enn statsløse nasjoner, uten at de etter hans oppfatning fremstår som holdbare:

1) *Urfolk har blitt fratatt en suverenitet de tidligere utøvde, slik at selvbestemmel sesrettigheter i dag bare gjenoppretter en tidligere tilstand, mens statsløse nasjoner nok kan ha hatt ulike nivåer av autonomi gjennom historien, men sjelden har hatt egne selvstendige stater.* (Kymlicka 1999: s. 125).

2) *Urfolk trenger selvbestemmelsesrettigheter for å bevare sin før-moderne måte å leve på. Statsløse nasjoner er som regel en del av den samme kulturkretsen/sivilisasjonen som majoritetsbefolkningen, og trenger derfor ikke en så omfattende beskyttelse som urfolk.* (ibid : s. 126).

3) *Statsløse nasjoner var deltagere, men tapere i statsdannelsesprosessen i Europa. Urfolk var imidlertid helt isolert fra denne prosessen frem til nylig, og bevarte dermed en før-moderne livsstil frem til ut i det 20. årh.* (ibid : s. 122)

For Kymlicka alle disse argumentene problematiske, noe vi ser når vi benytter dem på samer og kvener i Norge. Når det gjelder det første argumentet, er det tvilsomt om samene før kontakt med det norske samfunnet hadde, eller ønsket å ha den typen av suverenitet som europeiske stater kom til å kreve. Det samme gjelder også kvenene. Områdene rundt boplassen ble brukt uansett hvilken gruppe man tilhørte. Det kan også diskuteres om argumentet kan brukes annet enn i tilfeller der det er snakk om løsrivelse fra en stat.

Det andre argumentet knytter urfolksstatus til om man lever på "tradisjonelt" vis eller ikke, der bare de som lever tradisjonelt kan gå inn under betegnelsen. Både samer og kvener ville fått problemer med å oppnå urfolkstatus dersom dette argumentet lå til grunn.

Det tredje argumentet passer heller ikke situasjonen i Norge, siden hverken samer eller kvener kunne konkurrere med nordmennene når det gjaldt opprettelsen av den norske staten¹⁰. Dette hadde sin årsak i at begge disse gruppene var små i forhold til den norske befolkningen, mer enn at gruppene hadde en før-moderne livsstil. Det er dessuten interessant å merke seg at det er den gruppen som lengst hadde noen av sine medlemmer med en slik livsstil, samene, som tidligst begynner å organisere seg. Forskjellen mellom de to gruppene i forhold til dannelsen av den

⁹ et eksempel på en statsløs nasjon er jfr Kymlicka fransk-kanadierne i Canada.

¹⁰ Konkurrentene var heller svensker og russere enn samer og kvener.

norske staten er imidlertid ikke påtagelig, slik at å bruke dette argumentet for å skille dem ad med hensyn til rettigheter, vil være vanskelig.

Betyr en avvisning av disse argumentene at det ikke finnes noen argumenter for å skille urfolk og nasjonale minoriteter ad mhh. rettigheter? –Ikke nødvendigvis. James Anaya hevder jfr. Kymlicka, at det som skiller ut urfolk er de gjenopprettende aspektene ved selvbestemmelses-rettinghetene. Urfolk har særskilte krav fremfor andre grupper på dette området fordi deres selvbestemmelsesrett har blitt mer systematisk krenket enn selvbestemmelsesretten til andre nasjonale grupper. (*Kymlicka 1999: s. 127*).

Dette er en påstand Kymlicka finner interessant, men ikke uten videre holdbar. Han betviler ikke at mange urfolk har blitt dårlig behandlet av "sine" myndigheter, men det har også andre minoriteter. I Norge er dette argumentet vanskelig å bruke, da både samer og kvener var underlagt den samme fornorskingspolitikken¹¹. Det er dermed vanskelig å si at samene fikk en dårligere behandling enn kvenene, og det motsatte har faktisk blitt hevdet, fordi kvenene i tillegg til å være en minoritet også ble ansett som en sikkerhetsrisiko i forhold til først Russland og siden Finland. (Niemi:1981).

Kymlicka mener årsaken til at urfolk i internasjonale konvensjoner får mer omfattende rettigheter enn nasjonale minoriteter er å finne på helt andre hold, særlig mener han at maktpolitikk kan ha medvirket, fordi det å gi selvbestemmelse til urfolk, som ofte er små grupper, truer staten i mye mindre grad enn det å gi selvbestemmelse til andre og større minoritetsgrupper, som kanskje ville hatt muligheten til å skape seg en egen, selvstendig stat. (*Kymlicka 1999: s. 127*)

Dette argumentet vil ikke kunne fungere som forskjellsbehandlingens årsak i Norge, fordi både samer og kvener er små grupper i forhold til nordmennene. I forhold til utviklingen av de internasjonale konven-

sjonene, er det imidlertid ikke sikkert at dette argumentet er uinteressant.

Et annet poeng hevder Kymlicka, er at selv om visse grupper kan ha behov for særlige rettigheter for å bøte på historiske krenkelser av deres selvbestemmelsesrett, så rettferdiggjør ikke dette nødvendigvis at man opererer med atskilte konvensjoner for urfolk og statsløse nasjoner, ettersom det stort sett bare er gradforskjeller mellom de to kategoriene på dette området. I mange stater har begge kategoriene av grupper blitt nektet språklige/kulturelle rettigheter, selvbestemmelse og rettigheter til land og vann. (*Kymlicka 1999: s. 127*)

Dette kan knyttes til fornorskingspolitikken overfor samer og kvener, der de to gruppene ble behandlet likt. Konklusjonen på spørsmålet om ulik tilgang på rettigheter for urfolk og statsløse minoriteter blir dermed at det ut i fra dette bare ville være fornuftig å operere med to ulike rettighetskategorier overfor disse dersom de har ulike "medfødte rettigheter". (Kymlicka 1999 s 128), noe f.eks. James Anaya, som har skrevet boken "indigenous peoples in inter-national law" benekter skulle være tilfellet.

Etter Kymlickas oppfatning er det andre ting som har ført til at folkeretten i dag aksepterer at urfolk skal ha mer omfattende rettigheter enn statsløse nasjoner. Han mener en hovedgrunn er oppfatningen om at den kulturelle forskjellen mellom urfolk og majoritetsbefolkningen er mye større enn den forskjellen som eksisterer mellom majoritetsbefolkningen og statsløse nasjoner. Etter denne oppfatningen utgjør ikke urfolk bare egne kulturer, men egne sivilisasjoner som med sine før-moderne måter å leve på, trenger beskyttelse. (*Kymlicka 1999: s. 129*)

Verken den samiske eller den kvenske gruppen faller inn under urfolksbegrepet etter dette argumentet, da begge gruppene i dag lever på en like "moderne" måte som resten av den norske befolkningen. Det vil også

¹¹ Den norske assimilasjonspolitikken overfor minoriteter, der minoritetene skulle "fornorskes".

være fullt mulig å argumentere for at endel innvandrere-grupper utgjør en sterkere kulturell kontrast til den norske kulturen enn det samisk og kvensk kultur gjør. Som argument for å gi samene mer utvidede rettigheter enn kvenene i det norske samfunnet er "urfolks unike sivilisasjon" derfor lite egnet, og vil også legge sterke restriksjoner på urfolk, da rettighetene vil knyttes opp mot opprettholdelse av en tradisjonell livsform.

Kymlicka blir stående med flere spørsmål enn svar når det gjelder hvorfor urfolk tildeles mer omfattende rettigheter enn andre nasjonale minoriteter. Samtidig utelukker han ikke at en slik forskjellsbehandling kan være rettferdig, men mener at der i så fall må kunne begrunnes skikkelig, og med bedre argumenter enn de som så langt har blitt fremsatt. Han etterlyser altså holdbare argumenter når det gjelder riktigheten av å tildele urfolk og statsløse minoriteter ulike rettigheter. Dette er også årsaken til at han beholder urfolk og statsløse nasjoner i samme rettighetskategori.

Kan Barry støtte organiseringen av norsk minoritetspolitikk?

Som en klassisk liberal mener Barry at alle borgere i en stat skal ha de samme rettighetene uansett hvilken befolkningsgruppe de måtte tilhøre. Han mener at det ikke bør tildeles særskilte rettigheter til visse grupper fordi de er urfolk eller nasjonale minoriteter, fordi det bryter med prinsippet om likebehandling av borgerne. I følge denne oppfatning er det ikke bare slik at samer og kvener skal ha de samme rettighetene, men medlemmene av disse gruppene skal hverken ha flere eller færre rettigheter enn den norske befolkningen forøvrig.

Barry åpner imidlertid for et unntak, og mener at medlemmer av grupper som blir systematisk diskriminert pga. sitt gruppe-medlemsskap, kan få tilgang på særrettigheter som en motvekt mot diskrimineringen. Han mener at det kan finnes

tilfeller der et system med gruppespesifikke rettigheter for grupper som blir systematisk diskriminert, kan være den beste måten å oppfylle liberalismens krav om at ingen borgere skal ha færre ressurser og muligheter tilgjengelig for seg enn andre, dersom dette ikke er et resultat av prioriteringer den enkelte borgeren selv har tatt. (Barry 2001: s. 13).

Målet med særbehandling av visse grupper er imidlertid å sørge for at denne særbehandlingen raskest mulig opphører. Barrys særrettigheter blir altså pr. definisjon tidsbegrensede rettigheter. Permanente særrettigheter er han imot. Dette betyr at Barry ikke kan akseptere at samene som gruppe får mer omfattende rettigheter enn kvenene på basis av at de er urfolk, og kvenene en nasjonal minoritet. For Barry er det irrelevant hvem som først slo seg ned i et område, om gruppes bosetting foregikk før, under eller etter grensefastsettelse, eller om andre grupper utøvde suverenitet i et område før dagens statsdannelse ble til. - Det ikke dette som avgjør rettigheter overfor staten. Rettigheter er noe den enkelte borgeren har fordi han eller hun er statsborger, og alle borgere skal være like mye verdt i myndighetenes øyne uansett når de (eller deres forfedre) måtte ha blitt statsborgere eller hva slags kulturell, språklig/religiøs gruppe de måtte tilhøre. Barry forsvarer altså det klassiske liberale synet på statsborgerskapet, og kjernen i dette er at det bare skal finnes en "klasse" av statsborgere, slik at alle de som er statsborgere i den samme staten skal ha de samme legale og politiske rettighetene. Disse rettighetene tildeles den enkelte borgeren uavhengig av dennes kulturelle, etniske eller religiøse gruppetilhørighet, og ingen særlige rettigheter skal heller kunne tildeles på en slik bakgrunn. (Barry 2001: s. 7)

Det eneste unntaket Barry aksepterer, er altså når grupper utsettes for diskriminering. Han kan derfor bare godta at samer og kvener tildeles ulike rettigheter om dette følger av at den ene gruppen diskrimineres, men ikke den andre. Ut fra de tiltakene som historisk har virket overfor de to gruppene, er det

imidlertid vanskelig å se at den ene gruppen har blitt diskriminert i større grad enn den andre. Både samer og kvener ble underlagt fornorskingspolitikken, slik at det i følge Barry ikke skulle være noe grunnlag for å forskjellsbehandle de to gruppene. Om disse gruppene skulle ha noe krav på rettigheter som skiller seg fra befolkningen for øvrig, er et annet spørsmål, og kommer an på om den ene eller begge gruppene diskrimineres i forhold til den øvrige befolkningen. Om dette skjer, kan gruppen(e) tildeles visse særrettigheter som motvekt. Disse rettighetene vil imidlertid ikke være permanente, og vil være grunnet i diskriminering mer enn i gruppens status som urfolk/nasjonal minoritet.

Konklusjon

Barry representerer her et syn som mener at alle borgere bør behandles likt, uansett bakgrunn. Han godtar bare særskilte rettigheter som tidsbegrensede tiltak overfor grupper som utsettes for diskriminering. Permanente rettighetshierarkier som det norske myndigheter benytter seg av vil Barry derfor ikke kunne til å støtte.

Kymlicka er derimot tilhenger av gruppendifferensierte rettigheter. Han opererer imidlertid med et grunnleggende skille mellom immigranter og nasjonale minoriteter som ikke stemmer overens med det tredelte systemet norske myndigheter benytter (urfolk, nasjonale minoriteter og innvandrere). Han kan si seg enig i at nasjonale minoriteter kan tildeles særskilte rettigheter i forhold til befolkningen forøvrig, men han har problemer med å finne gode argumenter for å tildele ulike særskilte rettigheter til undergruppene innen dette begrepet (urfolk+ statsløse nasjoner). Dette betyr ikke at han benekter at slike argumenter kan finnes, men han innrømmer at han så langt ikke har truffet på noen gode argumenter for å behandle de to undergruppene av nasjonale

minoriteter ulikt. (eller for å behandle urfolk som egen rettighets-kategori).

Ingen av de to teoretikerne vi har benyttet kan altså uforbeholdent støtte norske myndigheters praksis med tre rettighets-kategorier (urfolk, nasjonale minoriteter og innvandrere). Vår gjen-nomgang av avgrensingskriteriene for urfolk og nasjonale minoriteter ovenfor har dessuten vist at det er stort rom for skjønn, argumentasjon og politikk når det gjelder hvilke grupper som plasseres i hvilke rettighetskategorier, og at slike plasseringer kan endre seg over tid. Et annet poeng her er at kvenene, (og tildels samene), alt etter hvilke argumenter som benyttes, kan plasseres i flere rettighetskategorier, noe som åpner for en tilfeldig plassering i rettighetshierarkiet. Norske myndigheters klassifisering av minoriteter mht. rettigheter er altså ikke så uproblematisk som det gis inntrykk av. Og det er et poeng her at norske myndigheter selv aldri har gitt noen argumenter for hvorfor de benytter seg av dette rettighetssystemet, annet enn at de internasjonale konvensjonene Norge har undertegnet også gjør det¹². Kanskje har også myndighetene tatt denne måten å organisere minoritetspolitikken på som uproblematisk? Det bør de i så fall ikke slippe unna med stort lenger.

Kilder:

- Barry, Brian (2001): *Culture and equality*, Cambridge: Polity Press.
- Bevilgninger til nasjonale minoriteter (2002 november 21) [online] – URL: <http://www.odin.dep.no/krd/aktuelt/pressemer>
- Eriksen, Knut Einar og Niemi, Einar (1981): *Den finske fare – Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i Nord 1860-1940*, Oslo-Bergen-Tromsø, Universitetsforlaget.
- European Charter for Regional or Minority Languages (1992), Council of

¹² De internasjonale konvensjonene begrunner imidlertid heller ikke hvorfor....

Europe – ETS no.148, Strasbourg.

Hætta, Odd Mathis (2003): "*Slik skal vår fortid være!*", Sagat 18. januar.

ILO-konvensjon 169 "*Om urfolk og stammefolk i selvstendige stater.*"

Kymlicka, Will (1995): *Multicultural citizenship*, Oxford: Oxford University Press.

Kymlicka, Will (1999): *Politics in the vernacular*

Lov om Sametinget og andre Samiske rettsforhold.

Niemi, Einar (2002): "*Kategoriernes etikk og minoritetene i nord. Et historisk perspektiv*", NESH 2:22-44.

Pressestøtte samiske medier (2002 desember 28) [online] – URL:<http://www.sm.f.no> The Framework Convention for the Protection of National Minorities (1993)

Økt bevilging til samiske formål (2002 november 21) [online] – URL: <http://www.odin.dep.no/krd/norsk/aktuelt/pressem>

KANSALLISKIRJALLISUUDEN RUMA

ANKANPOIKANEN

Vähemmistökirjallisuuden elinehdoista

Anitta Viinikka-Kallinen

Ei ole olemassa yhtään kansakuntaa, jonka väestö olisi etnisesti täysin homogeenista. Jokainen moderni valtio joutuu määrittelemään suhtautumistapansa erilaisiin etnisiin ryhmiin eli vähemmistöihin. Vallalla oleva menettelytapa vaikuttaa olevan, että asiasta tehdään poliittinen *ongelma*. Kun valtaa pitävä ryhmä¹ määrittelee toiset etniset ryhmät ongelmaksi, on samalla valettu perusta huojuvalle talolle: näin rakennetaan ristiriitaista kansakuntaa, jossa yhteiskunnallisen tasa-arvon vaatimukset eivät toteudu. Tällainen käytäntö on itseäntoteuttava ennuste: ongelmia haetaan ja ongelmia saadaan. Kun kansalaiset luokitellaan paremmuusjärjestykseen kielen, kulttuurin ja etnisen taustan perusteella, sanotaan samalla hyvästii demokratian perusteelle tasa-arvosta synty-perään katsomatta.

Kulttuuria luokittelevan ja yhtenäistävän pyrkimyksen käyttövoimana on kansallisromantiikan tuottama ajatus kansakunnasta, jolla on yhteinen kieli, kulttuuri ja mieli. Tällainen ajatus on historiallisesti varsin uusi. Esimodernilla ajalla yksilö identifioi itsensä esimerkiksi heimoon, sukuun, etniseen ryhmään, uskontoon tai alueeseen kuuluvaksi. Modernin läpimurron yhteydessä, Euroopassa 1800-luvun loppua kohti mentäessä, kansallisvaltion poliittinen katto kokosi vähitellen alleen alueelliset ja etniset erot. (Hall 1999: 46.) Saksalaisten filosofien, erityisesti Hegelin, tuottama kansallisromanttinen ideaali

yhdestä maasta ja yhdestä kansasta lainehti yli Euroopan. Konstruktion sisältyi vahvana ajatus, että kansakunnalla on oltava yhteinen kieli, kulttuuri ja mieli. Kansakunnan käsite on näin käytettynä pelkästään positiivinen yhteinen projekti, joka tuottaa turvallisuutta, voimavarojen yhdistymistä ja kulttuurista vahvuutta. (Hall 1999:46-47.) Kysymystä siitä, mikä kulttuurin muoto nostetaan valtion normiksi, pidettiin kansallisromantiikan huippukaudella vähäisenä kysymyksenä. Enemmistön ja vähemmistön väliset suhteet nousivat poliittisiksi ja kulttuurisiksi kysymyksiksi vasta paljon myöhemmin.

Kansallisvaltio pitikin lupauksensa monelta osin. Sotien ja levottomuuksien repimässä Euroopassa valtion tuoma turvallisuus ja sen myötä ainakin jaksottainen olojen vakiintuminen usein paransi edellytyksiä harjoittaa monia elinkeinoja ja kasvatti näin ollen aineellista hyvinvointia. Monissa Euroopan maissa luotiin koko kansaa koskeva koululaitos, saavutettiin vähitellen yleinen luku- ja kirjoitustaito ja kehitettiin yhden puhekielen pohjalta kirjakieli kansalliseksi viestintävälineeksi. Kirjallisen sivistyksen ja yhtenäiskulttuurin leviäminen helpotti kansallisen taloudellisen verkoston luomista ja työvoiman liikkumista. Näin kansallisesta kulttuurista tuli samalla teollistumisen tärkeä edellytys ja modernisaation moottori. (Hall 1999:46-47.)

¹ Valtaa pitävä etninen ryhmä on tavallisesti suurin, rikkain tai asemaltaan historiallinen valtaloukka, joskus kaikkia näitä.

Kansakunta ei siis ole vain poliittinen ja hallinnollinen yksikkö, vaan myös merkityksiä tuottava kulttuurinen representaatiojärjestelmä. Kansakunta on symbolinen yhteisö, ja juuri sen takia se voi pystyä luomaan tunteen yhteisestä identiteetistä ja molemminpuolisesta uskollisuudesta. Tämän takia voidaan puhua kansakunnan ideasta, jonka representaatiota on kansallinen kulttuuri. (Schwarz 1986:106.) Kansallinen kulttuuri on ennen kaikkea diskurssi — yksi tapa rakentaa merkityksiä, mieltää omaa toimintaansa ja rakentaa käsityksiä itsestään. Kansallinen kulttuuri tuottaa merkityksen *kansakunnasta*, johon yksilö voi identifioitua. Merkityksiä pidetään yllä yhteisillä tarinoilla, muistoilla ja mielikuvilla. Kansallinen identiteetti sitoo yhteen kuvitteellista yhteisöä. (Hall 1999:47.)

Edellä mainittujen yhteiskuntafilosofisten tehtäviensä takia kansallinen kulttuuri pyrkii yhdistämisen ohella yhtenäistämään kulttuurista käytäntöä. Lähes kaikki nykyiset kansakunnat hakevat oikeutusta olemassaololleen itselaaditusta syntymätodistuksesta. Tällöin näyttäytyy luonnollisena tehdä ero ”omien” ja ”vieraiden” välillä vaikka ero olisi kuinka keinotekoinen ja historiallisesti kyseenalainen. Kansallisen historian luominen edellyttääkin kykyä unohtaa tosiasiat jotka eivät sovi valittuun kansalliseen kuvitelmaan. (Enzenberger 1992:17-18) Kieltämisen kohteeksi päätyy kaikki mikä uhkaa myyttiä yhtenäisestä ja yhteisen historian omaavasta kansakunnasta. Tästä syystä etnisten vähem-

mistöjen kulttuurinen olemassaolo on jatkuvasti uhattuna.

Kerro, kerro kuvastin...

Kansakunnan kertomus tuottaa joukon mielikuvia, maisemia, historiallisia tapahtumia, symboleja, ja rituaaleja, jotka edustavat eli representoivat niitä yhteisiä kokemuksia, jotka antavat kansakunnalle merkityksen (Hall 1999:48). Kansallinen identiteetti perustetaan usein symbolisesti ajatukseen puhtaasta, alkuperäisestä kansasta. Ajatus on tietysti jo lähtökohdissaan mahdoton, mutta toimii yllättävän hyvin tarkoituksensa puolesta. Siinä missä kansakunnan kuva luodaan edellämmainittujen kuvien avulla, hahmotellaan myös oletetun kansallisuuteen piirteet.²

Kansallinen siis suojautuu sen identiteettiä uhkaavilta *toisilta*. Kielelliset ja kulttuuriset vähemmistöt poikkeavat kansallisen diskurssista olennaisilta osin. Niiden poikkeava diskurssi on itsesuojeluperiaatteen mukaisesti määriteltävä toiseksi eli vieraaksi — ja useimmiten huonommaksi.³ Kulttuurien välisten erojen syvyys ja luonne, yhteiskunnan demokratian aste, aineellisen hyvinvoinnin jakautuminen ja kansainvälinen poliittinen tilanne vaikuttavat torjunnan ja eron tekemisen mekanismeihin. Menetelmät vaihtelevat hienovaraisesta väheksymisestä kulttuurisen sorron kautta kansanmurhaan saakka.

² Esimerkki käytännön politiikasta: Norjan entinen pääministeri Gro Harlem Brundtland loi lentävän lauseen: «on tyypillisesti norjalaista olla hyvä». Toisen entisen pääministerin Jens Stoltenbergin uscin toistama teesi oli, että Norja on maailman paras hyvinvointiyhteiskunta. Edellisten kaltaisten lausumien tarkoitus on yhdistää kansakuntaa ja nostaa sen itsetuntoa todellisten tai kuviteltujen onnistumisten avulla.

³ Edmund Edvardsen kuvaa etnisen marginalisoinnin prosessia norjalaisessa yhteiskuntaelämässä ja julkisuudessa. Pohjoisnorjalainen elämänmuoto, joka koostuu norjalaisen ohella saamelaisesta ja kveenikulttuurista, on kansallisessa diskurssissa esitetty heikosti kehittyneenä, primitiivisenä ja niin ollen huonompana. Näkemystä on perusteltu nimenomaan kulttuurin kvaliteettieroilla. (Edvardsen 1997:51-73, 133-181.) Valtion, erityisesti koulutus- ja tiedotuslaitosten, tehtäväksi on katsottu pohjoisnorjalaisen ihmisen nostaminen mahdollisimman lähelle norjalaista tasoa. Ajatustapa säilyi Norjan valtion rakenteissa pitkälle 1970-luvulle. Jälkiä siitä on nähtävissä edelleen valtiovallan suhtautumisessa vähemmistöjen oikeuksiin.

Useimmat modernit kansakunnat koostuvat erilaisista kulttuureista, jotka on liitetty yhteen sotien ja valloitusten seurauksena.⁴ Kulttuuriset erot on tukahdutettu väkivaltaisesti. Tasavertaista kumppanuutta ei esiinny, mutta kansallisvaltion vähemmistölle suomien oikeuksien määrä vaihtelee. Esimerkkinä vähemmistöjen eliitistä mainitaan tavallisesti suomenruotsalaiset ja kanadanranskalaiset. Pohjoismaiseksi esimerkiksi vähemmistöstä, jolla on erittäin vähän kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia sopii Norjan kveenit.

Vähemmistöt siis elävät jatkuvan sulauttamispaineen alaisena ja joutuvat toistuvasti legitimoimaan kulttuurisen olemassaolonsa. Yhtenä reaktiona kulttuurirasismia kohtaan voi olla vähemmistöryhmän strateginen vetäytyminen puolustusasemiin: kulttuurinen traditionalismi ja puhdasoppisuuden korostaminen, poliittinen tai uskonnollinen separatismi, jopa fundamentalismi.⁵ (Hall 1999:69.) Saattaa olla houkuttelevaa ajatella, että identiteetin on joko palattava juurilleen tai sulauduttava valtakulttuuriin ja hävittävä kokonaan. On kuitenkin kolmaskin mahdollisuus. Ihminen voi säilyttää vahvan yhteyden paikkoihin, traditioihin, historiaan ja elämäntapaan, jotka muovasivat heidät. Tällainen kulttuurikäsitys ei etsi kadotettua puhdasta alkuperää eikä haaveile paluusta menneeseen.⁶ Ihminen ei ole kulttuurisesti yhtenäinen tai puhdas edellä mainitussa merkityksessä, vaan useiden toisiinsa kytkeytyneiden kulttuurien tuote. Hän kuuluu samanaikaisesti moneen kotiin. Puhdasoppisuutta korostava vähemmistödiskurssi ja etninen absolutismi ei niin ollen vastaa kovin hyvin hänen tarpeitaan.

(Hall 1999:71-72.) Tällainen moniarvoinen identiteetti sopii postmodernin kulttuurikäsitelmän ajatukseen, että ihmisellä ei ole kiinteää, pysyvää identiteettiä, vaan se muuttuu suhteessa ympäröivään maailmaan⁷.

Kirjailijan suuri tehtävä

Vähemmistökirjailijat, samoin kuin usein siirtolaiskirjailijat, kuuluvat samanaikaisesti kahteen maailmaan, kuten kaikki ryhmänsä jäsenet. Heidän on pitänyt oppia asuttamaan vähintään kahta identiteettiä, puhumaan kahta kulttuurista kieltä, kääntämään ja neuvottelemaan niiden välillä. Tästä päättymättömästä prosessista vähemmistökirjailija kirjoittaa. Siksi hänen tekstinsä ovat tärkeitä kulttuurisina viesteinä.

Teosten kirjalliset ansiot ja vallitseva maku ovat tärkeitä vähemmistökirjailijan ja teoksen elämälle kirjallisen instituution sisällä. Ne ratkaisevat saavuttaako kirjailija lukijoita oman ryhmänsä ulkopuolelta ja miten hän selviytyy taloudellisesti. Mutta onko kirjailija tärkeä vähemmistökirjailijana? Sen ratkaisee usein se, miten hän käsittelee kahden maailman kohtaamisen dialektiikkaa. Tuomalla tämän teeman kirjallisuuteen hän osallistuu ryhmänsä näkyväksi tekemiseen ja selviytymistaisteluun. Kahden maailman kohtaamisen kuvaaminen vähemmistön näkökulmasta on haaste, jonka vastaanottaminen merkitsee kirjailijalle usein elämäntyön mittaista urakkaa.

Lisäksi asetelma on usein käytännössä vielä monimutkaisempi. Otetaan esimerkiksi Pohjois-Norjan kveenien kulttuurinen

⁴ Esimerkiksi Norjan kansakunta koostuu norjalaisista, kveeneistä, saamelaisista ja romaneista. Nämä pääryhmät taas jakautuvat moneen eri ryhmään. Jokaisen Euroopan kansakunnan voi samalla tavalla jakaa moneen etniseen ja kulttuuriseen ryhmään.

⁵ Reaktiona ulkopuoliseen paineeseen voi pitää myös sitä, että jotkut vähemmistöryhmien määreet eivät korosta keskinäistä samankaltaisuutta, vaan eroa valtakulttuuriin nähden. Stuart Hallin esimerkki tällaisesta negaation kautta itsensä määrittelystä on brittiläisyyden keskellä elävien mustien «ei-valkoisuuden» korostaminen. (Hall 1999: 69-70.)

⁶ Stuart Hall kutsuu tällaista identiteetin rakentumista hybridiseksi kulttuuriksi (Hall 1999:71).

⁷ Identiteettikäsitelmän kehityksestä kts. esim Hall 1999:21-23.

tilanne. Kveenikulttuuri sijaitsee oikeastaan kaksinkertaisessa marginaalissa, koska myös pohjoisnorjalainen kulttuuri poikkeaa vallitsevasta norjalaisuuden normista. Vierauden ja toiseuden kokemus on molemminpuolinen. Norjalaiseen valtakulttuuriin samaistunut kohtaa usein pohjoisuuden ulkopuolisten asettamien myyttien kautta. Pohjoinen ihminen on näissä myyteissä vaistonvarainen, oppimaton, tavoiltaan vulgääri, puheiltaan karkea, mutta lapsenomaisen sydämellinen ja avoin. Norjassa kohtaavat lisäksi myytit skandinaavisen ja suomalais-ugrilaisen heimon rakenteellisesta erilaisuudesta.⁸

Useiden vähemmistöjen osalta monessa maailmassa eläminen merkitsee kahden kulttuurin ohella kahden sosio-ekonomisen todellisuuden työstämistä. Vähemmistöalueilla on usein matalampi aineellinen elintaso ja enemmän sosiaalisia ongelmia kuin enemmistöllä keskimäärin.⁹ Tämä asettaa kulttuurille lisävaatimuksia. Kulttuurin yhdeksi tärkeäksi tehtäväksi tulee pelastaa sieluja, osoittaa, että vähemmistönkin elämänmuoto ja historia ovat tärkeitä, että sen kotiseutu, kieli ja perinteet ovat arvokkaita. Kun valtopolitiikka tuhoaa elämäntavan perusteita, oma kulttuuri muistuttaa meitä siitä, että meidän arvoamme ihmisinä ja kulttuurin jäseninä ei voida määritellä ulkoapäin.

Vähemmistö astuu kirjalliseen salonkiin

Kansalliskirjallisuudet syntyivät Euroopassa 1800-luvulla. Jo tuolloin sanataide sai kantaakseen nationalismin poliittisia tehtäviä ja tuotti tekstejä, jotka edistivät kansallisia hankkeita. Kansalliskirjallisuutta tarvittiin sitomaan yhteen uusia yhteisöjä, kansakuntia joiden keskinäiset siteet olivat alkuun hyvinkin löyhiä. Tällaisessa tilanteessa kirjallisuuden kaltainen kulttuurinen fiktio oli suorastaan ratkaiseva uuden yhteisön olemassaololle. (Brennan 1990:48-49.)

Nykytilanne on hyvin erilainen kuin kansallism romantiikan huippukauden agraarisessa Euroopassa. Kun etninen ryhmä, jota yhdistää vähemmistöasemassa oleva kieli ja kulttuuri, alkaa jälkiteollisessa tietoyhteiskunnassa luoda omaa kirjallista kulttuuria, vastassa on monia uudenlaisia esteitä. Elämme epäilysten ja moniarvoisuuden aikaa. Ensimmäisenä kohtaamme kysymyksen, onko kielen aseman virallistaminen tarpeellista, ja tarvitseeko vähemmistökulttuuria yleensä tuoda julkiselle kentälle?¹⁰ Kansalliskulttuurien luoja 1800-luvulla olivat ideologisesti vahvempia, tehtävän aatteellinen ja poliittinen motivaatio oli selvempi. Suurimpia ongelmia oli huoli sisällön laadusta ja kilpailu siitä, mikä kielen ja kulttuurin muoto nostetaan kaanonin huipulle. Epäilystä tehtävän mielekkyydestä ei työn suorittajien joukossa juuri näyttänyt esiintyvän. Kansalliskulttuurin luominen oli

⁸ Kveenikulttuurin välittömän *toiseus* ei useimmilla kulttuurin alueilla vertaudukaan norjalaiseen valtakulttuuriin, vaan sen marginalisoimaan pohjoisnorjalaisuuteen. Tästä syystä samuuden ja eron kategorioita olisi säädettävä hienovaraisemmiksi. Esimerkiksi lestadiolaisuus on usein nostettu esiin kveenien kulttuuria kantavana tekijänä. Tällaisen painotuksen välittömänä ongelmana on, että yksinomaisesti lestadiolaisuutta tarkastelemalla kveenikulttuuri ei erotu muusta pohjoisnorjalaisesta tai Pohjoiskalotin kulttuurista. Lestadiolaisuus on voimakas kulttuuritekijä koko Pohjoiskalotilla.

⁹ Kuten esim. Birger Winsa on useissa yhteyksissä osoittanut. Kts. esim. Winsan vähemmistöjä koskevaa artikkelituotantoa osoitteesta <http://www.digitaldemokrati.nu/>

¹⁰ Katso esim. keskustelu syksyllä 2004 kveenien kielen asemasta Norjassa "Høring - Kvensk språk eller dialekt?" verkko-osoitteessa www.dep.no/kkd/norsk/bn.html.

osa suurta kansallisvaltioprojektia. Luotiin kansallista identiteettiä valtion arvovallan suoissa.¹¹ Kun vähemmistöt elvyttävät ja kehittävät omaa kulttuuriaan, ollaan aina samalla jonkinasteisessa oppositioasemassa valtiovaltaan. Mikään kansallisvaltio ei tarjoa vähemmistölle oikeuksia. Niistä pitää aina taistella poliittisesti. Vaatimusten poliittiset ja eettiset perustelut täytyy esittää yhä uudelleen. Jälkitekollisen postmodernin maailman kulttuurityöntekijä joutuu elämään monien epäilysten keskellä ja motivoimaan oman työnsä itselleenkin yhä uudelleen. Lisäksi kilpailu aineellisista toiminnan edellytyksistä on kova.

Kun vähemmistökulttuuria kehitetään nykytilanteessa, vahva institutionalisoitunut kansalliskulttuurinjoolemassa. Vähemmistön kulttuurityöntekijän täytyy ottaa se huomioon monella tavalla. Ensinnäkin se on voimakas mallin antaja. Vähemmistöryhmän jäsenet vertaavat omaansa kansalliskulttuuriin. Se voi olla turhauttavaa, koska esteettiset ihanteet voivat olla keskenään hyvin erilaiset ja enemmistön malli nousee helposti johtavaksi malliksi. Lisäksi vähemmistön resurssit ovat paljon pienemmät.

Myös ulkopuoliset vertaavat vähemmistö-kulttuurintuotteita kansalliseen kaanoniin, usein tuntematta vähemmistökulttuurin ilmaisu-perinnettä. Siitä huolimatta valtakulttuurin instituutioiden edustajilla on usein määrittely-monopoli vähemmistökulttuuriin nähden. Näistä lähtökohdista käsin säädellään kulttuuritoiminnan ulkoisia puitteita, erityisesti rahaa. Kulttuuri on osa taloutta. Kilpailussa kulttuurin sisällöstä ja muodosta on aina mukana myös raha.¹²

Jotakin uutta, jotakin vanhaa...

Edellämainittutaistelukulttuurin legitimoimisesta tarvitsee aseikseen kansalliskulttuurin tunnusmerkkejä, joista tärkein on normitettu eli standardisoitu kieli. Kysymys poliittisesta näkyväsitekemisestä ei kuitenkaan ole ainoa eikä edes tärkein syy, miksi vähemmistö tarvitsee kirjoitetulle kielelleen käyttöohjeita. Kielen jonkinasteinen standardisoiminen on tärkeää myös kirjallisuuden kehittymisen kannalta. Kielestä tulee näkyvämpi ja isku-kykyisempi. Kun vähemmistökielestä tulee kirjakieli, se saa samalla kulttuuri-instituution arvovaltaa. Niin kauan kuin kieli ei ole kirjakieli, sillä ilmestyneet tekstit mielletään harrastajakirjoittamiseksi.

Kielen standardisoimisen ohella voisi puhua myös kirjallisuuden standardisoimisesta. Tällä tarkoitan eräänlaisen peruskaanonin luomista omilla ehdoilla. Tällaiselle vähemmistön omalle kansalliskirjallisuudelle näyttää olevan tarvetta, vaikka postmodernin kulttuurikäsitteiden valtakaudella epäilyksen äänet ovatkin kuuluvia. Mahdollisuutta voisi tarkastella *valikoidun tradition* näkökulmasta.¹³ Valikoitu traditio on oikeastaan se käytännöllinen tapa, jolla vallitseva kulttuuri työstää ja liittyy itseensä uusia aineksia (Williams 1977/1988:133). Eric Hobsbawmin mukaan valikoidut traditiot käyvät tarpeelliseksi tilanteessa, jossa nopea yhteiskunnallinen muutos heikentää tai jopa hävittää vanhoja rakenteita ja sen mukana perinteitä. Valikoidut traditiot vastaavat uuden tilanteen haasteisiin luomalla oman menneisyyden ja samalla

¹¹ Käytän tässä valtiota synonyymina kansakunnalle. Tällöin esimerkiksi Norja ja Suomi sopivat esimerkiksi kuvastusta kehityksestä, vaikka niillä ei valtiollista suverenisuutta 1800-luvulla ollutkaan.

¹² Esimerkkinä vähemmistökirjallisuuden synnyn ja tuotannon edellytyksistä, katso Helena Bogetvedtin pro gradu -tutkielma «Kveenikirjallisuus pohjoisnorjalaisessa kirjallisuusinstituutiosta» (Tromssan yliopisto 1998). Bogetvedt tarkastelee kirjallisuussosiologisesta näkökulmasta käsin kveenikirjallisuuden asemaa, tuotantoa, jakelua ja vastaanottoa norjalaisen kirjallisuuden kentällä. Tutkimus osoittaa, että vähemmistön status ja näkyvyyden aste korreloi voimakkaasti mahdollisuuksiin pystyä tuottamaan omaa kaunokirjallisuutta ja saada se vakiinnutettua instituution puitteissa.

¹³ Suomeksi on käytetty myös nimeä «keksitty traditio». Sitä käyttävät ainakin Mikko Lehtonen ja Juha Herkman Stuart Hallin teoksen *Identiteetti* (1999) suomennoksessa.

korostamalla menneisyyden joitakin osia. Prosessin tarkoituksena on hahmottaa nopeasti muuttuvassa ja hämmäntävässä historiallisessa tilanteessa ainakin joitakin menneisyyden alueita muuttumattomiksi. (Hobsbawm 1983:2.) Jyrki Nummen mukaan kansalliskirjallisuuden keskeiset kuvauskategoriat täyttävät edellämainitut valikoidun tradition tunnusmerkit (Nummi 1997:36). Samantapaisia tendenssejä on nähtävissä silloin kun vähemmistö tuo omaa historiaansa ja ajattelutapaansa esiin ja yrittää vakiinnuttaa oman representaatiomallinsa. Sitä voisi tietyin rajoituksin kutsua kirjallisuuden standardisoimiseksi tai oman kansalliskirjallisuuden luomiseksi, jonka pohjalta uudistukset lähtisivät.

Valikoidun tradition käyttäminen vähemmistökirjallisuuden tulkinta- ja kehittämismallina edellyttäisi samalla vähemmistön oman kulttuurisen ilmaisun löytämistä ja näkyväksi tekemistä. Yhtenäiskulttuurin suureksi tehtäväksi tuli aikoinaan lujittaa kansakuntansa keskinäisiä melko abstrakteja siteitä (Anderson 1983:6-8.). Vähemmistökirjallisuudelle riittäisi vähäisempikin lähetystehtävä. Sen ei tarvitse sitoa toisiinsa ihmisiä, jotka ovat sattumanvaraisten syitten seurauksena päätyneet yhteisen kansallisvaltion katon alle. Vähemmistön kulttuurinen yhteenkuuluvuus on huomattavasti konkreettisempi ja lujempi. Samalla se voi olla ainoa tekijä, joka sitoo heitä yhteen. Omia valtiollisia rakenteita ja hallintoa vähemmistöillä ei ole. He ovat ryhmänsä jäseniä syntyperän ja kulttuurin perusteella, eivät valtiollisten järjestelyjen. Monet vähemmistöt myös asuvat kahden tai useamman valtion alueilla. Kun vähemmistökieli standardisoidaan, siitä tehdään samalla myös symbolisen yhteisön kommunikointiväline, eli otetaan

askel eräänlaista kansakunnan muodostusta kohti. Kieli on aina myös merkityksiä tuottava representaatiojärjestelmä.¹⁴ Tämän ymmärtää jokainen kieliyhteisön jäsen, ja se on luultavasti yksi syy siihen, että ihmiset suhtautuvat niin kiihkeästi kielen standardisoimiseen. Normittamisen mukana nousee entistä vahvemmin esille kysymys siitä, kenen arvoja kieli tuottaa.

”Suijuu maahan saakka mutta ei taitu”

Valaisen esitystäni muutamalla esimerkillä aikaisemmin mainitsemastani kahden maailman asuttamisen tematiikasta kauno- kirjallisuudessa.

Vähemmistökirjallisuus kuvaa hyvin usein lähtöä ja paluuta; niiden suunnittelemista, toteuttamista ja usein myös katumista. Lähtöä kotiseudulta, lähtöä omien luota, lähtöä parempaa elämää etsimään, lähtöä yksinäisyyteen. Paluuta takaisin, yritystä rakentaa uudelleen kerran katkenneet yhteydet, paluuta oman olemuksen juurille. Kahden maailman välillä liikkumisen ja monen identiteetin asuttamisen tematiikka näyttää toistuvan vähemmistökirjallisuudessa eri puolilla Eurooppaa. Motiivit ja näkökulmat vaihtelevat, mutta yhteistä on usein liike monen todellisuuden välillä ja yksilön yritys löytää henkinen koti, jossa hän voisi tulla ehjäksi ihmiseksi.

Henkisen kodin etsiminen on kauno- kirjallisuudessa usein sidottu konkreettisiin paikkoihin. Etsimisen dialektiikka saa vähemmistökirjallisuudessa usein maantieteellisiä kuvia. Entinen elämä on vanhalla kotiseudulla, suvun ja perheen asuinsijoilla ja tavallisesti kaukana valtakeskuksista.¹⁵ Uuden elämän puitteet ovat usein urbaanissa taajamassa;

¹⁴ Kieli ei siis vain siirrä merkityksiä, vaan myös tuottaa ja valikoi niitä, ja on siten osaltaan mukana standardisoimassa kulttuuria.

¹⁵ Entisen elämän puitteet ovat usein myös toisessa maassa. Esimerkiksi ruotsinkreikkalainen Theodor Kallifatides ja ruotsinsuomalainen Antti Jalava kuvaavat proosassaan jatkuvaa psyykkistä ja fyysistä liikettä synnyinmaan ja uuden kotimaan välillä. (Esimerkiksi Kallifatides romaanissa *En lång dag i Athen* (Bonniers, Stockholm 1989) ja Jalava romaanissa *Känslan* (Norstedts Förlag AB, Stockholm 1996).)

modernissa ja anonyymissä. Matka näiden kahden maailman välillä on pitkä sekä elämyksellisesti että maantieteellisesti. Kun fiktiivinen henkilö tekee esimerkiksi matkan kaupungista kotiseudulleen, hän samalla matkustaa mielenmaisemasta toiseen. Matka-motiivin käyttäminen kuvaamaan henkistä muutosta on kirjallisuudessa antiikista lähtien käytetty keino. Päähenkilön fyysinen siirtyminen maisemasta ja elämänmuodosta toiseen tekee henkisen muutoksen seuraamisen lukijalle eläväksi ja konkreettiseksi. Lähdön ja paluun motiivit kuvittavat onnistuneesti monen identiteetin asuttamisen vaatavuutta.

Tällaisesta motiivinkäytöstä voi löytää lukemattomia esimerkkejä. Tarkastelkaamme asiaa seuraavassa Mikael Niemen, Antti Jalavan ja Alf Nilsen-Børsskogin tekstien valossa

Mikael Niemen romaanissa *Populärmusik från Vittula* (2000) on lyhyt prologi ja epilogi, jotka sijoittuvat päähenkilön aikuisuuteen. Muuten romaani kuvaa hänen lapsuuttaan. Minä-kertoja Matti on muuttanut pois pohjoisesta kotikylästä Pajalasta. Epilogissa kuvataan, miten Matti usein lähtee kotikävän ajamana käymään Pajalassa, seisoo iltahämärässä Tornionjoen sillalla ja katselee tuttua maisemaa. Levottomuus helpottaa ja mieleen nousevat kotikylän ihmiset, ”ihmiset jotka jakoivat minun maailmani” (Niemi 2001: 266). Kohtaus saa erityistä painoa, koska se on koko kertomuksen päättävä erillinen epilogi.

*Muutamana kerran vuodessa
kun kaipuuni kasvaa liian
voimakkaaksi, matkustan
takaisin Pajalaan. Saavun
sinne illalla ja kävelen uudelle,
sirkusteltaa muistuttavalle
pylonsillalle, joka kaartuu
Tornionjoen ylle. Pysähdyn
joen syvimässä kohdassa
katselemaan kylää ja sen
puukirkon suippoa tornia.*

*Kun käännän katsettani,
näen metsäisen horisontin ja
Jupukkavuoren sekä TV-maston
vilkkuvine neulankärkineen.
Joki virtaa alapuolellani
tasaisena ja leveänä kohti
merta. Vaimea kohina huuhtelee
korvista kaupungin metelin.
Levottomuuteni valuu illan syve-
nevään hämärään.*

*Annan katseeni vaeltaa kylän
yli. Muistot palaavat mieleeni,
ihmiset, jotka itseni tavoin ovat
muuttaneet pois, nimet, jotka
pilkottavat kasvojen takana.
- - - Nojaan käsilläni kylmään
sillan kaiteeseen ja mietin, mitä
teille kaikille on tapahtunut.
Ihmisille, jotka joskus tunsin,
ihmisille, jotka jakoivat minun
maailmani. (Niemi 2001:266)*

Antti Jalavan romaanissa *Asfaltblomman* (1981) päähenkilö Erkki, nuori ruotsin-suomalainen mies, yrittää rakentaa identiteettiään muun muassa matkustamalla Suomeen ja yrittämällä solmia siteitä paikkoihin ja ihmisiin, jotka liittyvät hänen sukuunsa. Erkki etsii henkistä yhteyttä fyysisen avulla. Romaanissa korostuu erityisesti kielen ja tarinoiden merkitys identiteetin tekijöinä. Erkki etsii sanan ”me” merkitystä. Hän on tullut tuskallisen tietoiseksi identiteetin ja eron kategorioiden jyrkistä rajoista, hänen tapauksessaan ruotsalaisuuden ja suomalaisuuden. Erkki kulkee maantieteellisesti ja henkisesti edestakaisin kahden maailmansa väliä; laivalla Tukholmasta Turkuun ja takaisin, polkupyörällä ja autolla Tornionjoen yli, hän kiertele Itä-Suomen maaseudulla etsimässä ihmisiä, jotka voisivat sulkea hänet joukkoon, jossa hän kuuluisi kategoriaan ”me”.

*- - - aamulla kirjoitin
päiväkirjaani että olin päättänyt
jäädä [Suomeen]. Mutta minä*

en jäänyt, en sillä kerralla enkä millään muullakaan kerralla. Olin tehnyt monta yritystä kuuluakseni MEihin ja aina epäonnistunut. Ehkä minä olin liian myöhään liikkeellä, muuttunut liikaa ruotsalaiseksi löytääkseni tien takaisin, tullut tuomituksi elämään vieraudessa loppuelämäni, liikkumaan keskellä tuttuja mutta sittenkin vieraita symboleja, muuttunut sellaiseksi joka alinomaan pakkaa laukkujaan, odottaa junaa joka ei koskaan tule, tarkkailee enemmän kuin osallistuu, kadehtii niitä jotka voivat sanoa ME tai VI. (Jalava 1981:37)

Antti Jalava ja Mikael Niemi kirjoittavat ruotsiksi. Norjan kveenin Alf Nilsen-Børsskogin romaanissa *Elämän jatko 1. Kuosuvaaran takana* (2004) kielivalinta on huomiota herättävä. Børsskog kirjoittaa kveeniksi, kielellä jolla ei ole virallista asemaa eikä kirjakielen perinnettä eikä myöskään kirjoitettua kielioppia. Tulkinnan avain annetaan jo alussa. Kirja on omistettu ”ihmisille, jotka on antaneet minulle kielen - -” (Nilsen-Børsskog 2004:5).

Lähdön ja paluun tematiikka määrää romaanin koko rakennetta. Kertomus sijoittuu Pohjois-Norjaan toisen maailmansodan loppuvaiheeseen. Saksalaiset ovat miehittäneet Norjan. Pyssyjoen kylän asukkaat pelkäävät että norjalaiset viranomaiset evakuoivat heidät pakolla etelään tai saksalaiset tappavat heidät. Välttääkseen tällaisen kohtalon kyläläiset pakenevat tunturiin, Kuosuvaaran taakse.

Børsskog sovittaa tarinansa eurooppalaisen klassisen kirjallisuuden muottiin. Lähtö jonka seurauksena ryhmä ihmisiä joutuu oman onnensa nojaan on kirjallisuuden perinteestä tuttu motiivi. Romaanin lähtöasetelma on kuin esimerkiksi Giovanni Boccaccion keskiaikaisessa episodiromaanissa *Decame-*

rone(1353): joukko ihmisiä pakenee ulkoisen uhan seurauksena normaaleista oloistaan. *Decameronessa* puhkeaa rutto, *Elämän jatkossa* riehuu sota. Yhteiskunta on romahtanut, pyssyjokilaiset pakenevat kodeistaan, apua ei ole odotettavissa mistään. Paetessaan kyläläiset oikeastaan samalla evakuoivat kokonaisen kulttuurin turvaan uhkaavalta tuholta. Romaanissa korostetaan, että pyssyjokilaiset haluavat tehdä asian itse ja omilla ehdoillaan. Valinnanvapauden motiivi on romaanissa olennainen sekä lähtötilanteen kuvauksessa että kautta kertomuksen.

- - Näin oli köyhyydessä elämä jatkunu vuosisattoi siitä asti ko heidän esivanhemat olthiin tulheet tänne jäämeren karuile ja kovasäisile merenrannoile, missä kesä oli ollu liian lyhyt ja talvi taas liian pitkä. Yksi etu oli kuitenkin ollu: täälä oli ihminen saannu elläät omana herrana, eikä toisen orjana. Ko rajat vedethiin valtakunttiin välile, oli ihmisten olo taas muuttunu. Taas oli tullu herroi ja käskijöitä näile ihmisille, jotka ennen kaikkee olthiin halunheet ja haluthiin vieläki elläät rauhassa omina herroina ja käskijöinä. (Nilsen-Børsskog: 11)

Pakolaisoloissa kulttuurinen yhtenäisyys tiivistyy. Romaanin symboliikka on vahvaa: koko Eurooppa on kaaostilassa, kansallisvaltion antama turvallisuus on kadonnut, talous ja elinkeinot ovat romahtaneet. Jäljellä on vain oma kulttuuri, sen suoja ja turva. Aineellinen osa kulttuuria on jäänyt miehittäjien käsiin. Maailmansodan riehussa Kuosuvaaran pakolaisryhmä torjuu toivotonmuutta ja epätoivoa hakemalla avukseen oman maailmankuvansa perusteita. Iisakki muistuttaa jatkuvasti ryhmän jäseniä, että

heidän on pysyttävä ihmisinä, eletävä omien moraalisääntöjensä mukaan, pidettävä yllä omaa moraaliaan kaaoksen keskellä. Ajatuksissa ja repliikeissa toistuu jatkuvasti ”me”, yhtenäisyyden vahvistaminen. ”Me” on kyläläiset, ihmiset jotka jakavat yhteisen kielen ja kulttuurin.

Anni tukeutuu tuttuihin askareisiin ja muistoihin. Hän siirtää kveenikylän aineellisen ja henkisen elämäntavan mahdollisimman tarkasti evakko-oloihin. Lähtö on romaanissa ulkoisen uhan pakottama, mutta sisäisiä voimavaroja se ei pysty murtamaan. *Kuosuvaarann takana* on ehjän kulttuuri-identiteetin kuvaus. Omaa kulttuuria ei romaanissa jouduta sulhteuttamaan enemmistökulttuuriin, vaan se säilyttää itseäänselvän asemansa. Romaanin kulttuurinen viesti on jokaiselle selvä alusta lähtien jo siitäkin syystä, että kirja on kirjoitettu kveenin kielellä. Se on ensimmäinen romaani¹⁶ kielellä, joka kamppailee olemassaolostaan kielteisessä poliittisessä ilmapiirissä. Kertomuksen itsevarma, tietoinen elämäntapa ja kieli välittyvät lukijalle kansanryhmän omalla kielellä viestinä esimodernista kulttuurisesta ykseydestä. Tällainen kertomus esitettynä kveenin kielellä on vahva manifesti kulttuurin arvon puolesta. Romaani luo myös vahvasti edellämämainitun valikoidun tradition pohjaa. Tärkeimmät ainekset ovat mukana: suuri historiallinen aihe, eepos-muoto, vahva ja autoritäärinen kertojanote, monipuolinen henkilövalikoima sekä kveenien menneisyyden ja elämäntavan esittäminen oikeana ja luonnollisena. Kertomus henkii kulttuurista itsevarmuutta. Uhka tulee ulkoapäin, mutta sisus on kova ja terve. Ristiriidat ja epäilykset ovat ohimeneviä, yhteinen pohja kestää ja usko omiin edellytyksiin on ehjä.

- - ”Miksipä met sitte emmä pitäis pärjätä tyyhälä?” haluis Anni tiettää. Lujjaa ihmisrottuu nämätki ihmiset olthiin. - - ”Met emmä tulis tyyhään, vaikka koko

maailma olis meitä vasthaan”, puhuskeli Anni. ”Tyskäläinen ei sais meitä koskhaan polvilens. Siihen pittää olla suurempi voima.” Kuosuvaarantakalaiset olthiin niin ko kataja. Se suijuu maahan saakka, mutta ei taitu.

- -

(Nilsen-Borsskog 2004:380)

Lähteet:

Anderson, Benedict 1983: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of nationalism*. Verso: London and New York.

Brennan, Timothy 1990: *The National Longing for Form*. Teoksessa *Nation and Narration*. Toim. Homi K. Bhabha. Routledge: London and New York.

Bogetvedt, Helena 1998: *Kveenikirjallisuus pohjoisnorjalaisessa kirjallisuusinstituutiossa*. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkieima. Universitetet i Tromsø.

Edvardsen, Edmund 1997: *Nordlunningen*. Oslo.

Enzenberger, Hans Magnus 1992: *Die Grosse Wanderung. Dreiunddreissig Markierungen*. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main.

Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere.

Hobsbawm, Eric 1983: *Introduction: Inventing Traditions*. Teoksessa *The Invention of Traditions*. Toim. Eric Hobsbawm ja Terence Ranger. Cambridge University Press.

Jalava, Antti 1980: *Asfaltblomman*. Stockholm

Jalava, Antti 1981: *Asfalttikukka*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki/Juva.

Niemi, Mikael 2000: *Populärmusik från Vittula*. Stockholm.

Niemi, Mikael 2001: *Populäärimusiikkia Vittulajänkältä*. Suom. Outi Menna.

¹⁶ Tietävästi ensimmäinen kokonainen kveeninkielinen teos yleensäkin. Kielellä on tähän mennessä ilmestynyt vain yksittäisiä runoja, muistelmapätkiä ja lyhyitä kuvauksia kokoomateoksissa ja lehdissä.

Jyväskylä.

Nilsen-Børsskog, Alf 2004: *Elämän jatko I. Kuosuvaaran takana*. Indre Billefjord.

Nummi, Jyrki 1997: *Se ainoa tarpeellinen. Lyhyt sjohtatus kansalliskirjallisuuteen*. Teoksessa *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 1997*, osa II. Toim. Päivi Molarius ja Juhani Sipilä. Helsinki.

Schwarz, B. 1986: *Conservatism, nationalism and imperialism*. Teoksessa *Politics and Ideology*. Toim. J. Donald ja S. Hall. Open University Press.

Williams, Raymond 1977/1988: *Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus*. Suom. Mikko Lehtonen. Tampere.

NASJONALLITTERATURENS STYGGE ANDUNGE

Minoritetslitteraturens levevilkår

Anitta Viinikka-Kallinen

Det fins ingen nasjon med en etnisk helt homogen befolkning. Enhver moderne stat må definere hvordan den skal forholde seg til ulike etniske grupper, dvs. til minoriteter. Den vanligste framgangsmåten ser ut til å være å gjøre dette til et politisk *problem*. Når den makthavende gruppa¹ definerer de andre etniske gruppene som et problem, er grunnsteinen samtidig lagt til et vaklende hus: slik bygges en konfliktfylt nasjon der samfunnets krav til likestilling ikke blir oppfylt. En slik praksis utgjør en selvoppfyllende profeti: man leter etter problem, og problem finner man. Når landets innbyggere blir rangert etter språk, kultur og etnisk bakgrunn, sier man samtidig farvel til demokratiets basistese om likestilling uansett opphav.

Drivkraften bak strevet for å klassifisere og ensrette kulturen er nasjonalromantikkens ide om en nasjon med felles språk, kultur og sinn. En slik ide er historisk sett ganske ny. I førmoderne tid identifiserte individet seg med for eksempel stamme, slekt, etnisk gruppe, religion eller geografisk område. I samband med modernismens gjennombrudd, som i Europa inntraff på slutten av 1800-tallet, ble etter hvert de geografiske og etniske forskjellene samlet under nasjonalstatens politiske overbygning. (Hall 1999:46.) De tyske filosofenes, og særlig Hegels, nasjonalromantiske ideal om ett land og ett folk bølget over Europa. Denne

konstruksjonen inneholdt en sterk ide om at nasjonen må ha felles språk, kultur og sinn. Nasjonsbegrepet brukt slik er et utelukkende positivt fellesprosjekt som bringer trygghet, forening av ressurser og kulturell styrke. (Hall 1999:46-47.) Spørsmålet om hvilken kulturform som skulle oppstilles som statens norm, ble under nasjonalromantikkens glansperiode ikke ansett som viktig. Forholdet mellom majoritet og minoritet ble et politisk spørsmål først lenge etterpå.

Nasjonalstaten holdt også løftene sine for en stor del. I et Europa opprevet av kriger og uroligheter kunne staten bringe trygghet og dermed i alle fall perioder med stabile tilstander, og slik kunne næringslivets forutsetninger bli bedre og den materielle velferden kunne øke. I mange europeiske land ble det grunnlagt skole for alle, man oppnådde etter hvert allmenn lese- og skriveferdighet, og basert på ett talemål ble det utviklet et skriftspråk som nasjonalt kommunikasjonsmiddel. Boklig dannelse og utbredelse av den enhetlige kulturen gjorde det lettere å skape et nasjonalt økonomisk nettverk og å gjøre arbeidskraften mobil. Slik ble den nasjonale kulturen på samme tid en viktig forutsetning for industrialiseringen og en motor for moderniseringen. (Hall 1999: 46-47.)

¹ Den makthavende etniske gruppa er vanligvis den største eller rikeste gruppa, eller den har en historisk stilling som herskende klasse, eller en kombinasjon av disse.

En nasjon er altså ikke bare en politisk eller administrativ enhet, men også et innholdsskapende kulturelt representasjons-system. En nasjon er et symbolsk fellesskap, og nettopp derfor er den i stand til å skape en følelse av felles identitet og gjensidig troskap. Derfor kan man snakke om nasjonens ide, som blir representert av den nasjonale kulturen. (Schwarz 1986:106.) Den nasjonale kulturen er framfor alt en diskurs — en måte å skape innhold på, forstå sin egen funksjon og bygge en oppfatning om seg selv. Den nasjonale kulturen skaper et innhold i *nasjonen* som individet kan identifisere seg med. Innholdet blir opprettholdt av felles fortellinger, minner og forestillinger. Den nasjonale identiteten binder sammen et fiktivt samfunn. (Hall 1999: 47.)

På grunn av de før nevnte samfunns-filosofiske oppgavene søker den nasjonale kulturen, ved siden av å forene, å standardisere den kulturelle praksisen. Nesten alle moderne nasjoner rettferdiggjør sin eksistens ved hjelp av selvkonstruerte fødselsattester. Da synes det naturlig å skille mellom "egne" og "andre" enda forskjellen kan være både kunstig og historisk tvilsom. Skapingen av en nasjonal historie forutsetter nettopp en evne til å overse fakta som ikke passer inn i den valgte nasjonale forestillingen. (Enzenberger 1992: 17-18.) Alt som truer myten om en nasjon med en sammenhengende og felles historie, blir gjenstand for denne fornektelsen. Av denne grunnen er de etniske minoritetenes kulturelle

eksistens alltid truet.

Lille speil på veggen der...

Fortellingen om nasjonen innfører en rekke forestillinger, landskap, historiske hendelser, symbol og ritualer som representerer de felles erfaringene som gir nasjonen betydning (Hall 1999:48). Nasjonal identitet baserer seg ofte symbolsk på tanken om et reint, ekte folk. Denne tanken er selvsagt umulig alt i utgangspunktet, men fungerer overraskende godt til sitt formål. Der bildet av nasjonen blir skapt ved hjelp av de nevnte bildene, blir også de antatte nasjonale karaktertrekk utformet.²

Det *nasjonale* beskytter altså identiteten sin mot trusselen fra de *andre*. Språklige og kulturelle minoriteter avviker fra diskursen om det nasjonale på vesentlige punkt. Deres avvikende diskurs må etter selvforsvarsprinsippet defineres som annerledes og fremmedartet — og oftest som dårligere.³ Kulturforskjellenes dybde og natur, samfunnets grad av demokratisering, fordelingen av materielle goder og den internasjonale politiske situasjonen påvirker mekanismene som fører til avvising og forskjellsbehandling. Metodene veksler fra taktfull nedvurdering gjennom kulturell undertrykkelse til, i verste fall, folkemord.

De fleste moderne nasjoner består av ulike kulturer som er knyttet sammen som følge av kriger og erobringer.⁴ Kulturforskjellene er

² Eksempel fra praktisk politikk: Norges tidligere statsminister Gro Harlem Brundtland skapte de bevingede ordene: «det er typisk norsk å være god». En tese som ofte ble gjentatt av en annen tidligere statsminister, Jens Stoltenberg, var at "Norge er verdens beste velferdssamfunn". Hensikten med denne type uttalelser er å forene nasjonen og øke dens selvfølelse ved hjelp av reell eller innbilt suksess.

³ Edmund Edvardsen skildrer en etnisk marginaliseringsprosess i norsk samfunnsliv og offentlighet. Den nordnorske levemåten, som ved sida av det norske også er satt sammen av samisk og kvensk kultur, er i den nasjonale diskursen framstilt som svakt utviklet, primitiv og dermed dårligere. Oppfatningen blir begrunnet spesielt med kulturens kvalitetsforskjeller. (Edvardsen 1997:51-73, 133-181.) Oppgaven for staten, og spesielt skole- og informasjonsvesenet, har da vært å heve det nordnorske mennesket lengst mulig opp mot norsk nivå. Denne tenkemåten holdt seg i den norske staten til langt ut på 1970-tallet. Spor etter den er fortsatt synlig i måten statsmakten forholder seg til minoritetenes rettigheter.

⁴ For eksempel består den norske nasjonen av nordmenn, kvener, samer og de reisende. Disse hovedgruppene deler seg igjen i flere ulike grupper. Alle europeiske nasjoner kan deles opp i mange etniske og kulturelle grupper på denne måten.

undertrykt med vold. Noe likeverdig partnerskap forekommer ikke, men det varierer hvilke rettigheter nasjonalstaten gir minoritetene. For eksempel nevnes ofte finlandssvenskene og franskanadierne som en elite blant minoritetene. I Norden kan de norske kvenene være et eksempel på minoriteter som har svært få språklige og kulturelle rettigheter.

Minoritetene lever altså under et konstant assimilasjonspress og må igjen og igjen legitimere sin kulturelle eksistens. En måte å reagere på kulturrasisme kan være en strategisk tilbaketrekning til minoritetsgruppas forsvarsstillinger: kulturell tradisjonisme og ortodoksi, politisk eller religiøs separatisme, til og med fundamentalisme.⁵ (Hall 1999:69.) Det kan være fristende å tro at identiteten enten må finne tilbake til sine røtter, eller assimileres i den dominerende kulturen og forsvinne totalt. Men det fins likevel en tredje mulighet. Mennesket kan beholde en sterk tilknytning til stedene, tradisjonene, historien og levemåten som formet det. Et slikt kultursyn søker ikke det tapte, reine opphavet og drømmer ikke å vende tilbake til fortida.⁶ Mennesket er ikke kulturelt enhetlig eller reint i den ovenfor nevnte betydningen, men et produkt av flere sammenknyttede kulturer. Det hører hjemme mange steder samtidig. Ortodoksifremmende minoritetsdiskurs og etnisk absolutisme tilfredsstiller da ikke særlig bra dets behov. (Hall 1999:71-72.) En slik pluralistisk identitet passer til det postmoderne kultursynets tanke om at mennesket ikke har en fast, varig identitet, identiteten forandrer seg i forhold til omgivelsene⁷.

Forfatterens store oppgave

Minoritetsforfatteren, liksom ofte immigrantforfatteren, hører til i to verdener samtidig, akkurat som alle medlemmene i hans gruppe. De har vært nødt til å lære å fylle minst to identiteter, snakke to kulturelle språk, oversette og forhandle mellom dem. Det er om denne endeløse prosessen minoritetsforfatteren skriver og derfor er hans tekster viktige som kulturelle budskap.

Verkenes litterære kvaliteter og den herskende smak er viktige for minoritetsforfatterens og verkets liv innenfor den litterære institusjonen. De avgjør om forfatteren får lesere utenfor sin egen gruppe og hvordan han greier seg økonomisk. Men er forfatteren viktig som minoritetsforfatter? Det kommer ofte an på hvordan han behandler dialektikken om de to verdener møte. Ved å bringe dette temaet inn i litteraturen er han med på å gjøre gruppen sin synlig og deltar i deres kamp for å overleve. Å skildre møtet mellom to verdener sett fra minoritetens synsvinkel er en utfordring, og å ta i mot denne utfordringen kan for forfatteren bety et livslangt arbeid.

Ofte er konstellasjonen enda mer komplisert. Et eksempel kan være de nordnorske kvenenes kulturelle stilling. Kvenkulturen befinner seg egentlig i en dobbel marginal ettersom også den nordnorske kulturen avviker fra den herskende norsk-hetsnormen. Erfaringen som fremmed og annerledes er gjensidig. Den som identifiserer seg med den norske hovedkulturen, møter ofte det nordnorske gjennom myter definerte av utenforstående. I disse mytene er mennesket

⁵ Det kan også være en reaksjon på trykket utenfra når noen minoritetsgruppers attributter framhever forskjell heller enn innbyrdes likhet i forhold til den dominerende kulturen. Stuart Halls eksempel på en slik selvdefinering gjennom negasjon er når de svarte i Storbritannia markerer "ikke-hvithet" midt i britiskheten. (Hall 1999: 69-70.)

⁶ Stuart Hall kaller en slik identitetsdannelse en hybrid kultur. (Hall 1999:71.)

⁷ Om utviklingen av identitetsoppfatningen jfr. f.eks. Hall 1999:21-23.

fra nord instinktstyrt, uskolert, vulgært i sin oppførsel, grovt i talen, men barnslig hjertelig og åpent. I Norge møtes i tillegg mytene om den skandinaviske og den finsk-ugriske stammens grunnleggende ulikheter.⁸

For mange minoriteter betyr det å leve i flere verdener ikke bare at man må bearbeide to kulturer, men også to sosioøkonomiske realiteter. I minoritetsområdene er det ofte lavere materiell levestandard og flere sosiale problem enn gjennomsnittlig i majoriteten.⁹ Dette stiller enda flere krav til kulturen. En viktig oppgave for kulturen blir å redde sjelene, vise at også minoritetens levemåte og historie er viktige, at dens hjemsted, språk og tradisjoner er verdifulle. Når maktpolitikken tar bort grunnlaget for levesettet, minner vår egen kultur oss om at vår verdi som mennesker og som medlemmer av en kultur ikke kan defineres utenfra.

Minoriteten stiger inn i de litterære salongene

Nasjonallitteraturene oppstod i Europa på 1800-tallet. Alt den gang fikk skrivekunsten bidra i nasjonalismens politiske oppgaver og produserte tekster som fremmet nasjonale tiltak. Man trengte nasjonallitteraturen til å binde sammen nye samfunn, nasjoner som i utgangspunktet innbyrdes kunne være temmelig løst sammenbundne. I en slik situasjon var en kulturell fiksjon som litteraturen direkte avgjørende for det nye samfunnets eksistens. (Brennan 1990:48-49.)

Vår tid er svært ulik nasjonalromantikkens glansperiode i det agrare Europa. Når en etnisk gruppe som er forent av et språk og en kultur i minoritetsposisjon, begynner å skape en egen skriftkultur i det postindustrielle kunnskapssamfunnet, møter den mange nye hinder. Vi lever i en tid preget av tvil og pluralisme. Først møter vi spørsmålet om det virkelig er nødvendig å gjøre språkets stilling offisiell, og er det i det hele tatt nødvendig å bringe minoritetskulturen inn på den offentlige arenaen?¹⁰ Skaperne av nasjonalkulturene på 1800-tallet var ideologisk sterkere, den ideelle og politiske motivasjonen for oppgaven var klarere. Blant de største problemene var omsorg for innholdets kvalitet og konkurranse om hvilken språk- og kulturform som skulle løftes opp til kanon. Noen tvil om oppgaven i det hele tatt var meningsfull var knapt til stede blant dem som utførte den. Skapingen av nasjonalkulturen var en del av det store nasjonalstatprosjektet. Man skapte en nasjonal identitet beskyttet av statens autoritet.¹¹ Når minoritetene gjenoppliver og utvikler sin egen kultur, vil de alltid samtidig til en viss grad være i opposisjon til statsmakten. Ingen nasjonalstat tilbyr minoritetene rettigheter, de må alltid kjempe for dem politisk. De politiske og etiske motivene bak kravene må presenteres om og om igjen. I den postindustrielle og postmoderne verden må kulturarbeideren leve med sin tvil og motivere seg for sitt arbeid om og om igjen. I tillegg er konkurransen hard om forutsetningene for den materielle virksomheten.

Når en minoritetskultur skal utvikles i våre dager, eksisterer det alt en sterk insti-

⁸ Kvenkulturens mest umiddelbare *ammerledeshet* blir på de fleste kulturelle områder ikke sammenliknet med den norske hovedkulturen, men heller med den marginaliserte nordnorskheten. Av denne grunn bør likhetene og forskjellene kategoriseres varsomt. For eksempel blir læstadianismen ofte framhevet som en bærende faktor i kvenenes kultur. Problemet med en slik vektlegging er at når man utelukkende ser på læstadianismen, så skiller ikke kvenkulturen seg ut fra kulturen ellers i Nord-Norge eller på Nordkalotten. Læstadianismen er en sterk kulturfaktor på hele Nordkalotten.

⁹ Som f.eks. Birger Winsa har pekt på i flere sammenhenger. Jfr. f.eks. Winsas artikkelsamling om minoritetene på adressen <http://www.digitaldemokrati.no/>

¹⁰ Jfr. f.eks. diskusjonen høsten 2004 om det kvenske språkets stilling i Norge "Høring - Kvensk språk eller dialekt?" på nettadresse www.dep.no/kkd/norsk/bn.html.

¹¹ Her bruker jeg stat som synonym for samfunn. Da passer for eksempel Norge og Finland som eksempel for den utviklingen som er skissert her, selv om ikke hadde noen nasjonal suverenitet på 1800-tallet.

tusjonalisert nasjonalkultur. Minoritetskulturarbeideren må ta hensyn til dette på mange måter. For det første er den en sterk normgiver. Medlemmene av minoritetsgruppen sammenlikner sitt eget med nasjonalkulturen. Det kan være frustrerende, for de estetiske idealene kan være innbyrdes temmelig ulike og majoritetens forbilde framstår lett som normen. I tillegg er minoritetens ressurser mye mindre.

Også de utenforstående sammenlikner minoritetskulturens produkt med den nasjonale kanon, ofte uten å kjenne minoritetskulturens uttrykkstradisjon. Likevel har representantene for hovedkulturens institusjoner ofte definisjonsmonopol i forhold til minoritetskulturen. Med dette utgangspunktet bestemmes de ytre rammene for kulturvirksomheten, særlig når det gjelder penger. Kultur er en del av økonomien og i konkurransen om kulturens innhold og form er det alltid også penger med.¹²

Something old, something new

I kampen for legalisering av kulturen må nasjonalkulturens kjennemerker brukes som våpen. Det viktigste våpenet er det normerte eller standardiserte språket. Spørsmålet om politisk synliggjøring er likevel ikke den eneste, ei heller den viktigste grunnen til at en minoritet trenger bruksregler i sitt skriftspråk. En viss standardisering av språket er viktig også for utviklingen av litteraturen. Språket blir synligere og slagkraftigere. Når et minoritetsspråk blir skriftspråk, får det samtidig kulturinstitusjonens autoritet. Så lenge språket ikke er skriftspråk, blir tekstene på dette språket oppfattet som amatørskriverier.

Ved sida av standardisering av språket

kan man tale om standardisering av litteraturen. Med dette mener jeg skaping av en slags basiskanon på egne premisser. Det ser ut til å være behov for en slik minoritetens egen nasjonalliteratur selv om det i det postmoderne kulturbegrepets velmaktsdager ikke er full enighet om dette. Man kan se på en slik mulighet med utgangspunkt i *den utvalgte tradisjonen*. Den utvalgte tradisjonen er egentlig den herskende kulturens praksis for å bearbeide og ta opp i seg nye elementer (Williams 1977/1988:133). I følge Eric Hobsbawm er de utvalgte tradisjonene nødvendige i en situasjon der raske samfunnsendringer svekker eller bryter ned gamle strukturer, og dermed tradisjonene. De utvalgte tradisjonene møter utfordringene fra den nye situasjonen ved å skape en egen fortid og samtidig framheve visse trekk fra fortida. Denne prosessens formål er å la i alle fall noen deler av fortida oppfattes som uforanderlige i en raskt skiftende og forvirrende historisk situasjon. (Hobsbawm 1983:2.) I følge Jyrki Nummi oppfylder nasjonallitteraturens sentrale skildringskategorier de før nevnte kjennemerkene i den utvalgte tradisjonen (Nummi 1997:36). Liknende tendenser kommer til syne når en minoritet tar fram sin egen historie og tenkemåte og prøver å befeste sin egen representasjonsnorm. Dette kan med visse begrensninger kalles en standardisering av litteraturen eller skaping av en egen nasjonalliteratur som utgangspunkt for fornyelser.

Å bruke den utvalgte tradisjonen som modell for tolking og utvikling av minoritetslitteraturen forutsetter samtidig at man finner fram til og synliggjør minoritetens eget kulturelle uttrykk. Enhetskulturens store oppgave var i sin tid å styrke nasjonens innbyrdes temmelig abstrakte bånd (Anderson 1983:6-8.). For minoritetslitteraturen kan

¹² Som eksempel på forutsetningene for minoritetslitteraturens oppstart og produksjon jfr. Helena Bogetvedts hovedoppgave «Kveenikirjallisuus pohjoisnorjalaisessa kirjallisuusinstituutiossa» (Universitetet i Tromsø 1998). Bogetvedt analyserer kvenlitteraturens stilling, produksjon, distribusjon og mottakelse på den norske litterære arenaen ut fra en litteratursosiologisk synsvinkel. Forskingen viser at minoritetens status og graden av synlighet korrelerer sterkt med mulighetene til å kunne produsere egen skjønnlitteratur og å få den inn i den litterære institusjonens faste rammer.

oppgaven være mer beskjeden. Den trenger ikke å binde sammen mennesker som av tilfeldige årsaker er havnet innenfor grensene til samme nasjonalstat. Minoritetens kulturelle samhörighet er betraktelig mer konkret og fast. Samtidig kan den være den eneste faktoren som binder dem sammen. Noen egne statlige strukturer eller regjering har minoritetene ikke. De er medlemmer av sin gruppe av fødsel og kultur, ikke av statlige ordninger. Mange minoriteter er også spredde over områder i to eller flere stater. Når minoritetspråket blir standardisert, blir det også samtidig et symbolsk kommunikasjonsmiddel for samfunnet, dvs. det er et steg mot en slags nasjonsdannelse. Språket er alltid også innholdsskapende representasjonssystem.¹³ Dette forstår ethvert medlem av et språksamfunn, og det er trolig en av grunnene til at folk forholder seg så lidenskapelig til språkstandardisering. Med normering oppstår sterkere enn før spørsmålet om hvems verdier språket formidler.

”Bøyer seg helt til jorda, men knekker ikke”

Jeg skal belyse fremstillingen min med noen eksempler fra skjønnlitteraturen på den før nevnte tematikken rundt det å leve i to verdener.

Minoritetslitteraturen skildrer temmelig ofte oppbrudd og hjemkomst; med planlegging, virkeliggjøring og ofte også anger. Oppbrudd fra hjemtraktene, oppbrudd fra de nærmeste, oppbrudd for å søke et bedre liv, oppbrudd til ensomhet. Å komme tilbake igjen, forsøke å gjenopprette brutte forbindelser, finne tilbake til røttene sine. Å ferdes mellom to verdener og tematikken rundt det å leve i flere verdener ser ut til å gå igjen i minoritetslitteraturen i ulike

deler av Europa. Motivene og synsvinklene skifter, men felles er ofte en bevegelse mellom flere virkeligheter og individets søking etter et åndelig hjem der det kan bli et helstøpt menneske.

I skjønnlitteraturen er søking etter et åndelig hjem ofte knyttet til konkrete steder, og i minoritetslitteraturen får søkingens dialektikk ofte geografiske bilder. Det tidligere livet er på den gamle hjemtrakten, på slektas og familiens bosteder og vanligvis langt borte fra maktsentra.¹⁴ Rammene om det nye livet er ofte på et urbant tettsted; moderne og anonymt. Reisa mellom disse to verdenene er lang både geografisk og slik den oppleves. Når den fiktive personen for eksempel tar turen fra byen til hjemtraktene sine, reiser han samtidig mellom to sinnstilstander. Reisemotivet er brukt i litteraturen siden antikken for å skildre åndelig forandring. Hovedpersonens fysiske reise mellom to landskap og levemåter gjør den åndelige utviklingen levende og konkret for leseren. Oppbrudds- og hjemkomst-motivene behandler på en vellykket måte de store krav som stilles til et liv med flere identiteter.

Det fins utallige eksempler på en slik motivbruk. I det følgende skal vi gjennomgå dette i lys av tekster av Mikael Niemi, Antti Jalava og Alf Nilsen-Børsskog.

I Mikael Niemis roman *Populärmusik från Vittula* (2000) er det en kort prolog og epilog, som begge omhandler hovedpersonen i voksen alder. Ellers skildrer romanen barndommen hans. Jeg-fortelleren Matti har flyttet bort fra sin hjembygd Pajala. I epilogen skildres hvordan Matti ofte av hjemlengsel drar til Pajala, og står i skumringa på brua over Torneelva og betrakter det kjente landskapet. Rastløsheten glir av ham og han ser for seg menneskene fra hjembygda, ”mennesker som

¹³ Språket vil altså ikke bare overføre begrep, men også lage dem og velge dem ut, og er slik til dels med på å standardisere kulturen.

¹⁴ Rammene om det nye livet er ofte også i et annet land. For eksempel skildrer svenskgrekeren Theodor Kallifatides og svenskfinnen Antti Jalava en stadig psykisk og fysisk reising mellom fødelandet og det nye hjemlandet. (For eksempel Kallifatides i romanen *En lång dag i Athen* (Bonniers, Stockholm 1989) og Jalava i romanen *Känslan* (Norstedts Förlag AB, Stockholm 1996).)

delte min verden" (Niemi 2001b, s. 217). Scenen får spesiell vekt av at den er i en adskilt epilog som avslutter hele fortellinga.

Av og til når lengselen blir for sterk, reiser jeg opp til Pajala. Jeg kommer fram i kveldingen og vandrer ut på den nye, sirkuslignende pykonbrua som spenner over Torneelva. Rett over dyprenna stanser jeg og ser utover bebyggelsen med trekirkens spisse tårn. Flytter jeg blikket, ser jeg skoghorisonten og Jupukka-berget med TV-mastens blinkende synål. Under meg strømmer elva i sin hvileløse, brede drift mot havet. Det dempede bruset skyller byens larm ut av ørene. Rastløsheten glir av meg i den tetnende skumringen.

Jeg lar øynene vandre over bygda. Minnene vender tilbake, mennesker som har flyttet ut akkurat som jeg, navn som glimter til. - - - Jeg støtter hendene mot det kalde brurekkverket og lurar på hvor det ble av dere alle sammen. Mennesker jeg en gang kjente, mennesker som delte min verden. (Niemi 2001b:217)

I Antti Jalavas roman *Asfaltblomman* (1981) prøver hovedpersonen Erkki, en ung svenskfinsk mann, å bygge sin identitet ved blant annet å reise til Finland for å prøve å knytte bånd til steder og mennesker som har tilknytning til hans slekt. Erkki søker åndelig kontakt ved hjelp av fysisk kontakt. I romanen blir særlig språket og fortellingene framhevet som viktige faktorer for identiteten. Erkki leter etter betydningen av ordet "vi". Han er blitt smertelig klar over de skarpe grensene som fins om kategoriene identitet og forskjell, i hans tilfelle svenskhet og finskhet. Erkki vandrer geografisk og åndelig att og fram mellom sine

to verdener; med båt fra Stockholm til Åbo og tilbake, på sykkel og i bil over Torneelva, han reiser rundt på landsbygda i Øst-Finland for å finne mennesker som kan ta ham med i flokken slik at han kan tilhøre kategorien "vi".

- - - på morgonen skrev jeg i min dagbok att jag beslutat mig för att stanna [i Finland]. Men jag stannade inte, inte den gången och inte någon annan gång heller. Jag hade gjort många försök att bli en del av ME. Hittills hade jag alltid misslyckats. Kanske var jag försent ute, blivit för mycket svensk för att klara vägen tillbaka, blivit dömd till att leva i främlingskap resten av livet, till att ständigt röra mig bland välbekanta men samtidigt främmande symboler, blivit den som oupphörligt packar sina väskor, som väntar på tåget som aldrig kommer, som iakttar mer än deltar, som avundas de som kan säga VI eller ME. (Jalava 1980: 27)

Antti Jalava og Mikael Niemi skriver på svensk. I den norske kvenen Alf Nilsen-Børsskogs roman *Elämän jatko 1. Kuosuvaaran takana* (2004) er språkvalget oppsiktsvekkende. Børsskog skriver på kvensk, et språk som verken har noen offisiell status eller tradisjon som skriftspråk, ei heller noen fastlagt grammatikk. En nøkkel til tolking gir han oss alt i begynnelsen av romanen: boka er tilegnet "menneskene som har gitt meg språket" ("ihmisille, jokka on antanheet minule kielen - -": Nilsen-Børsskog 2004:5).

Oppbruddets og hjemkomstens tematikk bestemmer hele romanens struktur. Fortellingen foregår i Nord-Norge på slutten av den andre verdenskrigen. Tyskerne har okkupert Norge. Innbyggerne i bygda Børselv frykter at de

norske myndighetene skal tvangsevakuere dem sørover eller at tyskerne skal ta livet av dem. For å unngå en slik skjebne flykter de til fjells, over fjellet Kuosuvaara.

Børsskog tilpasser fortellingen sin en europeisk, klassisk litterær form. Oppbruddet som fører til at en gruppe mennesker blir henvist til å klare seg selv, er et kjent motiv i den litterære tradisjonen. Romanens utgangsscenario er som for eksempel i Giovanni Boccaccios middelalderroman *Decamerone* (1353): som følge av en ytre trussel flykter en gruppe mennesker fra sitt normale liv. I *Decamerone* bryter det ut pest, i *Elämän jatko* er det krigen som herjer. Samfunnet er brutt sammen og børselvingene flykter fra sine hjem, ingen hjelp er i vente. I flukten evakuerer bygdefolket egentlig samtidig en hel kultur i sikkerhet fra den truende ødeleggelsen. I romanen blir det framhevet at børselvingene vil gjøre dette selv og på sine egne vilkår. Valgfrihetens motiv er vesentlig i romanen både i skildringen av oppbruddssituasjonen og gjennom hele fortellingen.

*- - Slik hadde livet fortsatt i fattigdom i århundrer helt siden deres forfedre hadde kommet hit til ishavets karrige og værbitte strender; der sommeren hadde vært altfor kort og vinteren altfor lang. En fordel hadde det likevel vært, her hadde mennesket fått leve som sin egen herre og ikke som andres slave. Da grensene ble trekt mellom landa, ble tilværelsen for folk forandret enda en gang. Igjen var det kommet herrer og befalingsmenn til disse menneskene som framfor alt hadde villet, og ennå ville, leve i ro som sine egne herrer og befalingsmenn.
(Nilsen-Børsskog 2004:11)*

Under flukten blir det kulturelle fellesskap tettere. Romanens symbolikk er sterk: hele Europa er i kaos, nasjonalstatens trygghet er borte, økonomi og næringsliv er brutt sammen. Det eneste som er igjen er deres egen kultur, dens trygghet og vern. Den materielle delen av kulturen er i hendene på okkupantene. Mens verdenskrigen raser, bekjemper flyktningene bak Kuosuvaara håpløsheten og fortvilelsen ved å hente hjelp i grunnlaget for sitt eget verdensbilde. Iisakki minner stadig medlemmene i gruppa om at de må fortsette å være mennesker, leve etter sine egne moralregler, holde oppe sin egen moral midt i kaoset. I tankene og replikkene gjentas stadig "vi", bekreftelsen på fellesskapet. "Vi" er bygdefolket, menneskene som deler et felles språk og en felles kultur.

Anni støtter seg på de vante systemene og på minnene. Hun flytter kvenbygdas materielle og åndelige levesett mest mulig uforandret til flyktingetilværelsen. Oppbruddet er i romanen påtvunget av en trussel utenfra, men de indre kraftressursene greier den ikke å knuse. *Kuosuvaaran takana* er en skildring av en helstøpt kulturidentitet. I romanen er det ikke nødvendig å tilpasse egen kultur til majoritetskulturen, den bevarer sin selvsagte stilling. Romanens kulturelle budskap er klart for alle helt fra begynnelsen av også fordi boka er skrevet på kvensk. Den er den første romanen¹⁵ på et språk som kjemper for sin eksistens i en negativ politisk atmosfære. Fortellingens selvsikre, bevisste levesett og språk formidler til leseren en hel folkegruppe på dens eget språk som et budskap fra den førmoderne kulturelle enhet. En slik fortelling presentert på kvensk språk er et sterkt manifest for kulturens egenverdi. Romanen skaper også grunnlaget for den før nevnte utvalgte tradisjonen. Alle de viktigste elementene er med: et stort historisk emne, epos-formen, et sterkt og autoritært fortellergrep, mangfoldig

¹⁵ Så vidt vites det første fullstendige kvenskspråklige verk overhodet. På kvensk er det hittil utkommet vare enkeltstående dikt, memoarstubber og korte skildringer i samleverk og tidsskrifter.

personutvalg og en framstilling av kvenenes fortid og levesett som riktig og naturlig. Fortellingen oser av kulturell selvsikkerhet. Truselen kommer utenfra, men kjernen er hard og sunn. Konfliktene og tvilen er forbigående, den felles grunnvollen holder og troen på egne forutsetninger er urokkelig.

-- "Hvorfor skulle vi ikke greie oss tomhendte?" ville Anni vite. De var en sterk menneskese disse menneskene også.
 -- "Vi ville ikke komme til kort om så hele verden var mot oss", sa Anni. "Tyskerne vil aldri få oss på knærne. Til det trengs en større makt." Menneskene bak Kuosuvaara var som einer: Den bøyer seg helt til jorda, men knekker ikke. -- (Nilsen-Børsskog 2004:380)

Til norsk ved Klaus Skoge

Kilder:

Anderson, Benedict 1983: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of nationalism*. Verso: London and New York.

Brennan, Timothy 1990: *The National Longing for Form. Fra Nation and Narration*. Red. Homi K. Bhabha. Routledge: London and New York.

Bogetvedt, Helena 1998:

Kveenikirjallisuus pohjoisnorjalaisessa kirjallisuusinstituutiossa. Hovedfagsoppgave i finsk litteratur. Universitetet i Tromsø.

Edwardsen, Edmund 1997: *Nordlenningen*. Oslo.

Enzenberger, Hans Magnus 1992: *Die Grosse Wanderung. Dreiunddreissig Markierungen*. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main.

Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Oversatt til finsk og redigert av Mikko Lehtonen og Juha Herkman. Tampere.

Hobsbawm, Eric 1983: *Introduction: Inventing Traditions. Fra The Invention of Traditions*. Red. Eric Hobsbawm og Terence Ranger. Cambridge University Press.

Jalava, Antti 1980: *Asfaltblomman*. Stockholm

Niemi, Mikael 2000: *Populärmusik från Vittula*. Stockholm.

Niemi, Mikael 2001b: *Populærmusikk fra Vittula*. Oversatt til norsk av Erik Krogstad. Oslo.

Nilsen-Børsskog, Alf 2004: *Elämän jatko I. Kuosuvaaran takana*. Indre Billefjord.

Nummi, Jyrki 1997: *Se ainoa tarpeellinen. Lyhyt johdatus kansalliskirjallisuuteen. Fra Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 1997*, del II. Red. Päivi Molarius og Juhani Sipilä. Helsinki.

Schwarz, B. 1986: *Conservatism, nationalism and imperialism. Fra Politics and Ideology*. Red. J. Donald og S. Hall. Open University Press.

Williams, Raymond 1977/1988:

Inkeri ja Ruija, suomalaisekspansion kaksi haaraa

Lassi Saressalo

Myytti kveenien alkuperäiskansasta

Tämä artikkeli, kuten lähes kaikki kveenien taustahistoriaa käsittelevät, alkaa Ottarista, Haalogalandin päälliköstä, joka teki merimatkoja Ruijan ympäri Vienanmerelle, myyttiseen Bjarmiaan ja kirjoitti näistä matkoistaan Kuningas Alfredille. (Haavio 1965, 102–175). Tämä historiallinen dokumentti on ensimmäinen, jossa mainitaan kveenit, norjalaisten ja saamelaisten eteläpuolella sisämaassa asuva kansa, jonka kanssa norjalaiset milloin taistelivat milloin taas olivat samalla puolella saamelaisia verottaessaan ja karjalaisia vastaan otellessaan. Tästä muinaiskansasta, Kvenlandista on ehkä eniten ja asiallisimmin kirjoittanut Suomen pohjoisen historian esittäjä, Oulun yliopistossa elämäntyönsä tehnyt professori emeritus Kyösti Julku, jonka teorit neljänestä suomalaisesta muinaisheimosta, kveeneistä I. kainulaisista, ovat olleet kriittisen tarkastelun alla koko olemassaolonsa ajan, mutta joita kukaan ei ole suoraan pystynyt epätodeksi osoittamaan. Hänen näkemyksensä on, että ennen dokumentoitua historiaa on Pohjanlahden perukassa, Helsinglannin ja Karjalan välissä Finnmarkun eteläpuolella ollut voimakas keskus, josta sittemmin ovat kimmokkeensa saaneet mm. birkarjärjestelmä Lapin- ja Ruijankauppien ja -verotuksineen. Sillä olisi ollut jopa oma kuninkaansa Faravid – Kaukomieli ja jopa sukulaisuussiteitä keskinorjalaisiin paikallispäälliköihin. Tämä kantaheimo olisi toiselle tuhatluvulle tultaessa vähitellen sulautunut etelästä ja idästä tulevaan uudisasutukseen. Tällaisella muinaiskansalla olisi siis luonnollisesti ollut yhteydet myös pohjoisen rannikkoa pitkin etenevään norjalaiseen asutukseen,

mm. Haalogalandin Ottarin tyyppisiin vallankäyttäjiin. (Julku 1986, 11–24.)

Tällaisen kansan kiinteät yhteydet Ruijan merimaahan ovat saattaneet johtaa myös selkeisiin nautinta-alueisiin ”omaan mereen”, kuten Kustaa Vilkuna jo aikoinaan Kvenlandia hahmotellessaan totesi – sijoittuahan hänen Kveenien mereksi mainitsemansa pyyntialue nykyisen Kvaenangenin tienoille ja onhan kveenipaikannimiä Ruijanrannalla lukuisasti. (Vilkuna 1957, 42–44). Tosin Jouko Vahtola on maallistanut tämän ajattelukuvion antamalla näille nimille luonnonmaantieteellisen selityksen (Vahtola 1980, 464–465).

Mikäli tällainen voimakas Pohjanlahden perukoilla on ollut olemassa, ajoittuu se merovinkiajalle tai varhaiselle viikinkiajalle ja jo ajalle ennen Ottarin kuuluisaa kertomusta matkasta Vienanmerelle. Kveenikansan Ruijassa olevien mahdollisten kiinteiden asutuspisteiden vakituinen asujaimisto on aikojen myötä sulautunut vanhempaan merisaamelaispopulaatioon ja/tai uudempaan norjalaisekspansioon ensimmäisen vuosituhannen toisella puoliskolla.

On selvää, ettei tunnettu vanhin myöhäiskeskiaikainen suomalaisperäinen asutus (norjalaisten kveeneiksi kutsuma) Ruijassa ole muodostanut merkittävää valta poliittista ryhmää Jäämeren ranta-asutusten joukkoon. Sen sijaan yllä todetut hypoteesit Pohjanlahden muinaiskansasta saattavat oikeaksi todistettuina muuttaa näkemystämme suuralueen valtapolitiikasta. Tämä oletettu populaatio alkoi kuitenkin hajota viimeistään 1100-luvulla sulautuen alueelle asettuvaan voimakkaaseen länsi-suomalaisperäiseen uudisasutukseen, sekä karjalaiseen ekspansioon Pohjanlahden peru-

kalle. Osittain mahdollisesti muuntuen lappalaislinkeinojen (erätalous) harjoittajaksi ja muodostaen metsäsaamelaisiksi sittemmin nimitetyn väestön. Myöhemmin alueelle ovat antaneet vaikutteensa Pohjois-Ruotsiin suuntautunut ruotsalais-skandinaavinen ekspansio, savolaisperäinen uudisasutus sekä Tornionlaaksossa näkyvä norjalainen vaikutus.

Keskiajalla syntyi Pohjanlahden perukalle ns. birkarien kauppakomppania, joka ulotti luonnollisesti toimintansa kaupallisen myös Ruijaan. Tämän aktiviteetin seurauksia ovat käsittääkseni 1500-luvun dokumenteissa tavattavat maininnat kveeneistä. (Ks. mm. Fjellström 1965, 42–56, Vahtola 1980, 489–511)

Etelän kantakansat

Izorit I. inkerikot ja vatjalaiset ovat kaksi itämerensuomalaista alkuperäiskansaa Suomenlahden etelärannalla ja koilliskolkassa nykyisen Leningradin oblastin alueelle Pietarin kaupungin ympärillä ja rantakaistaleella Pietarista länteen Viron rajalle. Inkerikot ja vatjalaiset puhuvat selkeitä itämerensuomalaisesta kantakielestä kehittyneitä omia kieliään, lähimpänä sukulaisinaan suomalaiset, karjalaiset, virolaiset ja vepsäläiset. Näiden väestöryhmien kielet alkoivat eriytyä toisistaan jo ensimmäisen vuosituhannen puolivälissä ja sen lopulla voidaan katsoa näiden nykyisin tunnettujen ryhmien jo olleen olemassa. (Ks. Uino 1992, 29–34, Kirkinen 1992, 35–38, Wiik 2002, 399–404.)

Inkerikkojen asema lienee ollut vatjalaisia heikompi, siitä ei koskaan ole muodostunut selkeää hallinnollista kokonaisuutta ja se kieleltäänkin karjalaa ja suomea läheisenä on ollut kovin altis assimilaatioon erityisesti, kun suomalaisasutus ulottui sen keskeen Ruotsin suurvalta-ajan alussa. Vatjalaiset taas nousevat historian kuvaan erityisesti Novgorodin suurvalta-aikana, jolloin sen hallintoalue oli jaettu viidenneksiin ja näistä yksi oli

Vatjan viidennes. Vatjalaisten kohtaloksi koitui kuitenkin juuri Novgorod ja sittemmin Moskovan Venäjä sekä etenevä slaavilainen asutus sekä jääminen fyysisesti idän ja lännen satavuotisten taisteluiden jalkoihin (Kirkinen 1992, 39–42).

Ensimmäisen vuosituhannen lopulla, 500-700 jKr. alkoi alueelle, nykyiselle Inkerinmaalle, siirtyä slaavilaisia heimoja mm. krivitsejä ja sloveeneja ja kulttuurikosketukset, rinnakkain ja limittäin asuminen saivat alkunsa samoin kuin väestöryhmien sekoittuminen. (Kotkurkina 2005) Tästä väestöstä muotoutui toisen tuhatluvun alkupuolella venäläinen perusväestö, joka myös otti hallinnollisen vallan alueellaan (Uino 1992, 20). Tämä prosessi on verrattavissa Ruijassa tapahtuvaan skandinaavisen (norjalaisen) väestön ekspansioon. Inkerinmaan pohjoisosiin, Karjalan kannakselle, siirtyi inkerikkojen joukkoon kielellisesti hämäläisperäistä väestöä sekä karjalaista asujaimistoa (Saressalo 2000, 12).

Vanhempi siirtolaisuusvaihe

Ruijaan kohdistunut vanhempi varsinainen suomalaissiirtolaisuus oli jatkumoa suomalaiselle jo 1500-luvulla alkaneelle pohjoiseen suuntautuneelle uudisasutukselle. Se oli toisaalta länsisuomalaista peltoviljelykulttuuriin ja karjanhoitoon perustuvaa siirtolaisuutta Pohjanlahteen laskevien suurten jokien varsille ja toisaalta osittain hallitsematontakin savolaisekspansiota, joka siirtyi pohjoiseen hyödyntäen Oulujärven itäpuolisia erämaita. Tämä perustui kaskitalouteen ja näin vaati varsin runsaasti alueresursseja. Tornion- ja Kemijoen vesistöjen varsille suuntautunut uudisasutus ulottui 1700-luvun alkupuolella jo seuduille, joilla maatalous ei enää ollut mahdollista ja siirtyi tunturialueen yli läntisen Ruijan suojaisiin vuononlaaksoihin ja sieltä edelleen rannikolle. Vetotekijänä oli osittain vapaa maansaantioikeus, verohelpotukset, vapautuminen sotaväenotosta ja kausikalastuksen

mukanaan tuoma yleinen tieto merimaiden tarjoamista mahdollisuuksista. Työntöteki- jöitä olivat väestön voimakas kasvu ja oikeu- dellinen mahdollisuus lunastaa perijät pois kantataloista, joka taas mahdollisti harkitun siirtymisen uusille alueille; Ruijaan. Toinen muuttoaalto sijoittuu 1800-luvun alusta sen toiselle puoliskolle ja siitä hieman myöhemmin (Saressalo 1996, 81–93).

Inkerinmaalla alkoi taistelu idän ja lännen välillä jo 1200-luvulla, jolloin läntisen itämerenvaltiot Ruotsi, Tanska ja Saksa ja idässä Novgorod pyrkivät vahvistaman valta- ja kauppapoliittisia asemiaan tällä keskeisellä kauppareittien solmukohdalla. Sodat jatkuivat lähes lakkaamatta 1600-luvulle. Novgorodin heikennyttyä itäiseksi mahdiksi nousi Mosko- van Venäjä, joka otti alueen haltuunsa ja idän ja lännen raja vedettiin Narvajoelle, nykyi- selle Venäjän ja Viron rajalle. Tähän asettui myös Bysantin kirkon ja Vatikaanin välinen uskonnollinen raja. Tuohon aikaan Inkerin- maalla oli asukkaita noin 70 000, inkerikkoja, vatjalaisia, slaaveja ja karjalaisia, kaikki ortodokseja (Kirkinen 1992, 42-50, Saloheimo 1992, 67–82).

Taistelu Inkerinmaasta jatkui aina vuoteen 1617, jolloin Ruotsi sai haltuunsa Inkerinmaan, sen pohjoispuolisen Karjalan ja Viron. Tästä alkaa varsinaisesti inkerin- suomalaisten historia, aivan kuin 1700-luvun alusta alkaa varsinaisesti Ruijan suomalaisten historia.

Ruotsin hallinnassa Inkerinmaan väestö joutui voimakkaan kulttuurisen paineen kohteeksi. Ruotsalainen hallintojärjestelmä muutti maanomistusoloja, maita läänitettiin voittajille ja itsellinen talonpoikaisto huo- masi joutuneensa feodaaliseen alistettuun asemaan. Mutta keskeisin kulttuurinen paine johtui kuitenkin uskonnosta. Ortodoksinen alkuperäisväestö jätettiin vaille hengellistä tukea, pappeja ei saanut kouluttaa eikä tuoda Venäjältä ja alkoi jopa ortodoksisväestön pakkokäännytys luterilaisuuteen. Kun väestö oli vielä vuosien 1656–1658 sodassa osoittautunut lojaaliksi Venäjälle suurin

osa ortodoksisesta väestöstä, erityisesti karjalaisväestö, siirtyi tai karkotettiin itään Venäjälle, jonne syntyi ns. Tverin karjalaisten alue Moskovan luoteispuolelle. Alue oli kyllä sinänsä houkutteleva, asukkaistaan tyhjen- tynyttä maanviljelyskelpoista seutua, joten ruotsalaistamis paine ei ole yksimainen tekijä Tverin Karjalan syntyprosessissa. Siirtyneitä, karkotettuja tai paenneita oli lähes 10% alueen kokonaisväestöstä, noin 8 500 henkeä; kaikkiaan parisen tuhatta taloutta jätti kotiseutunsa (Saressalo 2000, 12-13).

Tämä taas merkitsi asutustyhjiön syntymistä Ruotsiin liitetyille uusille vilja- ville asutusalueille Inkerinmaalla. Mahdolli- suus houkutti luterilaista suomalais- väestöä raivaamaan sodan raunioittama maa taas viljavaksi ja asettumaan kyliin asumaan. Syntyivät inkerinsuomalaisten kylät ja asutusalueet. Vetotekijöinä olivat mahdollisuudet asettua asumaan uusille alueille, aivan kuin Ruijassakin, verohel- potukset, vapautus sotaväenotosta ja työntö- tekijänä täälläkin lähtöalueiden väestönkasvu. Kun savolaisekspansio pohjoiseen sai voi- mansa lähinnä pohjoisesta ja itäisestä Savosta, Inkerinmaalle tultiin pääasiassa Savon järvi- seuduilta, ns. Suur-Savosta. Toisena siirtyvänä väestönä olivat Karjalan kannaksen luterilaiset kaakkoishämäläiset Äyräpään kihlakunnasta. Syntyivät savakkojen ja äyrämöisten asutus- alueet ja heimot, jotka osittain valtasivat elintilaa myös hupenevilta inkerikoilta ja vatja- laisilta (Saloheimo 1992, 78-81).

Luterilaisten talouksien määrä kasvoi runsaaseen 3 000:een. Näiden muutto- liikkeiden jälkeen alkoi tilanne väestö- olosuhteissa vakiintua ja säilyikin sellaisena aina 1900-luvun alkuun saakka. Pohjois-, Itä- ja Keski-Inkeri luterilaistuivat, Länsi-Inkerin perinteinen ortodoksinen vatjalais- ja inkeri- koasutus säilyi perustaltaan elävänä, sen lomaan asettui ortodoksisia venäläisiä ja näin näiden itämerensuomalaisten kantakansojen assimilaatio vahvempaan slaavilaisväestöön alkoi.

Uudemmat siirtolaisuusprosessit

Ruijan 1800-luvun alun kaivos- ja palkkatyötä tarjoavia keskuksia voidaan verrata 1700-luvun ja seuraavan vuosisadan kehitykseen Inkerinmaalla. Pietari Suuri alkoi rakentaa valtakunnalleen uutta pääkaupunkia Nevajoen suistoon jo vuonna 1703. Tuolloin alueesta käytävä sota oli vielä kesken, mutta vuonna 1712 pääkaupungiksi korotetusta keskuksesta tuli inkeriläiselle väestölle eräässä mielessä kohtalonpaikka – niin hyvässä kuin pahassakin. Ruotsin hävittyä Suuren Pohjansodan vuonna 1721 liitettiin Baltia, Inkeri ja Viipurin Karjala Venäjään. Inkerinmaalle vakiintui venäläinen feodaalinen maanomistusjärjestelmä, joka siirsi vähitellen talonpojat maaorjuuteen. Runsaan sadan vuoden kuluttua maaorjuus lakkautettiin ja Venäjällä siirryttiin ns. semstvo-järjestelmään, jonka mukaan talonpoika ei enää kuulunut maanomistajalle ”sieluna” vaan hänellä oli mahdollisuus siirtyä paikkakunnalta toiselle ja osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon – toki suurmaanomistajilla edelleenkin oli omistukseen liittyen laajempi päätöksentekooikeus (Saressalo 2000, 14–15)

Ruijan uudempi suomalainen asutusprosessi alkoi 1800-luvun alussa ja kohdistui pääasiassa toimintansa aloittaneille kaivosseuduille Alattioon, Yykeään, Kie-ruaan ja muualle, missä tarvittiin runsaasti ihmistyövoimaa. Ja sitä riitti vielä Pohjoisesta Suomesta, hyvää ja edullista. Samoihin aikoihin teollistuva kalastus vaati sekin runsaasti ihmistyövoimaa, jota saatiin mm. kausikalastajina sisämaasta. Työn tarjonnan jatkuessa ja kun kausittaisille kävijöille tarjoutui mahdollisuus saada maata asuakseen ja pienviljelyä harjoittaakseen, asettui väestöä uusille asuinsijoille, nyt pääsääntöisesti Itä-Ruijaan Varangin seutuville ja siitä itään. Myös Ryssänrannalle Kuolaan syntyi suomalaista asutusta. Jossain määrin läntisen Ruijan maanomistusolot vastasivat periodin alkupuolella feodaalista järjestelmää, mutta maaorjuuteen tai maahan

sidottavaksi ei norjalaistuva suomalainen talonpoika kuitenkaan joutunut. Eri asia olivat taloudelliset sidonnaisuuden kauppiaskuntaan ja omistukseen liittyvä päätöksentekojärjestelmä hallinnossa (Saressalo 1996, 81–93 ja lähteet).

Pietarista muodostui itäsuomalaisille Venäjän Ruija 1800-luvulla. Kasvava metropoli nieli lakkaamatta rakennustyövoimaa, rakennusmateriaalia, puuta ja graniittia, taloustarvikkeita, maitoa, voita, heinää, käsityöläisiä ja palvelusväkeä. Näitä saatiin niin Inkerinmaalta kuin etupäässä Kaakkois-Suomesta. Myös pietarilaisen ylimystön ja ylemmän keskiluokan harrastus rakentaa kesähuvila Karjalan kannakselle ja Inkerinmaalle sitoi sikäläisen maatalousväestön kiinteistöhoitoon ja palvelijoiksi. Inkerinmaan väki ei välttämättä muuttanut kaupunkiin vaan tyydytti ostajien tarpeet päivittäiskaupankäynnillä, jota 1800-luvulla helpotti rautatielaitoksen kehittyminen miljoonakaupungiksi kasvaneen Pietarin paikallisverkossa. Inkeriläisiä ja suomalaisia siirtyi toki myös teollisuuden palvelukseen ja muodosti näin uuden palkkatyöläisyyteen perustuvan sosiaaliryhmän (Saressalo 2000, 18-19).

Omakielinen yhteiskuntatoiminta Inkerissä

Ruotsin aikaan verrattuna Venäjän hallinnon ensikausi oli suomalaisten omakieliselle kulttuurille otollista. Jo Ruotsin vallan aikana oli Inkerinmaalle perustettu luterilainen seurakuntaverkosto. Venäjä lupasi 1721 rauhanteon jälkeen luterilaiselle kirkolle ja alkaneelle kansakoululaitokselle samanlaisen aseman, kuin niillä oli ollut aiemminkin. Alku oli kyllä hankalaa, ortodoksinen venäläisväestö lisääntyi jatkuvasti eikä 1700-luvulla ollut helppoa saada luterilaisia pappeja palvelemaan verraten epäsuotuisiin oloihin sodan raaistaman rahvaan joukkoon. Kun Venäjä sitten valloitti koko Suomen 1808–1809 sodassa, alkoi tilanne selkiintyä.

Vuonna 1832 Inkerinmaa liitettiin Pietarin luterilaiseen hiippakuntaan, joka saksalaisuudestaan huolimatta pystyi koko vuosisadan pitämään huolta koko alueen luterilaisen kirkon opillisesta autonomiasta ja hallinnollisesta itsenäisyydestä. Tämä johti siihen, että 1800-luvun puolivälin jälkeen Inkerinmaan suomenkielisen luterilaisen väestön sielunhoito ja samalla alueellinen kansanopetus olivat vahvasti Suomesta tuotettujen pappien ja opettajien käsissä ja samalla mahdollistui myös kansallisen suomalaisen liikkeen syntyminen Inkeriin. Inkerinmaalle perustettiin jopa suomenkielinen opettajaseminaari ja koululaitos kehitettiin suomalaisen mallin mukaiseksi.

Vaikka 1800-luvun lopun venäläistämispöytäkirjat johtivatkin suomen kielen aseman voimakkaaseen heikkenemiseen kansanopetuksessa ja vuoden 1908 kansanopetuslaki Venäjällä lopetti virallisesti suomenkielisen opetuksen antamisen, jatkui kansankielinen sivistystyö eri muodoissaan niin kirkollisen kuin muunkin yhteiskunnallisen toiminnan yhteydessä. Pappiloista kirjastoineen oli muodostunut kulttuurikeskuksia ja niiden kautta levisivät myös suomenkieliset lehdet, joita julkaistiin Pietarissa. Näiden kautta alkoi myös yhteiskunnallinen keskustelu, joka sittemmin huipentui vallankumouksen pyörteisiin. Kansallisen työn manifestaatioita olivat vuosisadan vaihteessa alkaneet laulujuhlat, jotka kokosivat yhteen suomenkielisiä tuhansittain ja joissa luotiin suomalaiskansallista henkeä ja yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Niiden merkityksen osoittaa se, että ensimmäiseen maailmansotaan tultaessa toiminta tukahdutettiin osana Venäjän taistelua alueellaan esiintyviä kansallisia pyrkimyksiä vastaan. Kaiken kaikkiaan suomenkielinen toiminta 1800-luvulla loi väestölle hyvän sivistyspohjan ja lukutaito oli varsin yleistä (Saressalo 2000, 20–23).

Miten Ruijassa?

Tähän kysymykseen olisi parempiakin vastaajia, mutta muutama paralleeli lienee löydettävissä.

Suomen kansallinen herätys ei juurikaan tavoittanut ruijansuomalaisia, saaticka sitten vanhempaa suomalaisperäistä väestönosaa. Nekin kansallisen kulttuurin vaikutteet, joita 1800-luvulla Norjaan Suomesta ulotettiin, tukeutuivat norjalaisen yhteiskunnan ja kirkon voimakkaaseen vastustukseen. Suomalaisen kansallisen kulttuurin mahdollisuuksia toki kokeiltiin, suomen kielen opetusta tarjottiin, opettajia koulutettiin käyttämään suomea opetuksessa, mutta kuitenkin vaikuttaa siltä, että takana oli aina verraten voimakas assimilaatiopolitiikka. (Eriksen-Niemi 1981), Missään vaiheessa ei Norjaan muodostunut samanlaistakirkollis-sivistyksellistä suomalaiskansallista liikettä, joka syntyi Inkerinmaalle. Tässä on huomattava myös suomalaisen kansallisen herätyksen luonne; se kamppaili venäläistämispöytäkirjojen vastaan sille suodun autonomisen valtiojärjestelmän keinoin, samalla kun maassa käytiin varsin kovaa kielipoliittista kamppailua suomen kielen nostamiseksi sivistyskielten joukkoon. Huomio kohdistui kotimaan asioihin ja luonnollisesti myös vahvaan suomalaisväestöön Pietarin ympäristössä. Ruijaan ei juurikaan kansansivistäjien katse yltänyt ja mikäli ylsi, norjalainen yhteiskunta tarttui varsin tiukasti asiaan sen tukahduttamiseksi.

Ainoastaan lestadiolainen liike toimi suomenkielisen kulttuurin kannattajana Ruijassa. Lestadiolaisuuden muututtua Kautokeinoon tapahtumien jälkeen saamelaisliikkeestä suomalaisliikkeeksi muodosti se suomenkieliselle väestölle lähes ainoan välineen arkipuheen ohella käyttää omaan kieltään, kieltä joka samalla sisälsi voimakkaan hengellisen latauksen. Kuten on useasti todettu, lestadiolaisuudessa oli voimakkaita etnisen liikkeen ominaisuuksia, ei kuitenkaan sellaista kansallis-suomalaista henkeä, jota ylläpiti ja tietoisesti poliittisesti

kehitti inkerinsuomalainen luterilaisuus. Sen sisältö tuki pienen ihmisen oikeutta sydämen uskoon omalla kielellä ja sen vastapainona norjalaisessa yhteiskunnassa oli Norjan valtionkirkko, joka taas hallitsi uskonnollista ja sivistyksellistä elämää varsin suvereenisesti (Bjørklund 1985 314-314, Saressalo 1996, 251-263 ja lähteet).

Omakielistä lehdistöä ei Norjaan kokeilusta huolimatta syntynyt, kaunokirjallisuudesta puhumattakaan. Yhtenä syynä tähän oli luonnollisesti väestön pienuus ja alueellinen hajanaisuus, mielestäni on myös huomattava hajanaisen väestön murre-erot ja vanhemman väestönsosan kirjallinen norjalaistuminen jo 1800-luvulle tultaessa; norjan lukeminen oli keveämpää kuin vieraan suomalaisen kirja-kielen.

Inkerinmaan kansankulttuuri on suomalaiselle tunnettu etupäässä folkloren, erityisesti naisten kalevalamittaisen lyriikan ansiosta. Vanhempi kansanrunous löydettiin 1800-luvun puolivälissä osana suurta suomalaista projektia – omakielisen historian etsintää. Myös kansanlaulu- ja -musiikki-perinnettä tallennettiin arkistoihin varsin runsaasti ennen kuin vallankumous Venäjällä sulki kentän. Luterilainen uskonnollinen kulttuuri tarjosi pohjan virsikulttuurille ja sitä kautta myös laajemmalle kuorolauluperinteelle, joka sinänsä laulujuhlineen oli peräisin lähinnä Virosta (Saressalo 2000, 25-28).

Ruijaan ei monikaan 1800-luvun tai viime vuosisadan alun perinteentutkija ehtinyt. Ehkä joku Utsjoen pappilasta siellä poikkesi (Fellman 1906), ehkä norjalaisten omat suomalaisesta kulttuurista kiinnostuneet sitä hakivat, kuten Qvigstad (1921) ja Beronka (1921). Joku sittemmin suursuomalaisiksikin moitittu kirjoitti raportteja Ruijan suomalaisten elämästä, kuten tekivät A.V. Ervasti (1884) tai Dag Skogman (1879). Mutta näillä pyrkimyksillä ei ollut kantavuutta, kansa eli elämänsä ja tutkijat omaansa. Paulaharju ehti Ruijaa koluamaan vasta 1920-luvulla ja hänenkään suurtyötään ei kyllä moni kveeni ole alkukielellä lukenut – ehkä ruotsinkielistä

versiota joskus tavailut (Paulaharju 1928, 1935). Ei ollut sellaista kansanliikkeelle otollista pohjaa, jolle olisi voinut rakentaa jotain, jota nyt kutsutaan kveenikulttuuriksi.

Assimilaatio vai tuho?

Venäjän vallankumous merkitsi kuoliniskua inkerinsuomalaiselle kulttuurille. Inkeriläisten kansalliset pyrkimykset – kieli ja uskonto – tuomittiin taantumuksellisiksi, porvarillisiksi ja nationalistisiksi. Myös inkeriläinen väestö jakautui kahtia. Kaupungistunut työväenluokka suhtautui bolsevistivallan kumoukseen myönteisesti, talonpoikaisto ja sivistyneistö taas sitä kovastikin vierastivat. Inkeriläiset pakotettiin uuteen hallintojärjestelmään, jossa vallankäyttöä valvoi nyt bolsevistinen puoluekoneisto. Inkeriläinen kirkkokeskeinen konservatismi muuttui yhdellä iskulla sotakommunismiksi. Inkeriläisväestöä pakeni Suomeen tuhansittain, jotkut taistelivat valkokenraalien joukoissa, jotkut taas ase kädessä punaisten riveissä uuden neuvostovaltion puolesta (Nevalainen 1992, 237-253, Saressalo 2000, 29-31).

Suurta sekasortoa seurasi kuitenkin toivoa herättävä ns. NEP-aika 1920-luvun alussa, jolloin osittainen talonpoikainen yksityisyritteliäisyys sallittiin. Takanahan on nähtävä vallitsevan nälänhädän torjuminen ja Pietarin suurväestön aineellinen huolto. Tätä seurasi kuitenkin 30-luvun kollektivisointialto, joka lopullisesti hajotti inkerinsuomalaiset kyläyhteisöt ja toivat tilalle yhtenäisyyteen pyrkivän neuvostokulttuurin ja uuden neuvostokansalaisen väkivaltaisen luomisprosessin.

Vuonna 1929, kun kollektivisointi alkoi, koko Neuvostoliitossa oli kaikkiaan 137 500 inkeriläistä, joista suomalaisia 121 500, inkerikkoja 15 600 ja vatjalaisiakin vielä vajaat 700. Toiseen maailmansotaan tultaessa, kymmenessä vuodessa, oli heitä eri tavoin menehtynyt neuvostovallan tuhoamina n.

50 000 henkeä. Jo ensimmäisessä vaiheessa siirrettiin vuonna 1929 Kuolaan, Hiipinään, Uralille ja Siperiaan sekä Kazakstaniin 18 000 inkeriläistä. On huomattava, etteivät väestönsiirrot ja tuhoamiset kohdistuneet suinkaan pelkästään inkeriläisiin vaan vuosien 1930–32 aikana lasketaan Neuvostoliitossa siirretyn ainakin 3,4 miljoonaa henkilöä asuinsijoiltaan syrjäisiin maankolkiin epäinhimillisiin oloihin – tuhoutumaan. Toinen joukkosiirto tapahtui vuosina 1935–36, jolloin kaikkiaan 27 000 inkeriläistä vietiin pois kotoaan. Kokonaisuuteen on laskettava myös Stalinin vainoissa kansanvihollisina ammutut ja sotavuosina karkotetut ja rintaman läheisyydessä kuolleet n. 25 000 inkeriläistä. Syksystä 1942 alkaen siirrettiin Inkerinmaalta koko loppuväestö, 63 205 ihmistä Suomeen turvaan odotettavissa olevalta neuvostohyökkäykseltä Leningradista Viroon – yli Inkerinmaan. Tämä väestösiirto perustui vapaaehtoisuuteen. Neuvostoliiton vaatimuksesta tämä väestö, 56 869 ihmistä, pakko-siirrettiin vuonna 1944–45 takaisin itärajan taakse, sille propagoitiin mahdollisuutta palata kotiin – koti osoittautui sijaitsevan keskisellä Venäjällä. Myöhemmin heitä vielä ohjattiin siirtolaisille ja karkotukseen Siperiaan (Saressalo 2000, 29–37). Vasta 1950-luvun lopulla saattoivat hengissä selvinneet palata vähitellen kotiseuduilleen löytääkseen sen uusien asukkaiden haltuun ottamina ja inkerinsuomalaisten diaspora jatkui. Väki asettui Karjalaan, Leningradin alueelle ja Viroon.

Suomalaisia, siis muitakin kuin inkerinsuomalaisia oli vuoden 1989 väestölaskennan mukaan Neuvostoliitossa kaikkiaan 67 359 henkilöä. Heillä on siis Venäjän passi, ovat Venäjän kansalaisia, mutta kansallisuudeltaan (etnisyydeltään) suomalaisia. Heistä kuitenkin suurin osa kuuluu inkerinsuomalaisiin. Pääosa tästä väestöstä on voimakkaasti venäläistynyt. Eniten kielensä säilyttäneitä on Karjalan tasavallassa ja myös Leningradin alueella saattaa maaseudulla tavata suomea taitavia. Vanhimman ikäluokan muodostavat ennen 1930-lukua syntyneet,

joista enemmistö vieläkin puhuu kotikielensä suomea. 1930–50-luvuilla syntyneitä suomen- ja muunkielisiä on lähes yhtä paljon ja 1960-luvulla syntyneistä pääosan äidinkieli on venäjä tai viro.

Vuonna 1990 tehtiin Suomessa päätös, joka mukaan inkerinsuomalaisia kohdellaan paluumuuttajina ja heillä on siis mahdollisuus tietyn kiintiön puitteissa muuttaa Suomeen. Tämä johti alussa lähes hallitsemattomaan muuttoon ja muuttoon oikeutettujen kriteerejä onkin vuosien mittaan tarkistettu. Tällä hetkellä Suomessa asuu noin 30 000 paluumuuttajaa, osa heistä on luonnollisesti jo saanut Suomen kansalaisuuden (Saressalo 2000, 37–43, 45–47,

Ruijassa ei sentään norjalaistamisprosesseissa menty näin pitkälle. Tokihan kulttuurinen assimilaatiopolitiikka on ollut 1800-luvun lopulta toisen maailmansodan jälkeisiin aikoihin varsin voimakasta ja on johtanut selkeään norjalaistumiseen sekä kielellisesti että kulttuurisesti koko alueella. (Eriksen-Niemi 1981). On todettava vielä uudelleen ettei Ruijaan syntynyt sellaista kansanliikettä, jota olisi voinut pitää suomalaiskansallisenä. Uudenkin 1800-luvun puolivälin jälkeinen siirtolaisuuden sivistys- ja kansallisuuspohja oli vielä epävarma, maastamuuton keskeisalueille ei etelän kansallinen herätys lähinnä koululaitoksen vajavuuden vuoksi ollut levinnyt, eikä tälläkään väestönosalla voinut olla sellaista nationaalista maailmankuvaa kuin sittemmin itsenäisestä Suomesta maailmalle muuttaneille. Toki oman kulttuuritaustan tunteminen on ollut tärkeää ja pienyhteisöissä yhäkin säilynyt kulttuurisen minuuden elementti, mutta selkeää kansallista suomalaisidentiteettiä löytyy vasta sotien jälkeisen suomalaisen siirtolaisväestön piiristä. Miten nykyinen kveeniaktivismi vaikuttaa etnisyyden ymmärtämiseen suomalaisperäisen väestön keskuudessa on vielä prosessin keskeneräisyydestä johtuen avoin kysymys. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että 1800-luvun siirtolaisten jälkeläisillä

lähinnä Itä-Ruujassa on jossain määrin eriävä käsitys etnisestä taustasta kuin julkisuudessa esiintyvillä aktivisteilla. On kuitenkin varmaa, että useamman sukupolven kestäneen norjalaistamisen henkistä painetta vähemmistöön kuluvan yksilön tasolla on ulkopuolisen vaikea ymmärtää; joissain tapauksissa se saattaa liikkua samalla raskausasteella kuin joutuminen pois sukupolvia omaksi ymmärretyltä kotiseudulta.

Lopuksi

Inkerinsuomalaisilla on omat kansalliset organisaationsa niin Suomessa, Karjalassa Pietarissa kuin Virossakin. Lisäksi toimii Ruotsissa Inkeriläisten liitto. Nämä pyrkivät pitämään yllä sitä (inkerin)suomalaisuutta, joka eli voimakkaana 1900-luvun alkuvuosina ennen romahduksen alkua. Organisaatiot toimivat osittain Suomen valtion taloudellisen tuen turvin ja hengellisessä elämässä ja sen myötä keskeisten kirkkojen restauroinneissa ja pappiskoulutuksessa apuna on Suomen evankelisluterilainen kirkko. Pietarin ja osittain Karjalankin organisaatiot pyrkivät auttamaan myös Suomeen muuttamiseen valmistautumisessa ja kriteereiden täyttämässä (kielikriteerit). Kaikki järjestöt tekevät myös voimakasta sosiaalityötä vanhenevan inkerinsuomalaisen väestön parissa (Saressalo 2000, 48-56).

Ruujassa kveeniaktivismi on parinkymmenen vuoden ajan sekä onnistuneesti että epäonnistuneenkin hakenut suomalaisperäiselle väestölle kansainvälispoliittista ja kansallista statusta. Historialliseksi kansalliseksi vähemmistöksi nimeäminen ei aktivisteja ole vielä tyydyttänyt, pyrkimykset alkuperäiskansastatuksen saamiseksi ovat vakaat. Yksi vaihe tässä työssä on kveeni-väestön puhuman kielen saattaminen kirjalliseksi kieleksi. Olen viime kuukausina päässyt seuraamaan Vepsän kansan taistelua olemassaolostaan Nyky-Venäjäällä ja tähän liittyvää pyrkimystä kehittää puhuttu vepsän kieli kirjakieleksi. Koska työ molemmissa

kulttuureissa on vielä kesken, ei sitä ole syytä sen enempiä tässä yhteydessä kommentoida. Ehkä lähitulevaisuudessa voidaan näistä prosesseista hakea paralleleja. Onnistuessaan kveenikielen luomisprosessi voi edesauttaa kveenien tunnustamista osaksi itämerensuomalaisten kansojen kokonaisuutta, kun tätä kokonaisuutta hahmotellaan nykyajan tutkimuksen menetelmin ja ilman suurvalta- tai kansallispoliittista painolastia.

Lähteet

Beronka, Johan (1933), *Vadsø bys historie*. Med spredte bidrag til Varangers historie. Vadsø.

Bjørklund, Ivar (1985), *Fjordfolket i Kvænangen*. Tromsø.

Eriksen, Knut Einar – Niemi, Einar (1981), *Den finske fare*. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860–1940. Oslo.

Ervasti, A. V. (1884), *Suomalaiset Jäämeren rannalla*. Matkamuuistelmia. Oulu.

Fellman, Jacob (1906), *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken*. IV. Helsingfors.

Fjellström, Phebe (1965), *Varifrån kommer Birkarlarna*. Rig 48.

Haavio, Martti (1965), *Bjarmien vallan kukoistus ja tuho*. WSOY. Porvoo – Helsinki.

Julku, Kyösti (1986), *Kvenland – Kainuunmaa*. Studia Historica Septentrionalia 11. Jyväskylä.

Kirkinen, Heikki (1992), *Inkerinmaan keskiaika ja uuden ajan alku vuoteen 1617*. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.

Kotskurkina, Svetlana (2005), *Ves ja vepsäläiset – huomioita muinaiskansan vaiheista*. Teoksessa *Vepsä. Kansa, kieli ja kulttuuri*. Toimittanut Lassi Saressalo. SKS. Helsinki.

Nevalainen, Pekka (1992), *Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla*. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet

Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo SKS. Helsinki.

Paulaharju, Samuli (1928), *Ruijan suomalaisia*. SKS. Helsinki.

Paulaharju, Samuli (1935), *Ruijan äärimmäisillä saarilla*. SKS. Helsinki.

Qvigstad Just (1921), *Den kvenske indvandring til Nord-Norge. Tromsø Museums aarshefter 43*.

Saloheimo, Veijo (1992), Inkerinmaan asutus ja väestö 1618-1700. Teoksessa, *Pekka & Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.

Saressalo, Lassi (1996), *Kveenit*. Tutkimus erään norjalaisen vähemmistön identiteetistä. SKS. Helsinki.

Saressalo, Lassi (2000), *Inkeri*. Kertomus Inkerin kansoista ja kulttuureista. Tampereen museoiden julkaisuja 56. Tampere.

Skogman, Dag (1870), *Suomalaiset Ruotsissa ja Norjassa*. Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. II:8. Helsinki.

Uino, Pirjo (1992), Inkerinmaan esihistoria. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.

Vahtola, Jouko (1980), *Tornionjoki ja Kemijokilaakson asutuksen synty*. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. *Studia Historica Septentrionalia* 3. Kuusamo.

Wiik, Kalevi (2002), *Eurooppalaisten juuret*. Atena Kustannus. Jyväskylä.

Vilkuna, Kustaa (1957), *Kainuu – Kvenland*. Missä ja mikä? Turku.

Lisää tietoa:

www.kveeniland.com

www.kevener.no

www.inkeri.com

Ingermanland og Ruija¹, to greiner av finsk ekspansjon

Lassi Saressalo

Myten om kvenene som urbefolkning

Denne artikkelen, som nesten alle artikler som omhandler kvenenes bakgrunnshistorie, begynner med Ottar, høvdingen fra Hålogaland som foretok sjøreiser rundt Ruija til Kvitsjøen, til det mytiske Bjarmeland, og skrev til kong Alfred om disse reisene (Haavio 1965, 102–175). Dette historiske dokumentet er det første som nevner kvenene, et folk som bor i innlandet sør for nordmennene og samene, og som nordmennene iblant kjempet med, iblant var på samme side som, som når man skattla samene og slåss mot karelerne. Det er kanskje professor emeritus Kyösti Julku, som har utført sitt livsverk ved universitetet i Oulu, som har skrevet mest, og mest saklig om dette forhistoriske folket. Hans teorier om den fjerde av de finske forhistoriske stammene, kvenene eller kainuboerne (kainulaiset), har vært gjenstand for kritisk gransking i hele den tiden de har eksistert. Imidlertid er det ingen som direkte har greidd å påvise at de skulle være usanne. Hans oppfatning er at det før den dokumenterte historie har vært et maktsenter innerst i Bottenvika, sør for Finnmark mellom Helsingland og Karelen, hvorfra så blant annet birkarsystemet med sin handelsvirksomhet med og skattlegging av Lappland og Ruija seinere har fått sitt incitament. Det skulle til og med ha hatt sin egen konge, Faravid – Kaukomieli, og endatil slektskapsbånd til midtnorske lokale høvdingar. Denne urstammen skulle ved overgangen til det andre

årtusen etter hvert ha smeltet sammen med nybyggerbefolkningen som kom fra sør og øst. Et slikt forhistorisk folk skulle altså naturligvis hatt forbindelser også med den fremrykkende norske bosetningen langs kysten i nord, blant annet med maktutøvere av typen Ottar fra Hålogaland. (Julku 1986, 11–24)

Et slikt folks faste forbindelser med havlandet i Ruija har også kunnet føre til klare hevdområder til "sitt eget hav", som Kustaa Vilkuna allerede i sin tid konstaterte idet han skisserte et bilde av Kvenland – det fangstområdet han nevner som Kvenhavet ligger jo i traktene ved den nåværende Kvæningen, og det fins jo langs Ruija-kysten tallrike stedsnavn med leddet kven- (Vilkuna 1957, 42–44). Riktignok har Jouko Vahtola verdsloggjort dette tankemønsteret ved å gi disse navnene en naturgeografisk forklaring (Vahtola 1980, 464–465).

Forutsatt at det har eksistert et slikt maktsenter innerst i Bottenvika, dateres det tilbake til merovingertiden eller til tidlig vikingtid og allerede til tiden før Ottars berømte beretning om ferden til Kvitsjøen. Varig kvensk befolkning på mulige faste bosetningsplasser i Ruija har i tidens løp smeltet sammen med den gamle sjøsamepopulasjonen og/eller med den nyere norske ekspansjonen i andre halvdel av det første årtusen.

Det er klart at den kjente eldste seinmiddelalderbefolkningen av finsk opprinnelse i Ruija (som av nordmennene ble kalt kvener) ikke har dannet noen betydelig maktpolitisk

¹ Ruija kan bety Finnmark, Finnmark og Nord-Troms eller Nord-Norge mer generelt. Ofte brukes betegnelsen om de områdene i Nord-Troms og Finnmark der det bor folk av finsk avstamning.

gruppe i kystbosetningene ved Ishavet. I stedet kan de hypotesene som her er konstatert om det forhistoriske folket ved Bottenvika, dersom det kan bevises at de er riktige, endre vårt syn på maktpolitikken i regionen. Denne antatte populasjonen begynte likevel å oppløses seinest på 1100-tallet, idet den smeltet sammen med den store nybyggerbosetningen av vestfinsk opprinnelse, som slo seg ned i området, samt med den karelske ekspansjonen til områdene innerst i Bottenvika, delvis ved at de muligens gikk over til å drive med samiske næringer (fangsthusholdning) og dannet en befolkning som seinere ble kalt skogsamer. Seinere er området blitt påvirket av den svensk-skandinaviske ekspansjonen mot Nord-Sverige, av den savolaksiske nybyggerbefolkningen, og også av en tydelig norsk innflytelse i Tornedalen.

I middelalderen vokste det såkalte birkarlenes handelskompani frem innerst i Bottenvika. Dette utbredte naturligvis sin kommersielle virksomhet også til Ruija. Den omtale av kvenene man møter i dokumenter fra 1500-tallet er etter min oppfatning følger av denne aktiviteten. (Se bl a Fjellström 1965, 42–56, Vahtola 1980, 489–511.)

Urfolkene i sør

Ingrierne og voterne er to østersjøfinske urfolk ved Finskebuktas sørlige kyst, og ved dens nordøstlige hjørne til det nåværende Leningrad oblast rundt byen St. Petersburg og på kyststrekningen vestover fra St. Petersburg til grensen mot Estland. Ingrierne og voterne taler klart egne språk, som har utviklet seg fra det østersjøfinske urspråket og har som sine nærmeste slektninger finnene, karelerne, esterne og vepserne. Disse folkegruppene språk begynte å differensieres allerede ved midten av det første årtusen, og ved slutten av årtusenet kan man anse at disse i dag kjente gruppene allerede har eksistert. (Se Uino 1992, 29–34, Kirkinen 1992, 35–38, Wiik 2002, 399–404.)

Ingriernes stilling har kanskje vært svakere enn voternes. Det har aldri dannet seg noen tydelig forvaltningsmessig enhet blant dem, og da de språklig sett lå nært karelsk og finsk, har de hatt meget lett for å bli assimilert, spesielt da finsk bosetning spredte seg til deres midte ved begynnelsen av Sveriges stormaktstid. Voterne på sin side stiger frem i historiebildet spesielt da Novgorod hadde sin stormaktstid, da dens forvaltningsmessige område var inndelt i femdeler og voternes rike utgjorde en av disse femdelene. Voternes skjebne ble likevel nettopp Novgorod, og så seinere Moskvass Russland og en fremrykkende slavisk bosetting, samt det at de fysisk ble værende i området for de hundreårige stridene mellom øst og vest (Kirkinen 1992, 39–42).

I slutten av det første årtusen, 500–700 e.Kr., begynte det å flytte slaviske stammer, bl a krivitser og slovenere til området, til det nåværende Ingermanland, og kulturkontaktene, det å bo side ved side og overlappende med hverandre, tok til samtidig med at befolkningsgruppene blandet seg med hverandre. (Kotskurkina 2005). Av denne befolkningen dannet det seg i begynnelsen av det andre årtusen en russisk grunnbefolkning, som også tok den administrative makten i området sitt (Uino 1992, 20). Denne prosessen kan sammenlignes med den skandinaviske (norske) ekspansjonen som skjedde i Ruija. Til de nordlige delene av Ingermanland, til Det karelske neset, flyttet det blant ingrierne inn en befolkning som språklig sett var av tavastlandsk opprinnelse, og også karelske innbyggere (Saressalo 2000, 12).

Den eldre migrasjonsfasen

Den eldre egentlige migrasjonen av finner som var rettet mot Ruija, var en fortsettelse av den nybyggerbosetningen som var orientert mot nord, og som for finnenes del tok til allerede på 1500-tallet. Det var for det første en migrasjon med utgangspunkt i vestfinsk åkerdyrkingskultur og husdyrhold

og gikk til breddene av de store elvene som renner ut i Bottenvika, og for det andre en delvis ukontrollert savolaksisk ekspansjon, som forflyttet seg nordover idet den utnyttet villmarksområdene øst for innsjøen Oulujärvi. Denne var basert på svedjebruk, og krevde derfor særlig store områderessurser. Den nye bosettingen, som orienterte seg mot Torne- og Kemi-vassdragenes bredder, strakte seg allerede i begynnelsen av 1700-tallet til trakter der jordbruk ikke lenger var mulig, og forflyttet seg videre over fjellområdet til de skjermede fjorddalene i Ruija, og derfra videre til kysten. Faktorer som trakk var den delvis frie retten til å få jord, skattelettelse, frihet fra å bli tatt inn i militæret og den generelle kunnskapen som sesongfisket hadde brakt med seg om mulighetene havlandene bød på. Faktorer som virket pådrivende var den kraftige veksten i befolkningen og den juridiske muligheten til å løse ut arvingene fra slektsgårdene, noe som igjen muliggjorde en overveid migrasjon til nye områder; til Ruija. Den andre migrasjonsbølgen finner sted fra begynnelsen av 1800-tallet til ut i andre halvdel og noe seinere enn det (Saressalo 1996, 81-93).

I Ingermanland tok striden mellom øst og vest til allerede på 1200-tallet, da østersjøstatene i vest, Sverige, Danmark og Tyskland, og i øst Novgorod, søkte å styrke sine makt- og handelspolitiske posisjoner i dette sentrale knutepunktet for handelsreiser. Krigene fortsatte nesten uten stans frem til 1600-tallet. Etter at Novgorod var blitt svekket, steg Moskvas Russland frem som en østlig makt, som tok kontroll over området, og grensen mellom øst og vest ble trukket i elven Narva, den nåværende grensen mellom Russland og Estland. Her ble også den religiøse grensen mellom den bysantiske kirken og Vatikanet satt. På den tiden var det cirka 70 000 innbyggere i Ingermanland, ingriere, votere, slaver og karelere, alle ortodokse (Kirkinen 1992, 42-50, Saloheimo 1992, 67-82).

Kampen om Ingermanland fortsatte

helt frem til 1617, da Sverige fikk kontroll over Ingermanland, Karelen i dens nordlige del og Estland. Her starter egentlig ingermanlandfinnenes historie, akkurat som ruijafinnesnes historie egentlig tar til fra og med begynnelsen av 1700-tallet.

Under Sveriges herredømme kom befolkningen i Ingermanland under et sterkt kulturelt press. Det svenske forvaltningssystemet endret forholdene når det gjaldt jordeie; jord ble gitt i len til seierherrene, og de selvstendige bøndene oppdaget at de var havnet i en føydal, kuert posisjon. Men det mest sentrale kulturelle presset kom likevel fra religionen. Den ortodokse urbefolkningen ble etterlatt uten åndelig støtte, man fikk ikke utdanne prester og ikke importere dem fra Russland, og til og med en tvangsomvending av den ortodokse befolkningen til lutherdommen tok til. Da befolkningen enda under krigen i 1656-1658 hadde vist seg lojale mot Russland, flyttet størsteparten av den ortodokse befolkningen, spesielt den karelske befolkningen, østover til Russland, eller de ble forvist dit, der det såkalte tverkarelnes område oppstod på nordvestsiden av Moskva. Visst var området i og for seg forlokkende, et område som som var tømt for beboere og som egnet seg til jordbruk; slik at forsvenskingspresset ikke er den eneste faktoren i prosessen som førte til fremveksten av Tverkarelen. Folk som hadde flyttet, var blitt forvist eller hadde flyktet dit utgjorde nesten 10 % av den totale befolkningen i området, cirka 8 500 personer; i alt et par tusen husholdninger forlot sin hjemtrakt (Saressalo 2000, 12-13).

Dette igjen betydde at det oppstod et befolkningsvakuum i Ingermanland i de nye fruktbare bosetningsområdene som var innlemmet i Sverige. Muligheten lokket den lutherske finske befolkningen til å rydde land som var lagt i ruiner av krigen til igjen å bli frodig, og til å slå seg ned i landsbyene. Det vokste frem ingermanlandfinske bygder og bosetningsområder. Årsaker som gjorde at området virket tiltrekkende på folk var

mulighetene til å bosette seg i de nye områdene, som også i Ruija skattelettelse, frihet fra å bli tatt inn i militæret, og en årsak som drev folk til å flytte var også her befolkningsveksten i hjemtraktene. Mens den savolaksiske ekspansjonen mot nord fikk sin kraft nærmest fra det nordlige og det østlige Savolaks, kom de som kom til Ingermanland hovedsakelig fra de savolaksiske sjøområdene, fra det såkalte Stor-Savolaks. En annen befolkning som flyttet, var de lutherske sydøst-tavastlenderne på Det karelske neset fra Äyräpää sorenskriveri. Det vokste frem bosetningsområder av savakkere og äyrämöinere og stammer som delvis erobret livsområder også fra de stadig færre ingrierne og voterne (Saloheimo 1992, 78-81).

Antallet lutherske husholdninger økte til vel 3 000. Etter at disse migrasjonene hadde skjedd, begynte situasjonen i befolkningsforholdene å stabilisere seg, og holdt seg også slik helt til begynnelsen av 1900-tallet. Nord-, Øst- og Midtre Ingermanland ble lutherske, Vest-Ingermanlands tradisjonelle ortodokse votiske og ingriske bosetningsgrunnlag holdt seg levende; blant dem bosatte det seg ortodokse russere, og slik begynte assimilasjonen av disse østersjøfinske urfolkene inn i den sterkere slaviske befolkningen.

De nyere migrasjonsprosessene

De sentrene i Ruija som i begynnelsen av 1800-tallet tilbød gruve- og lønnsarbeid, kan man sammenligne med utviklingen i Ingermanland på 1700-tallet og i det påfølgende århundret. Peter den store begynte allerede i 1703 å bygge en ny hovedstad for sitt rike ved Neva-elvens delta. På den tiden var krigen som pågikk i området fremdeles uavsluttet, men i 1712 ble det senteret som ble fremhevet som hovedstad, i en forstand et skjebnested for den ingermanlandske befolkningen – så vel på godt som på ondt. Etter at Sverige hadde tapt Den store nordiske krigen i 1721, ble Baltikum, Ingermanland

og Viborg-Karelen innlemmet i Russland. I Ingermanland stabiliserte det russiske føydale jordeiesystemet seg, noe som etter hvert førte bøndene over i livegenskap. Etter vel hundre år ble livegenskapet avskaffet, og man gikk i Russland over til det såkalte semstvo-systemet. Etter dette tilhørte ikke bonden lenger landeieren "som sjel", men han hadde mulighet til å flytte fra stedet til et annet sted og delta i den beslutningsprosessen som gjaldt ham selv – dog hadde store landeiere også fremdeles større rettighet i beslutningsprosesser som gjaldt eiendom (Saressalo 2000, 14–15).

Den nyere finske bosettingsprosessen i Ruija tok til i begynnelsen av 1800-tallet og rettet seg hovedsakelig mot gruvetrakter i Alta, Lyngen, Skjervøy og andre steder som hadde startet virksomhet og der det trengtes mye menneskelig arbeidskraft. Og det fantes det enda nok av i det nordlige Finland, god og billig arbeidskraft. Samtidig trengte fiskeriene, som var i ferd med å bli industrialisert, også de mye menneskelig arbeidskraft, som man blant annet fikk fra innlandet som sesongfiskere. Når tilbudet om arbeid varte ved, og når det for sesongarbeiderne bød seg en mulighet til å få jord der de kunne bo og drive med litt jorddyrking, bosatte det seg folk på nye bosteder, nå hovedsakelig i det østlige Ruija i Varanger-området og østover derfra. Også på russekysten på Kola oppstod det finsk bosetning. Forholdene for jordeie tilsvarte i det vestlige Ruija i begynnelsen av perioden i noen grad et føydalt system, men den finske bonden, som var i ferd med å bli fornorsket, havnet likevel ikke i livegenskap eller ble bundet til jorda. En annen sak var økonomisk bundethet til kjøpmannssamfunnet og forvaltningens beslutningsprosess vedrørende eiendom (Saressalo 1996, 81–93). For østfinnene ble St. Petersburg et russisk Ruija på 1800-tallet. Den voksende metropolen svelget uavbrutt bygningsarbeidskraft, bygningsmaterialer, tre og granitt, husholdningsartikler, melk, smør, høy, håndverkere og tjenestefolk. Disse fikk man så vel fra Ingermanland som, for det meste, fra Sørøst-Finland. Også interessen

blant St. Petersburgs aristokrati og høyere middelklasse for å bygge sommervilla på Det karelske neset og i Ingermanland bandt den derværende jordbruksbefolkningen til eiendomsskjøtsel og som tjenestefolk. Folk i Ingermanland flyttet ikke nødvendigvis til byen, men tilfredstilte kjøpernes behov med daglig handel, som var blitt enklere på grunn av jernbaneverkets utvikling i det lokale nettet i St. Petersburg, som var blitt en millionby. Ingermanlendere og finner gikk likevel også over i industriens tjeneste, og dannet slik en ny sosialgruppe som var basert på lønnsarbeid (Saressalo 2000, 18-19).

Samfunnsvirksomhet på befolkningens eget språk i Ingermanland

Sammenlignet med svensketiden var den første perioden under russisk styre gunstig for kulturen på befolkningens eget språk. Allerede under svensketiden var det i Ingermanland opprettet et nettverk av lutherske menigheter. Russland lovet etter fredsslutningen i 1721 samme posisjon for den lutherske kirken og for den oppstartede folkeskoleinstitusjonen som de hadde hatt tidligere. Det var riktignok vanskelig i begynnelsen; den ortodokse russiske befolkningen økte stadig, og på 1700-tallet var det ikke enkelt å få lutherske prester til å tjene under temmelig ugunstige forhold blant en allmue som var forrået av krigen. Da Russland så erobret hele Finland i krigen 1808–1809, begynte situasjonen å bli tydeligere. I 1832 ble Ingermanland innlemmet i St. Petersburgs lutherske bispedømme, som til tross for sin tyskhet, gjennom hele århundret greidde å ta seg av det læremessige autonomiet og den forvaltningsmessige selvstendigheten for den lutherske kirken i hele området. Dette førte til at sjelesorgen for den finskspråklige lutherske befolkningen og samtidig folkeopplysningen i området etter midten av 1800-tallet langt på vei var i hendene på prester og lærere som var importert fra Finland, og samtidig ble også fremveksten av en nasjonal finsk

bevegelse mulig i Ingermanland. Det ble til og med opprettet et finskspråklig lærerseminar i Ingermanland, og skolevesenet ble utviklet etter finsk mønster.

Selv om russifiseringsprosessen på slutten av 1800-tallet førte til en kraftig svekkelse av det finske språkets stilling i folkeopplysningen, og den russiske loven om folkeopplysning av 1908 offisielt også stanset den finskspråklige undervisningen, fortsatte det kulturelle arbeidet på folkets språk i andre former så vel når det gjaldt kirkelig som annen samfunnsmessig virksomhet. Prestegårdene med sine bibliotek var blitt kultursentra, og via dem ble det også spredt finskspråklige aviser, som ble utgitt i St. Petersburg. Via disse tok også den samfunnsmessige debatten til, som siden kulminerte i revolusjonens virvler. Sangfestene, som hadde tatt til rundt århundreskiftet og samlet tusenvis av finskspråklige, og der det ble skapt en finsknasjonal ånd og en følelse av samhørighet, var manifestasjoner av det nasjonale arbeidet. Den betydning de hadde vises ved at da første verdenskrig kom, ble virksomheten undertrykket som en del av Russlands kamp mot nasjonale anstrengelser som forekom på deres område. Alt i alt skapte den finskspråklige virksomheten på 1800-tallet et godt kulturelt grunnlag, og leseferdighet var meget utbredt (Saressalo 2000, 20–23).

Hvordan var det så i Ruija?

Det finnes vel andre som kunne svare bedre på dette spørsmålet, men noen paralleller kan man kanskje finne.

Den finske nasjonale vekkelsen nådde knapt ruijafinnene, og langt mindre da den gamle finskattede delen av befolkningen. Også de impulser fra den nasjonale kulturen som på 1800-tallet bredte seg fra Finland til Norge ble undertrykket på grunn av samfunnets og kirkens kraftige motstand. Likevel ble mulighetene for den nasjonale kulturen prøvd; det ble tilbudt undervisning

i finsk, det ble utdannet lærere til å ta finsk i bruk i undervisningen; men det ser likevel ut til at det bakenfor alltid var en temmelig sterk fornorskningspolitik. (Eriksen-Niemi 1981) Ikke på noe tidspunkt dannet det seg samme slags kirkelig-kulturelle finsknasjonale bevegelse i Norge som den som vokste frem i Ingermanland. Her må man også merke seg den finske nasjonale vekkelsens karakter; den kjempet mot russifiseringsprosessene med de midler det autonome statssystemet hadde unt den, samtidig som det i landet pågikk en særlig hard språkpolitisk kamp for å heve det finske språket opp blant kulturspråkene. Oppmerksomheten rettet seg mot forholdene i hjemlandet, og naturligvis også mot den sterke finske befolkningen rundt St. Petersburg. Folkeutdannernes blikk nådde neppe over til Ruija, og i den grad det gjorde det, tok det norske samfunnet meget strengt fatt i saken for å undertrykke den.

Bare den læstadianske bevegelsen fungerte som støtte for den finskspråklige kulturen i Ruija. Etter at den læstadianske bevegelsen etter Kautokeino-hendelsene hadde endret seg fra å være en samisk bevegelse til å bli en finsk bevegelse, utgjorde den for den finskspråklige befolkningen ved siden av hverdagspråket nesten den eneste muligheten til å bruke sitt eget språk, et språk som samtidig inneholdt en kraftig åndelig ladning. Som det ofte er blitt konstatert, fantes det i læstadianismen sterke trekk av etnisk bevegelse; likevel ikke en slik nasjonalfinsk ånd som holdt ved like og politisk sett bevisst utviklet den ingermanlandfinske lutherdommen. Dens innhold støttet det lille menneskes rett til hjertets tro på sitt eget språk, og dens motvekt i det norske samfunnet var den norske statskirken, som på sin side dominerte det religiøse og kulturelle livet meget suverent (Bjørklund 1985, 314-314, Saressalo 1996, 251-263).

Noen presse på eget språk oppstod ikke i Norge til tross for forsøk, og slett ikke skjønnlitteratur. En årsak til dette var naturligvis det at befolkningen var så liten, og bosetningen i området spredt; etter min mening

må man også merke seg dialektforskjellene mellom den spredte befolkningen, og den skriftlige fornorskningen av den eldre befolkningsdelen allerede idet 1800-tallet tok til; det var lettere å lese norsk enn det fremmede finske skriftspråket.

Folkekulturen i Ingermanland er for finlendere i hovedsak kjent takket være folkloren, spesielt kvinnes lyrikk på kalevalameter. På midten av 1800-tallet ble det funnet eldre folkediktning som en del av et stort finsk prosjekt – en leteaksjon etter historien på sitt eget språk. Også folkesang- og -musikktradisjonen ble registrert og tatt vare på i arkiver i stort omfang før revolusjonen i Russland stengte feltet. Den lutherske religiøse kulturen ga grunnlag for en salmekultur, og via den også for en mer omfattende korsangtradisjon, som i og for seg med sine sangfester hovedsakelig hadde sin opprinnelse i Estland (Saressalo 2000, 25-28).

Det var ikke mange tradisjonsforskere på 1800-tallet eller i begynnelsen av forrige århundre som kom frem til Ruija. Kanskje en og annen gjorde en avstikker dit fra prestegården i Utsjoki (Fellmann 1906), kanskje norske forskere som var interessert i finsk kultur søkte den, slik som Qvigstad (1921) og Beronka (1921). En og annen som seinere ble klandret for å være storfinlender skrev rapporter om ruijafinnes liv, slik som Ervasti (1884) eller Dag Skogman (1879). Men disse anstrengelsene hadde ingen konsekvens; folket levde sitt liv, og forskerne sitt eget. Paulaharju ferdedes først på 1920-tallet i Ruija, og heller ikke hans store arbeid har mange kvener lest på originalspråket – kanskje stavet seg gjennom den svenskspråklige versjonen en gang (Paulaharju 1928, 1935). Det fantes ikke noe grunnlag som var gunstig for en folkebevegelse og som man kunne ha bygget noe på som i dag kalles kvenkultur.

Assimilasjon eller undergang

Den russiske revolusjonen betydde dødsstøtet for den ingermanlandfinske kulturen. Ingermanlenderenes nasjonale bestrebelser – språket og religionen – ble fordømt som reaksjonære, borgerlige og nasjonalistiske. Også den ingermanlandske befolkningen ble splittet i to. Den urbaniserte arbeiderklassen forholdt seg positivt til bolsjevistrevolusjonen; derimot skydde bøndene og den utdannede klasse den sterkt. Ingermanlenderne ble tvunget inn i det nye forvaltningssystemet, der det nå var det bolsjevistiske partimaskineriet som overvåket maktbruken. Den ingermanlandske kirkesentrale konservatismen endret seg med ett slag til krigskommunisme. Av den ingermanlandske befolkningen var det tusenvis som flyktet til Finland; noen kjempet i de hvite generalenes tropper, noen derimot med våpen i hånd i de rødes rekker for den nye sovjetstaten (Nevalainen 1992, 237–253, Saressalo 2000, 29–31).

Den store forvirringen ble likevel etterfulgt av den såkalte NEP-tiden, som på begynnelsen av 1920-tallet skapte håp, da det ble tillatt med delvis privat foretaksomhet blant bøndene. Bakenfor må man se bekjempelsen av en rådende hungersnød og en materiell omsorg for storbefolkningen i St. Petersburg. Dette ble likevel etterfulgt av en kollektiveringsbølge på 30-tallet, som til sist ødela de ingermanlandfinske bygdesamfunnene, og i stedet brakte en sovjetkultur som strebet mot enhetlighet, og den nye voldelige sovjetnasjonale skapelsesprosessen.

Da kollektiviseringen begynte i 1929, var det i Sovjetsamveldet i alt 137 500 ingermanlendere, hvorav det var 121 500 finner, 15 600 ingriere og enda også knapt 700 votere. Da man var kommet frem til andre verdenskrig, hadde det i løpet av ti år omkommet ca. 50 000 av dem, på forskjellige måter tilintetgjort av sovjetstaten. Allerede i den første fasen ble det i 1929 forflyttet 18 000 ingermanlendere til Kola, Hiipinä,

Ural og Sibir og Kazakhstan. Man må merke seg at befolkningsforflytningene og tilintetgjørelsene slett ikke bare rettet seg mot ingermanlenderne, men i årene 1930–32 regner man at det i Sovjetunionen ble forflyttet iallfall 3.4 millioner mennesker fra sine bosteder til fjerne avkroker av landet, til umenneskelige forhold – for å tilintetgjøres. Den andre masseforflytningen skjedde i årene 1935–36, da i alt 27 000 ingermanlendere ble ført bort fra sine hjem. Med i helhetsbildet må man også regne de ca. 25 000 ingermanlendere som under Stalins forfølgelser enten ble skutt som folkets fiender, ble forvist under krigsårene eller som døde i nærheten av fronten. Fra og med høsten 1942 ble hele den resterende befolkningen, 63 205 mennesker, flyttet fra Ingermanland til Finland, i sikkerhet for det sovjetiske angrepet som var ventet fra Leningrad til Estland – over Ingermanland. Denne befolkningsforflytningen var basert på frivillighet. Etter krav fra Sovjetunionen ble denne befolkningen, 56 869 mennesker, tvangsflyttet tilbake bak østgrensen i 1944–45; man propaganderte for det med mulighet til å vende hjem – hjemmet viste seg å befinne seg i det sentrale Russland. Seinere ble en del av dem enda dirigert til migrasjonsleirer og til forvisning Sibir (Saressalo 2000, 29–37). Først på slutten av 1950-tallet kunne de som hadde overlevd etter hvert vende tilbake til sin hjemtrakt, for å finne at den var tatt i besittelse av dens nye innbyggere, og ingermanlandfinnenes diaspora fortsatte. Folket slo seg ned i Karelen, Leningrad-området og Estland.

Av finner, altså også andre enn ingermanlandfinner, var det ifølge en folketelling i 1989 i alt 67 359 personer i Sovjetunionen. De har altså russisk pass, de er russiske statsborgere, men av nasjonalitet (av etnisitet) er de finner. De fleste av dem hører likevel til ingermanlandfinnene. Størstedelen av denne befolkningen er sterkt russifisert. Flest av dem som har bevart språket sitt finner man i Den karelske republikken (Karjalan tasavallassa), og også i Leningrad-området kan

man på landsbygda treffe folk som kan finsk. Den eldste årsklassen utgjøres av personer som er født før 1930-tallet, hvorav majoriteten enda taler finsk som sitt hjemmespråk. Av dem som er født på 1930–1950 -tallet er det nesten like mange som taler finsk som de som taler andre språk, og av dem som er født på 1960-tallet er morsmålet for de fleste russisk eller estisk.

I 1990 ble det i Finland fattet et vedtak om at ingermanlandfinnene skal behandles som tilbakeflyttere, og de har altså mulighet til å flytte til Finland innenfor en viss kvoteramme. Dette førte i begynnelsen til en nærmest ukontrollert flytting, og kriteriene for å være berettiget til flytting er da også i årenes løp blitt revidert. Det bor nå ca. 30 000 tilbakeflyttere i Finland. En del av dem har naturligvis allerede fått finsk statsborgerskap (Saressalo 2000, 37–43, 45–47).

I Ruija gikk man likevel ikke like langt i fornorskingsprosessene. Dog har den kulturelle assimilasjonspolitikken fra slutten av 1800-tallet til årene etter andre verdenskrig vært temmelig streng, og har ført til en klar fornorskning så vel språklig som kulturelt i hele området. (Eriksen-Niemi 1981). På nytt må det konstateres at det i Ruija ikke oppstod noen folkebevegelse som kunne blitt ansett som finsknasjonal. Den kulturelle og nasjonale basisen for også den nye migrasjonen etter midten av 1800-tallet var enda ustabil. Den nasjonale oppvåkningen i sør hadde ikke spredt seg til emigrasjonens sentrale områder, hovedsakelig på grunn av det mangelfulle skolevesenet, og heller ikke denne befolkningsdelen kunne ha det samme nasjonale verdensbildet som de som seinere flyttet ut i verden fra det selvstendige Finland. Dog har det å kjenne sin egen kulturbakgrunn vært viktig, og i de små samfunnene har det enda overlevd en kulturell identitet. En klar nasjonalfinsk identitet finner man imidlertid først blant den finske migrasjonsbefolkningen fra etterkrigstiden. Det er enda et åpent spørsmål hvordan den nåværende kvenaktivismen vil influere på etnisitetsforståelsen blant den

finskættede befolkningen, fordi prosessen enda er uavsluttet. Det synes likevel som om etterkommerne etter migrantene på 1800-tallet – hovedsakelig i det østlige Ruija, har en i noen grad ulik oppfatning av sin etniske bakgrunn enn de aktivistene som opptrer offentlig. Det er likevel sikkert at det er vanskelig for en utenforstående å forstå det mentale fornorskingspresset på individnivå hos minoritetsbefolkningen, som varte gjennom flere generasjoner; i noen tilfeller kan det dreie seg om samme tunghetsgrad som det å bli tvunget bort fra en hjemtrakt som i generasjoner er blitt oppfattet som ens egen.

Sluttord

Ingermanlandfinnene har egne nasjonale organisasjoner så vel i Finland, i Karelen, i St. Petersburg som i Estland. Dessuten fungerer i Sverige Ingermanlendingenes forbund (Inkeriläisten liitto). Disse prøver å holde ved like det (ingermanland)finske, som var sterkt levende de første årene av 1900-tallet før sammenbruddet begynte. Organisasjonene drives delvis med økonomisk støtte fra den finske stat, og når det gjelder det åndelige livet, og med det restaurering av sentrale kirker og utdanning av prester, er det den evangelisk-lutherske kirken i Finland som gir sin bistand. Organisasjonene i St. Petersburg og delvis også i Karelen søker å være til hjelp også med det å forberede seg til flytting til Finland og med å oppfylle kriteriene (språkkriteriene). Alle organisasjonene driver også et omfattende sosialt arbeid blant den aldrende ingermanlandfinske befolkningen (Saressalo 2000, 48–56).

Kvenaktivismen i Ruija har gjennom et par tiår både lyktes og også ikke lyktes med å søke internasjonal politisk og nasjonal status for den finskættede befolkningen. Det å få status som historisk nasjonal minoritet har ikke vært nok for aktivistene. Anstrengelsene for å få status som urbefolkning er alvorlige. Et stadium i dette arbeidet er å få språket kvenene taler som

skriftlig språk. Jeg har i de siste månedene fått følge det vepsiske folkets kamp for sin eksistens i Det moderne Russland (Nyky-Venäjällä) og bestrebelsene med å utvikle talt vepsisk til skriftspråk, som er knyttet til denne kampen. Fordi arbeidet i begge kulturene enda pågår, er det ikke grunn til å kommentere det videre i denne sammenheng. Kanskje kan man i nærmeste framtid lete etter paralleller i disse prosessene. Dersom den lykkes, kan prosessen med å skape et kvensk språk fremme anerkjennelsen av kvenene som en del av helheten av østersjøfinske folk, når man skisserer denne helheten ved hjelp av vår tids forskningsmetoder og uten stormakts- eller nasjonalpolitisk ballast.

Til norsk ved Hanne Elin Utvik

Kilder

- Beronka, Johan (1933), *Vadsø bys historie*. Med spredte bidrag til Varangers historie. Vadsø.
- Bjørklund, Ivar (1985), *Fjordfolket i Kvænangen*. Tromsø.
- Eriksen, Knut Einar – Niemi, Einar (1981), *Den finske fare*. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860–1940. Oslo.
- Ervasti, A. V. (1884), *Suomalaiset Jäämeren rannalla*. Matkamuistelmia. Oulu.
- Fellman, Jacob (1906), *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken*. IV. Helsingfors.
- Fjellström, Phebe (1965), *Varifrån kommer Birkarlarna*. Rig 48.
- Haavio, Martti (1965), *Bjarmien vallas kukoistus ja tuho*. WSOY. Porvoo – Helsinki.
- Julku, Kyösti (1986), *Kvenland – Kainuunmaa*. Studia Historica Septentrionalia 11. Jyväskylä.
- Kirkinen, Heikki (1992), *Inkerinmaan keskiaika ja uuden ajan alku vuoteen 1617*. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.
- Kotkurkina, Svetlana (2005), *Ves ja vepsäläiset – huomioita muinaiskansan vaiheista*. Teoksessa *Vepsä. Kansa, kieli ja kulttuuri*. Toimittanut Lassi Saressalo. SKS. Helsinki.
- Nevalainen, Pekka (1992), *Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla*. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.
- Paulaharju, Samuli (1928), *Ruijan suomalaisia*. SKS. Helsinki.
- Paulaharju, Samuli (1935), *Ruijan äärimmäisillä saarilla*. SKS. Helsinki.
- Qvigstad Just (1921), *Den kvenske indvandring til Nord-Norge*. *Tromsø Museums aarshefter* 43.
- Saloheimo, Veijo (1992), *Inkerinmaan asutus ja väestö 1618-1700*. Teoksessa, *Pekka & Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.
- Saressalo, Lassi (1996), *Kveenit*. Tutkimus erään norjalaisen vähemmistön identiteetistä. SKS. Helsinki.
- Saressalo, Lassi (2000), *Inkeri*. Kertomus Inkerin kansoista ja kulttuureista. Tampereen museoiden julkaisuja 56. Tampere.
- Skogman, Dag (1870), *Suomalaiset Ruotsissa ja Norjassa*. Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. II:8. Helsinki.
- Uino, Pirjo (1992), *Inkerinmaan esihistoria*. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.
- Vahtola, Jouko (1980), *Tornionjoki ja Kemijokilaakson asutuksen synty*. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. Studia Historica Septentrionalia 3. Kuusamo.
- Vilkuna, Kustaa (1957), *Kaimuu – Kvenland*. Missä ja mikä? Turku.
- Wiik, Kalevi (2002), *Eurooppalaisten juuret*. Atena Kustannus. Jyväskylä.

Tilleggsinformasjon:

www.kveeniland.com

www.kevener.no

www.inkeri.com

Syrjimistä, sortoa ja pakkosterilointia

Naushad Ali Qureshi

Esittelemäni kirja käsittelee Norjan romaneja. Sen on toimittanut sosiologian professori Bjørn Hvinden. Hvinden on vetänyt Norjan Tutkimusneuvoston vuosina 1995-1999 rahoittamaa tutkimusohjelmaa, jonka budjetti oli 3,8 miljoonaa kruunua. Projektin tavoitteena oli selvittää muun muassa miten romanit ovat kokeneet vähemmistönä elämisen Norjassa, pakkosteriloinnin laajuutta ja taustoja sekä romanien kokemuksia steriloinnista. Lisäksi haluttiin selvittää lasten huostaanottoa ja yleensä viranomaisten puuttumista perheitten elämään. Kirjassa, jonka nimi voidaan suomentaa ”Romanit ja Norjan yhteiskunta”, esitetään yhteenveto tutkimusohjelman tuloksista. Kirjan kahdeksan luvun kirjoittajien joukossa on mm. tutkimuksen tekoon osallistuneita historioitsijoita, kriminologeja, antropologeja ja sosiologeja.

Hvinden esittää kirjan johdannossa katsauksen Norjan yhteiskunnan vaihtelevista asenteista romaneja kohtaan ja heidän kohtelustaan. Katsauksessa tarkastellaan muun muassa millaisia nimityksiä romaneista on käytetty ja miten erityisesti poliitikkojen ja ammatti-ihmisten osoittama halveksunta on ikäänkuin oikeuttanut raa'at pakkotoimet romaneja kohtaan, heidän kriminalisoimisensa ja vainoamisensa, rangaistukset ja arvokkuuden ja identiteetin riiston. Kirjassa kuvataan myös selviytymiskeinoja; miten romanit ovat säilyneet vähemmistönä, miten he ovat vastustaneet sortoa, luoneet omia kulttuurimallejaan ja pitäneet kiinni arvokkuudestaan yhteiskunnassa, joka keskitti aineellisia ja henkisiä voimavarojaan romanien ja heidän identiteettinsä häpäisemiseen.

Hvinden nostaa esiin romanien norjalaistamiseen tähdänneen yhteistyön viranomaisten ja yksityisten laitoksen välillä. Laitoksissa käytettiin sterilisointia keinona vähentää romanien lukumäärää Norjassa. Esimerkkinä tällaisesta laitoksesta kirjassa mainitaan kristillinen hyväntekeväisyysjärjestö ”Foreningen for bekjempelse av omstreifervesenet”, perustettu vuonna 1897. Vuodesta 1935 järjestö esiintyy nimellä ”Norsk misjon blant hjemløse” (Misjonen). Se oli pitkään avainasemassa kun Norjassa harjoitettiin ihmisarvoa loukkaavaa sulauttamispolitiikkaa. Järjestö toimi valtion rahoituksella ja sillä oli laajat valtuudet harjoittaa määrätietoista norjalaistamispolitiikkaa aina vuoteen 1986, jolloin se lakkautettiin.

Per Haave kirjoittaa romanien steriloinnista ja pohtii, suoritettiinkö nämä toimenpiteet rodunjalostamismielessä. Haave esittää historiallisen katsauksen Norjan valtion romaneihin kohdistuneeseen sterilointipolitiikkaan ja sen perusteluihin vuosina 1934-1977. Luvussa käsitellään myös humanin ajattelun ja tieteen välistä sterilointia koskevaa keskustelua. Mielenpide-eroja ja -yhtäläisyyksiä tarkastellaan kahden keskeisen vaikuttajatahon toiminnan valossa, nimittäin Misjonen-järjestön ja tieteen.

Karen-Sofie Pettersen tarkastelee lapsiin kohdistuvan toiminnan käytäntöä ja ideologiaa. Tarkastelun lähtökohtana on Misjonen-järjestön toiminta. Pettersen kuvaa käsityksiä ja perusteluja, joiden tuloksena perheiden elämään puututtiin kovalla kädellä ja lapsia otettiin pois vanhemmiltaan. Artikkelissa poh-

ditaan oliko tällaiset toimet aiottu lasten vai vallankäyttäjien parhaaksi. Kirjoittaja vertaa Norjan romanipolitiikkaa muutamien muiden länsimaiden harjoittamaan kansallisia vähemmistöjä koskevaan politiikkaan 1800-luvun loppupuolelta 1980-luvulle. Australia, Kanada ja Uusi Seelanti ovat esimerkkejä maista, joissa harjoitettiin lapsiin ja perheisiin kohdistunutta sulauttumispolitiikkaa kansallisia vähemmistöjä kohtaan. Mustalaisten syntyperää ja kulttuuria pidettiin vähempiarvoisina ja lisäksi uhkana terveelle yhteiskunnalle. Toimet, joiden esitettiin olevan lasten parhaaksi, olivat todellisuudessa vallanpitäjien etujen mukaisia. Artikkelissa esitellään myös sotienvälisen ajan keskustelua perimästä ja ympäristöstä ja sen vaikutuksesta niihin perusteluihin, joilla oikeutettiin pakkotoimet perheitä ja lapsia kohtaan. Huonon perimän merkitystä käytettiin usein selityksenä sille, että huostaanoton seuraukset olivat onnettomat.

Romanit ja heidän elämäntapansa tuomittiin sekä yhteiskunnan että Misjonon-järjestön taholta. Järjestön yksi keskeinen toimintatapa oli lastenkotien ylläpitäminen. Ensimmäinen lastenkoti perustettiin vuonna 1900. Anne-Brit Sandvik kuvaa lasten elämää näissä lasten- ja koulukodeissa. Tärkeimpänä lähteenä ovat ihmiset, jotka kertovat omista kokemuksistaan eri lasten- ja koulukodeissa. Kaikki, jotka muistavat miten heidät vietiin vanhemmiltaan, kuvaavat kokemusta pahaksi ja raskaaksi. Elämä laitoksissa koostui enimmäkseen rangaistuksista, valvonnasta ja inhimillisen arvokkuuden loukkauksista. Laitosten työntekijät puhuivat jatkuvasti alentavasti lasten perheistä ja suvuiista ja yleensä romaneista. Laitoselämän tarkoitus oli saada lapset kieltämään oma identiteettinsä. ”Se oli jatkuvaa aivopesua. He halusivat pakottaa meidät ajattelemaan kuten he”, kertoo eräs haastatelluista.

Hjørdis Fodstad kirjoittaa pakkosteriloinneista ja muista pakkotoimista sekä niiden aiheuttamasta kärsimyksestä. Luku perustuu sellaisten ihmisten kokemuksille,

jotka ovat itse joutuneet yhteiskunnan häpäisyn kohteeksi ja/tai tuntevat sellaisia, jotka ovat joutuneet. Fodstad valaisee pakkosterilointia kahdelta puolelta; toisaalla viisitoista romani-suvun jäsentä, toisaalla kaksikymmentä erilaisten laitoksen työntekijää, esimerkiksi Misjonon, koulukoteja sekä vajaamielis- ja terveydenhoitolaitoksia. Kuvaukset ovat järkyttävää luettavaa. Ne kuvaavat miten ihmiseltä viedään oikeus oman ruumiinsa ja hedelmällisyytensä hallintaan sekä miten laitosten työntekijät perustelivat näitä raakoja toimia. Psykiatreja, lääkäreitä, sosiaalityöntekijöitä ja opettajia osallistui kukin tavallaan tähän ihmisten lajitteluun. He pitivät sterilointia keinona vähentää alempiarvoisten ihmisten määrää norjalaisessa yhteiskunnassa.

Lise Bjerkan ja Linda Dyrliid tarkastelevat millaista nykyään on olla romani. Keskeisiä käsitteitä ovat ylpeys ja syrjiminen. He painottavat, että on tärkeää ettei korosteta vain kurjuuden kuvauksia, vaan tuodaan esille myös se ylpeys ja arvokkuus, joka romanina elämiseen kuuluu. Jotta lisättäisiin ymmärrystä siitä, miten nykypäivän romanit pitävät yllä arvokkuuttaan ja ylpeyttään, on nämä ilmiöt nähtävä kahden avainkäsitteen valossa: etnisen identiteetin ja kulttuurisen pääoman. Rune Halvorsen käsittelee Norjan romanien tietoisuuden heräämistä ja heidän organisoitumistaan. Hän osoittaa miten romanit ovat tehneet määrätietoista työtä yhteisten selviytymisstrategioiden avulla lisätäkseen tietoisuutta omasta arvostaan ja muuttaakseen yhteiskunnan lukkiutuneita kielteisiä käsityksiä romaneista ja luodakseen niiden tilalle uusia mielikuvia.

Hedda Gjertsen on kahden kirjassa esitellyn tutkimusprojektin vetäjä. Hän esittää kysymyksen miten hädänalaisten ihmisten auttamiseen perustetut järjestöt ja laitokset kuten Misjonon, terveydenhuolto, lastensuojelu ja poliisi ovat oikeastaan toimineet. Yhteiskunnan laitokset toimivat romaneja vastaan. Laitosten ja romanien välejä ei leimannut ainoastaan välinpitämättömyys vaan suorastaan vihamielisyys.

Gjertsen käsittelee myös yhteiskunnallisen tutkimuksen merkitystä sekä tutkijanroolia ja vastuuta norjalaistamispolitiikan ja romaneihin kohdistuneiden pakkotoimien yhteydessä. Hänen lyhyt kirjoituksensa osoittaa mielestäni itsekritiikin puutetta, sillä kysymyshän ei ole vain siitä tuottaako tutkimus uutta tietoa, vaan myös siitä, miksi yhteiskuntatieteilijät eivät ole kiinnittäneet pakkotoimiin ja ihmisarvon loukkauksiin enemmän kriittistä huomiota jo paljon aikaisemmin. Kysymyshän on sentään omasta lähihistoriastamme! Mistä johtunee, että yhteiskuntatieteilijöiden on niin helppo jälkikäteen arvostella kaikkia muita mutta ei itseään? Onhan nimittäin selvää, että useimmat yhteiskuntatieteilijät heijastelevat sen ajan arvoja, jossa elävät. Tämä koskee esimerkiksi tutkimuksen kysymyksenasettelua, perusteluita, analyysejä ja tulkintaa. Tutkijoihin vaikuttavat myös yleisesti hyväksytyt poliittiset ja tieteenalan sisäiset asenteet ja näkemys vähemmistöistä ja heihin liittyvien kysymysten parhaista ratkaisuksista. Kuten tiedämme on tilanne edelleen tällainen mitä tulee uusiin vähemmistöihin. Sen takia olisi ollut mielenkiintoista tietää mitä yhteiskuntatieteilijät itse ovat oppineet projekteista ja tutkimuksesta, johon on saatu yhteiskunnan varoja.

Muutamaa harvaa poikkeusta lukuunottamatta kirjaa leimaa myötäelämisen ja innostuksen puute. Useimmat kirjoittajat käsittelevät aihetta tavalla jota voi luonnehtia etäännytyksi. Näillä yhteiskuntatieteilijöillä ei nähtävästi ainakaan ole omakohtaista kokemusta siitä, millaista on joutua syrjinnän kohteeksi Norjassa. Siitä huolimatta kirjan pitäisi olla pakollista luettavaa kaikille, jotka teoreettisesti tai käytännön toimintansa kautta joutuvat tekemisiin sellaisten julkisten

tai näkymättömien toimintatapojen kanssa, joiden seurauksena joihinkin yksilöihin tai ryhmiin kohdistuva vähättely, hyljeksiminen ja syrjiminä lisääntyvät.

Kattava lähdeluettelo ja vihjeet lisälukemisesta tekevät kirjasta eräänlaisen romaneja koskevan hakuteoksen, ja oikeastaan myös muita Norjan etnisiä vähemmistöjä koskevan tietopakettin. Sulauttamis- ja norjalaistamispolitiikka ei ole kohdistunut vain romaneihin, vaan myös muihin vähemmistöihin, esimerkiksi saamelaisiin ja kveeneihin. Erityisesti ajanjaksolla 1860-1940 oli vallalla yhtenäistämideologia ja vähemmistöjen piti omaksua enemmistön kulttuuriset käytänteet ja mukautua yhtenäiseen kansalliseen norjalaiseen elämäntapaan. Kirja *Romanifolket og det norske samfunnet* tarjoaa mahdollisuuden tarkastella onko viranomaisten, tiedotusvälineitten, erilaisten viranhaltijoiden ja tavallisten ihmisten harjoittamalla syrjimisellä, pakkotoimilla sekä kehoon ja identiteettiin kohdistuvilla häpäisyillä joitakin yhtäläisyyksiä siihen, mitä tällä hetkellä tapahtuu muutamille näkyville etnisille vähemmistöille Norjassa. Minä huomaan selviä yhtäläisyyksiä, vaikka käsitteet ja sanalliset muotoilut ovat erilaisia. Aenteet ja viesti ovat samat kuin ennenkin: muutu mahdollisimman pian norjalaiseksi ja pysy sellaisena niin kauan kuin asut Norjassa. Jos se ei sovi niin muuta muualle...

Suomentanut Anitta Viinikka-Kallinen

Bjorn Hvinden (red.): Romanifolket og det norske samfunnet: følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet. Fagbokforlaget 2000. 258 sivua.

Stigmatisering, undertrykking og sterilisering

Naushad Ali Qureshi

Denne boka handler om romanifolket og er redigert av sosiologiprofessor Bjørn Hvinden. Høsten 1995 ble han engasjert av Norges Forskningsrådet som koordinator for forskningsprosjekter med et budsjett på ca. 3,8 millioner kroner i perioden 1995-99. Målet med prosjektene har vært å belyse bla. romanifolkets erfaringer med å være minoritet i Norge, omfang og grunnlag for sterilisering og opplevelse med sterilisering, bortsetting av barn - grunnlaget og begrunnelse for inngrepene i familier. I *Romanifolket og det norske samfunnet* gis det en oppsummering av denne forskningen. De i alt åtte kapitlene er skrevet av historikere, kriminologer, sosialantropologer og sosiologer som har gjennomført de prosjektene.

I innledningskapittel gir Hvinden oversikt over storsamfunnets skiftende holdninger til og behandling av romanifolket. Hvilket ord og begreper er blitt brukt for å omtale gruppen og hvordan nedvurderinger av romanifolket og spesielt blant politikere og fagfolk har bidratt til å legitimere brutale overgrep, kriminalisering med påfølgende forfølgelse, straff og fratakelse av verdighet og identitet. Det handler også om motstand mot overgrep og mestringsstrategier for å overleve nettopp som minoritet, om hvordan romanifolket har kjempet for å etablere motbilder og egen verdighet i et samfunn som brukte stadige nye midler og begrunnelser for å påføre romanifolket og deres selvbilde store krenkelser.

Hvinden poengterer betydning av det samarbeide som har vært mellom myndigheter og private institusjoner hvor målet uten tvil har vært å fornorske romanifolket, og hvor sterilisering er brukt til å begrense deres

antall i Norge. Som eksempel på private institusjoner brukes kristne veldedige organisasjonen, "Foreningen for bekjempelse av omstreifervesenet" fra 1897. Fra 1935 var denne kjent som "Norsk misjon blant hjemløse" (Misjonen), som viste seg å spille en nøkkelrolle i lang tid for den uverdige fornorskningsprosessen. Misjonen med fullmakter og statlige midler kunne inntil den ble nedlagt i 1986 drive en målbevisst assimilasjonspolitik.

Per Haave skriver om sterilisering av tatere og reiser spørsmål om denne type inngrep har vært gjort på såkalt rasemessig grunnlag. Her gis det en historisk oversikt over når, med hvilke grunnlag og hvorfor romanifolket ble utsatt for steriliseringspolitikk i Norge i perioden 1934-1977. Leserne får også innsikt i debatten mellom filantropi og vitenskap om bruk av sterilisering. Både uenigheter og samstemmighet belyses med utgangspunkt i sentrale aktører innen politikk, Misjonen og vitenskap.

Karen-Sofie Pettersen tar for seg ideologi og praksis knyttet til tiltak rettet mot barn. Hennes analyser bygger på studier av Misjonens arbeid. Vi får stor innsikt i forestillinger om og begrunnelse for inngrep i familier, fratakelse av barn og målet med tiltak bak organisasjonens arbeid. Hun drøfter om disse tiltakene har hatt som mål å være til beste for barna eller for storsamfunnet. Pettersen trekker paralleller til politikken overfor romanifolket og den politikken som fant sted i den vestlige verden overfor nasjonale minoritetsgrupper fra siste halvdel av 1800-tallet og fram til 1980-tallet. Australia, Canada og New Zealand trekkes frem som eksempler hvor tiltak rettet mot barn og familier av

nasjonale minoriteter aktivt ble brukt for å assimilere kolonibefolkningen. Taternes blod og kultur ble ansett som mindreverdig og som en trussel mot et sunt samfunn. Derfor var barns beste uten tvil det som var best for storsamfunnet. Videre relaterer hun faglige begrunnelse for inngrep i familier og overgrep mot barna til diskusjon om arv og miljø i mellomkrigstiden. Særlig hvordan en brukte arv som en forklaring i de tilfeller hvor omsorgsovertakelse ikke var "vellykket".

Romanifolket og deres livsstil var uønsket både av storsamfunnet og Misjonen. Et sentralt arbeid til Misjonen var driften av barnhjem, det første åpnet i 1900. Anne-Brit Sandvik beskriver livet for taternes barn i disse barne- og skolehjem. Hennes primærkilder er kvinner og menn som har fortalt om egne erfaringer med opphold i ulike barne- og skolehjem. Alle som husker fratakelse fra foreldre beskriver opplevelsen vond og trist. Opphold ved institusjonene bestod for det meste av straff, kontroll, overgrep og krenkelser av identitet og verdighet. De ansatte snakket stadig nedsettende om familier og slekten til barna og det å være tater. Målet med oppholdet var å få barna til å fornekte sin identitet. "Det var rene hjernevaskingen. De ville overføre sine tanker til oss", er det en som forteller.

Tvangssteriliseringer og andre overgrep med påfølgende tap er i fokus for Hjørdis Fodstad. Hun legger til grunn erfaringer fra mennesker som selv og/eller kjenner til andre som har vært utsatt for krenkelser fra storsamfunnet. Fodstad belyser tvangssteriliseringer fra to sider, femten personer av taterslekt og tjue tidligere ansatte fra institusjoner som Misjonen, skolehjem, åndssvakeomsorg og helsevesen. Beskrivelsene er sjokkerende lesing. Det fortelles om hvordan den enkelte ble utsatt for overgrep med tap av kroppens integritet og fruktbarhet, men også hvordan fagansatte i institusjonene rettfærdiggjorde disse brutale overgrepene. Psykiatere, leger, sosialarbeidere og lærere har med ulike midler drevet med sortering av mennesker og sterilisering ut

fra det de oppfattet som undermennesker i storsamfunnet.

Lise Bjerkan og Linda Dyrloid analyserer det å være tater i dag med utgangspunkt i begrepet stolthet og fenomenet stigma. De mener at det er viktig å ikke bare være opptatt av elendighetsbeskrivelser, men synliggjøre den stolthet og verdighet som nettopp er knyttet til det å være tater. For å oppnå større forståelse om hvordan romanifolket gjenskaper verdigheten og stoltheten i dag er det viktig å se disse i lys av bla. etnisk identitet og kulturell kapital. Rune Halvorsen tar for seg fremveksten av ulike sosiale bevegelser og mobilisering blant romanifolket i Norge. Han beskriver hvordan taterne ved hjelp av kollektive mestringsstrategier har arbeidet bevisst for å øke egen verdighet for gradvis å oppnå endrede etablerte bilder av taterne i storsamfunnet og å skape motbilder.

Boka har et bidrag av Hedda Gjertsen. Som prosjektleder, for to forskningsarbeidere i boka, stiller hun spørsmål om de institusjoner som vanligvis er der for å hjelpe mennesker i nød og beskytte borgere mot overgrep, som bla. Misjonen, helsevesen, barnevern og politiet, sviktet sitt ansvar. For taterne var storsamfunnets institusjoner motstanderne, og taterne befant seg ikke bare i avmakt men i fiendeland.

Gjertsen berører også betydning av samfunnsforskning og forskerrollen og ansvar i forbindelse med fornorskningen av og overgrep mot romanifolket. Hennes korte bidrag synes jeg er lite selvkritisk, fordi det handler ikke bare om forskningen forteller samfunnet noe nytt, men likeledes hvorfor har ikke samfunnsforskere viet denne type krenkelser og overgrep større oppmerksomhet og sett med kritisk blick lenge før? Det handler tross alt om vår nære historie! Hva er det som gjør at det er lettere for samfunnsforskere å kritisere alle andre i ettertid og ikke seg selv? For vi kan ikke komme utenom at de fleste samfunnsforskere er også speilbilde av det samfunnet de til enhver tid lever i, med for eksempel valg av problemstillinger,

begrunnelser, analyser og forklaringer. De påvirkes også av konforme faglige og politiske holdninger i storsamfunnet og synet på etniske minoriteter og hva er de beste løsningene for problemene. Dette vet vi er en realitet i dag også, når det gjelder nye etniske minoriteter. Derfor hadde det vært nyttig å visst hva samfunnsforskere selv har lært av de prosjektene og forskningen som de har fått offentlige midler til.

Med noen få unntak bærer boken preg av mangel på medlevelse og engasjement. De fleste bidragsyterne behandler temaene på en distansert måte. Det er tydelig at samfunnsvitere selv har liten erfaring med å ha blitt utsatt for stigmatisering i Norge. Likevel burde denne boka være obligatorisk lesning for alle som enten teoretisk eller i praktisk virke er opptatt av synlige eller skjulte mekanismer som i sin konsekvens fungerer nedvurderende, ekskluderende og stigmatiserende overfor visse individer og grupper.

Omfattende litteraturliste og forslag til videre lesing gjør boka en slags håndbok særlig om romanifolket, men også om andre etniske minoriteter i Norge. Assimilasjons- og fornorskningspolitikken har ikke bare vært

rettet mot de reisende eller romanifolket, men også mot andre minoritetsbefolkningen, som f.eks. samer og kvener. Særlig perioden 1860-1940 var preget av konformitetsideologi, og minoritetene skulle tilegne seg storsamfunnets kulturmønster og gå opp i en homogen norsk riksoorientert livsmønster. Innholdet i boka *Romanifolket og det norske samfunnet* gir en mulighet til å reflektere om det er likheter mellom hvordan myndigheter, media, profesjonelle fagfolk og alminnelige mennesker i Norge behandlet romanifolket, med stigmatisering og brutale overgrep, krenkelser av kropp og identitet og det som faktisk skjer med en del synlige etniske minoritetsgrupper i Norge i dag. Jeg ser klare likhetstrekk, selv om begrepsbruk og uttrykksform er noe annerledes. Holdninger og budskapet er det samme; bli norsk og det fortrest mulig så lenge du er i Norge. Hvis ikke kan du bare reise...

Bjørn Hvinden (red.): Romanifolket og det norske samfunnet: følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet. Fagbokforlaget 2000. 258 sider.

Arvostelu Teemu Ryyminin väitöskirjasta "De nordligste finner" ("Pohjoisimmat suomalaiset")

Lars Elenius

Historioitsija Teemu Ryyminin Tromssan yliopistossa marraskuussa 2003 valmistunut väitöskirja tuo tarpeellista uutta tietoa Pohjoismaitten suomalaisetnisistä vähemmistöistä. Tutkimus selvittää Norjan kveeneistä annettua kuvaa julkisuudessa - ennen kaikkea Suomessa ja Norjassa - 1700-luvun lopusta toisen maailmansodan puhkeamiseen asti. Ryymin on käynyt läpi laajalti sanomalehtiä, kirjoja ja muuta julkista materiaalia, jonka avulla hän selvittää, miten kuva kveeneistä muuttuu molemmissa maissa suhteessa suomalaisten ja tornionlaaksolaisten lisääntyneeseen Norjaan muuttamiseen. Hän osoittaa myös, kuinka käsitys kveeneistä muuttui vähemmistöpolitiikan ja yhteiskunnan ideologisten käännteitten myötä.

Ryyminin väitöskirja on poikkeus historioitsijoiden usein kapeasta kansallisesta näkökulmasta. Keinotekoinen kansallinen rajaus joka on vaivannut pohjoisten vähemmistöjen tutkimusta, murretaan tässä johdonmukaisesti ja perusteellisesti. Etnisten ja kansallisten vähemmistöjen tutkimusta on usein tehty ryhmien oman maan rajojen sisällä, ja myös lähdeaineisto on ollut peräisin ainoastaan oman maan arkistoista. Tähän on monia syitä. Ensinnäkin se, että kansallisia tutkimusmäärärahoja ollaan taipuvaisia myöntämään kansallisista lähtökohdista käsin. Toiseksi lähdemateriaali voi olla saavuttamattomissa kielellisistä syistä. Tämä koskee erityisesti suomenkielistä materiaalia skandinaavisille tutkijoille mutta jossakin määrin myös päinvastoin. Mutta tärkein tekijä kansallisen ja historiallisen painotuksen taustalla on varmaankin se, että historia on identiteettiä muodostava tieteenala. Se

koskee historiankirjoitusta sekä kansallisella, alueellisella että paikallisella tasolla. Oman identiteetin rakentaminen ohjaa sitä, mihin suuntaan historian valonheitin suunnataan. Siksi Ryyminin väitöskirja on niin vapauttava. Tutkimus ylittää valtioiden rajat. Edellytyksenä on, että tutkija hallitsee sekä suomea, norjaa että ruotsia, mutta rajoja ylitetään myös itse tutkimuksen tarkoituksessa. Ryyminin tavoite on tutkia - pääasiallisesti suomalaisen lähdemateriaalin valossa - miten Norjan kveenejä kuvattiin suomalaisessa julkisuudessa vuosina 1800-1939.

Kveeni-identiteetti luodaan "toiseuden" käsitteen pohjalta

Tutkimuksella on konstruktivistinen näkökulma, Ryymin tutkii sitä, miten kveenit esitettiin julkisuudessa ennen kaikkea Suomessa 1800-luvulta toiseen maailmansotaan asti. "Esittämisellä" tarkoitetaan tässä tapauksessa julkisuudessa annettua sanallista ja visuaalista kuvaa Norjan kveeneistä. Käytän arvostelussani välillä paljon arkisempaa sanaa "kuva" samasta asiasta. Tärkeimmät kysymyksenasettelut ovat seuraavat. Millaisia kveenien kuvaukset olivat ajanjaksolla 1800-1939? Mikä sai suomalaiset osallistumaan kveenikuvan luomiseen? Mitä kiinnostus kveenejä kohtaan ja heistä annettu kuva käytännössä merkitsivät Suomessa ja Norjassa, miten se vaikutti yhteiskuntakehitykseen?

Tärkeä lähtökohta analyysille siitä, miten esitykset syntyvät, on vastakohtapari "me" ja "he", yleisesti käytetty analyysimalli nykyisessä yhteiskuntatieteellisessä ja huma-

nistisessa identiteetin tutkimuksessa. Toisten ihmisten kuvaamisen kautta luomme omaa minä-kuvaamme. Identiteetti on riippuvainen sekä suhteista että tilanteista, sidottu tiettyyn aikaan ja paikkaan. Ryymin kuvaa haluavansa vastakohtaparin ”me-he” sijasta tutkia, miten tietty ”me” pyrki vetämään kveenit yhteyteensä, täsmennys joka vaikuttaa hieman tarpeettomalta. Relationaalisen analyysin ydin on juuri relaatio. Jotta tutkimusmenetelmä toimisi, on tutkittava nimenomaan itsensä ”meiksi” määrittelevien ja ”toisten” sosiaalisten tai etnisten ryhmien välisiä suhteita.

Edellämainitut ovat vähäisiä reuna-
muistutuksia. Valittu teoria sopii erinomaisesti suoritettuun tutkimukseen. Tutkimuksen ansioihin kuuluu myös tutkimusmenetelmä, eli että analysoidaan, miten julkinen kveenikuva sai aineksia eri tahoilta Ruotsissa, Norjassa ja Suomessa. Tutkija selvittää, miten erilaiset sosiaaliset ja poliittiset ryhmät loivat uusia kuvia kveeneistä asettamalla aikaisemmat kuvaukset uuteen yhteyteen. Tutkiessaan kveenikuvan muuttumista hän erottaa muutamia tyypillisiä tapoja kuvata kveenejä.

Kielteiset ja myönteiset kuvaukset vaihtelevat

Kuvauksia kveeneistä alkaa ilmestyä 1700-luvulla, kun Pohjois-Suomi ja Tornionlaakso olivat vielä osa Ruotsin valtakuntaa. Silloin, samanaikaisesti Suuren Pohjansodan kanssa, suomalaisten talonpoikien muuttaminen Pohjois-Norjaan varsinaisesti alkaa. Siitä lähtien Ruijaan syntyy vähitellen kveeniväestöä ja 1800-luvun loppua kohti kveeniväestö kasvaa merkittävästi. Kveenejä kuvataan 1700-luvulta 1930-luvun lopulle asti monin eri tavoin julkisuudessa. Ryymin erottaa neljä kveenien kuvaamisen pääkategoriaa. Ensimmäinen on kielteinen kuva *maastamuuttajista*, jotka hylkäävät kotimaansa ja muuttavat Norjaan. Toinen on suomalaisen nationalismiin intohimoinen käsitys kveeneistä sortopolitiikan erilaisten

muotojen *uhrina*. Kolmas on saman liikkeen vastakkainen kuva kveeneistä, jotka ovat *ylivoimaisia* muihin etnisiin ryhmiin ja kansallisuuksiin nähden ja varsinkin Pohjois-Norjan karuissa luonnonoloissa. Neljäs tapa on kuvata kveenit suomalaiskansallisten päämäärien *pioneereina*, olipa kyseessä sitten vastarinta norjalaista sulauttamispolitiikkaa kohtaan tai jokin muu.

Erilaiset esittämistavat liittyvät eri ajanjaksoihin mutta myös tahoihin, jotka kuvaa loivat. Kielteinen käsitys maastamuuttajista muodostettiin 1700-luvulla erityisesti ruotsalaisten hallintoviranomaisten taholta. Nykyinen Ruotsi ja Suomi olivat tuolloin samaa valtakuntaa, ja arvostelua esittivät sekä Pohjois-Suomessa että Pohjois-Ruotsissa asuvat hallintoviranomaiset. Hallitseva ideologia kielteisen kuvan takana oli ajan utilitaristinen hyötyajattelu. Norjaan muuttavien suomenkielisten katsottiin pettävän kotimaansa.

Vuonna 1809 Suomesta tuli osa Venäjän suurruhtinaskuntaa ja se sai suhteellisen suuren itsemääräämisvallan. Suomen kasvavassa kirjallisessa julkisuudessa kveenien kuvauksilla oli kuitenkin vähäinen merkitys. Nationalistisesti suuntautuneet tiedemiehet keskittyivät pääasiassa karjalaisiin tai saamelaisiin, kun toisista kansanryhmistä kirjoitettiin jatkuvasti kasvavassa määrässä kirjoja ja lehtiä. Kveenien kuvaukset edustivat vastakkaisia näkemyksiä. Toisaalta suomalaiset omaksuivat ruotsalaisten kielteisen näkemyksen kveeneistä maastamuuttajina, jotka hylkäsivät isänmaansa. Toisaalta kveenit esitetään Pohjois-Norjan tarmokkaimpana ja taitavimpana ihmisryhmänä.

Fennomaanit kiinnostuvat kveeneistä

1840- ja 1850-luvuilla suomalaiset nationalistit eli niin sanotut fennomaanit alkoivat kiinnostua kveeneistä. Aatteellisena taustana oli niin sanottu heimoajatteluun. Taivoitteena oli koota pohjoiset suomenkieliset

vähemmistöt yhteisen suomalaisen ideologian suojiin. Näinä vuosina fennomaanit alkoivat julkisesti arvostella Norjan kveeneihin kohdistamaa kielipoliittikkaa.

Suomalaisten kiinnostus kveenejä kohtaan saavutti ensimmäisen huippunsa 1860-luvulla, kun Pohjois-Norjaan muutti suuri joukko suomalaisia vuosikymmenen puolivälissä olleiden katovuosien seurauksena. Erityisen aktiivinen kveenikysymyksessä oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, joka lähetti kirjeenvaihtajia Norjan ja Ruotsin suomenkielisille alueille selvittääkseen miten kveenejä kohdellaan. Kriittiset artikkelit johtivat kiivaisiin keskusteluihin skandinaavisessa ja suomalaisessa lehdistössä ja innostivat fennomaaneja ajamaan kveeniasiaa.

Kuvaa kveeneistä leimasi 1860- ja 1880-luvuilla ristiriitaisuus. Toisaalla vallitsi negatiivinen käsitys maastamuuttajista, jotka pettivät isänmaansa, toisaalla hallitsevaksi noussut käsitys kveeneistä kielisorron kohteena ja samalla kansanryhmänä, joka parhaiten kaikista selviytyy Jäämeren rannikolla.

1880-luvulla suomalainen arvostelu norjalaisten harjoittamaa kveenien kohtelua vastaan kärjistyi. Uusi käsitys kveeneistä tuli nyt käyttöön: kuva kveeneistä tyytymättöminä separatisteina. Uusi kuva tuki fennomaanien vaatimusta, että Suomi saisi Norjalta tai Venäjältä alueita Jäämeren rannikolta. Tässä yhteydessä syntyi uusi historiallinen näkemys, jonka mukaan kveeniasutus on Pohjois-Skandinaviassa ikivanhaa perua. Tulkintaa käytettiin aluevaatimusten perusteluna.

Fennomaanien ohella liberaalit piirit Suomessa rakensivat kveenikuvaa. Heidän käsityksensä ei ollut niin yhtenäistä ja kokonaisvaltainen kuin fennomaanien. Kaikenkaikkiaan kveenien merkitys suomalaisessa julkisuudessa oli vähäinen ensimmäisen maailmansodan loppuun asti. Sotien välinen levoton aika toi kveeniasian uudelleen julkiseen keskusteluun. Monet tekijät edistivät sitä. Yksi syy oli, että kieli oli tärkeä yhdistävä tekijä suomalaisille nationalisteille sotien välisenä aikana. Kielikysymys sai uutta merkitystä, kun

Suomesta tuli itsenäinen valtio. Kielipoliittisen liikehdinnän seurauksena kielinationalistinen aate valtasi alaa. Niin sanottu aitosuomalainen liike oli uusi ilmiö. Liike esitti vaatimuksia yhtenäisestä suomenkielisestä kansallisvaltiosta. Keskeinen järjestö oli Akateeminen Karjala-Seura (AKS). Sotien välisenä aikana kuva kveeneistä oli Suomessa vahvasti ihanteellinen ja yhtenäinen.

Hallittu tutkimus kveenien julkisuuskuvasta

Yksi Ryyminin väitöskirjan vahvoista puolista on, että hän kykenee tuomaan vivahteita kveeneistä muodostettuun yksipuoliseen uhrinäkökulmaan, joka on leimannut historiankirjoitusta 1900-luvun jälkipuoliskolla. Uusi näkökulma kattaa myös kveenien keskuudessa käydyn keskustelun etnisistä ja kielellisistä strategioista. Tämä ei ole Ryyminin väitöskirjan tarkoitus, vaan sen voi pikemminkin nähdä uuden tutkimuksen aiheena. Yksi esimerkki tällaisesta uudesta näkökulmasta on, että hän painottaa eri tahojen keskenään erilaisia tavoitteita. Tätä voi pitää tutkimuksen yhtenä ansiona.

Kiinnostaviin osuuksiin kuuluu myös se, miten kveenikuvan muutos Suomessa vaikutti norjalaiseen käytäntöön. Ei ole mitenkään uutta, että julkinen keskustelu on osa mielikuvien luomista samalla kun se vaikuttaa politiikkaan. Kiinnostavaksi sen tekee tässä yhteydessä keskittyminen julkisuuden analysoimiseen ja pitkä aikaväli. Toinen vahva puoli on suomalaisen ja norjalaisen lähdemateriaalin rinnakkainen käyttö, jonka ansiosta Ryymin voi arvioida suomenkielisten vähemmistöjen julkisuuskuvaa pohjoismaisesta näkökulmasta. Jotta tämä toteutuisi kokonaisuudessaan, tarvittaisiin tietysti vastaavaa tarkastelua Ruotsin tornionlaaksolaisista Suomen julkisuudessa. Tämän väitöskirjan puitteissa haaste olisi kuitenkin ollut liian suuri, se jää jatkotutkimuksen selvitettäväksi. Tällainen

vertaileva pohjoismainen näkökulma suomalaisvähemmistöihin vaatisi myös kehittyneempää teorianmuodostusta mitä tulee etnisyyden ja nationalismin välisiin suhteisiin. Niiden suhteissa on erotettavissa historiallinen ulottuvuus, jota tässä käytetty konstruktiivinen teoria ei ota huomioon. Konstruktivistisilla teoreetikoilla, jotka nostetaan väitöskirjassa esiin, on joko piilevä luokkanäkökulma tai epähistoriallinen näkemys etnisyyden ja kansakunnan rakentamisen yhteydestä. He katsovat tämän yhteyden kuuluvan Ranskan vallankumouksen jälkeiselle modernille aikakaudelle. Sellaisesta näkökulmasta on kuitenkin hankala analysoida Norjan ja Ruotsin vähemmistöpolitiikan eroja. Ruotsin politiikkaan on voimakkaasti vaikuttanut suomalaisten asema maassa jo ennen Ranskan

vallankumousta, kun taas Norjan kveeneihin kohdistunut vähemmistöpolitiikka on modernin aikakauden tuotos.

Lopuksi on vielä todettava, että edellämainitut nationalismin tulkintaa ym. koskevat heikkoudet ovat vähäisiä tutkimuksen ansioihin verrattuna. Tutkimus on kattava kuvaus siitä, miten kveenit etnisenä ryhmänä nousevat esiin erilaisissa tutkimuksissa, lehdissä, kirjoissa ja muussa julkisessa aineistossa alkaen 1700-luvulta ja päättyen 1930-luvun ajoittain hyvinkin kiihkeään keskusteluun. Ryymän osoittaa epätavallista kykyä hyödyntää ja tulkita erilaisia lähteitä sekä asettaa aineiston oikeisiin yhteyksiinsä.

Suomentanut Anna Alatalo

Recension av Teemu Ryymins avhandling ”De nordligste finner”

Lars Elenius

Med avhandlingen ”De nordligste finner”, som historikern Teemu Ryymin lade fram vid Tromsø universitet i november 2003, har ytterligare ett viktigt kapitel skrivits om de finskspråkiga minoriteterna i Norden. Den beskriver hur de norska kvänerna framställdes i det offentliga rummet i framförallt Finland och Norge från slutet av 1700-talet till andra världskrigets utbrott. Genom en omfattande genomgång av tidningspress, böcker och annat offentligt material tecknar författaren hur kvänbilden i de två länderna förändrades i förhållande till den ökad finsk och tornedalsk immigration till Norge. Han visar också hur synen på kvänerna förändrades i förhållande till minoritetspolitikens olika förlopp och de ideologiska förskjutningarna i samhället.

Mot bakgrund av historikernas ofta snäva nationella perspektivet är Teemu Ryymins avhandling någonting helt nytt. Det här är första gången den missvisande nationella avgränsningen i studiet av nordiska minoriteter bryts på ett så konsekvent och genomfört sätt. Forskning om de etniska och nationella minoriteterna har ofta skett med utgångspunkt från etniska grupper inom det egna landets gränser, men också utifrån ett källmaterial som hämtas ensidigt ur det egna landets arkiv. Det har att göra med många olika faktorer. En sådan faktor är att nationella forskningsanslag tenderar att beviljas utifrån nationella preferenser.

En annan faktor är att källmaterialet av språkliga skäl kan vara oåtkomligt. Det gäller framförallt finskspråkigt material för forskare med skandinaviskt språk, till viss del även det omvända för finska forskare. Men den viktigaste faktorn bakom den nationella insvävningen i det historiska perspektivet är

nog ändå att historia är en identitetsskapande vetenskap. Det gäller historieskrivning på nationell, regional och lokal nivå. Det egna identitetsbygget styr åt vilket håll det historiska sökarljuset riktas.

Därför är det så befriande med Ryymins avhandling. Här sker forskningen istället över nationsgränserna. En grundförutsättning är att författaren behärskar både finska, norska och svenska, men gränsöverskridningen ligger också i själva syftet med avhandlingen. Ryymins målsättning är att, utifrån huvudsakligen finländskt källmaterial, undersöka hur de norska kvänerna blev beskrivna i den finska offentligheten åren 1800-1939.

Kvänidentiteten skapas ur synen på ”den andre”

Undersökningen har ett konstruktivistiskt perspektiv, vilket innebär en undersökning av hur kvänerna representerades i det offentliga rummet i framför allt Finland under 1800-talet fram till andra världskriget. Med ”representationer” avses i det här fallet återgivning och beskrivningar i text och bild av de norska kvänerna i det offentliga rummet. I recensionen används ibland det mer vardagliga ”bild” för att återge samma sak. De viktigaste konkretiserade frågeställningarna är: Vad var det som präglade framställningen av kvänerna från 1800-1939? Varför engagerade sig finländska aktörer i skapandet av kvänbilden? Vad innebar intresset för kvänerna och framställningen av dem i praxis i Finland och Norge d.v.s. hur påverkade det utvecklingen i samhället?

En viktig utgångspunkt för analysen av hur representationerna skapas är motsatsparet "vi" och "de", ett gängse analysredskap i dagens samhällsvetenskapliga och humanistiska forskning i undersökningen av hur olika former av identitet skapas. Genom att beskriva andra människor skapar vi vår egen självbild. Identiteten är både relationell och situationell, bunden till en bestämd tid och ett bestämt rum. Ryymän beskriver att han istället för att ta utgångspunkt i motsatsparet "vi-de" vill undersöka hur ett bestämt "vi" försöker dra in kvänerna i sin gemenskap, en distinktion som kan kännas lite onödig. Poängen med en relationell analys är just relationen. Det är relationen mellan de sociala eller etniska grupper som betecknar sig som "vi" och de som betecknas som "de andra" som måste analyseras om metoden ska vara användbar.

Det här är mindre anmärkningar i marginalen. Den teoriram som används fungerar utmärkt för de undersökningar som görs. Till de stora förtjänsterna med avhandlingen hör även den metod som används d.v.s. att analysera hur den offentliga kvänbildens hämtade sina ingredienser från olika aktörer i Sverige, Norge och Finland. Författaren undersöker hur olika sociala och politiska grupper skapade nya representationer av kvänerna genom sätta in tidigare beskrivningar av dem i ett nytt sammanhang. I undersökningen av kvänbildens förändring urskiljer han några typiska sätt att beskriva kvänerna på.

Negativa och positiva beskrivningar avlöser varandra

Beskrivningar av kvänerna tar sin början på 1700-talet då Nordfinland med Tornedalen fortfarande var en del av det svenska riket. Då börjar, i samband med Stora Nordiska kriget, den egentliga invandringen av finska bönder till Nordnorge. Därefter växer gradvis en kvänsk befolkning fram i Ruija och mot slutet av 1800-talet sker en dramatisk ökning

av kvänbefolkningen. Kvänerna beskrivs från 1700-talet fram till slutet av 1930-talet på många olika sätt i offentligheten. Ryymän urskiljer fyra huvudkategorier av representationer av kvänerna. Det första är den negativa bilden av *utvandranden* som sviker sitt förra fosterland genom utvandringen till Norge. Den andra är den finska nationalismens lidelsefyllda bild av kväden som *offer* för olika former av undertryckande politik. Den tredje är samma rörelses omvända bild av kvänerna som *överbägnare* andra etniska grupper och nationaliteter, inte minst i förhållande till den karga naturen i Nordnorge. Den fjärde bilden tecknar kväden som *pionjärer* för finsknationella ändamål, vare sig det gäller motstånd mot norsk assimilationspolitik eller annat.

De olika representationerna, eller bilderna, är kopplade till skilda tidsperioder men också till särskilda aktörer. Den negativa bilden av utvandranden präglades på 1700-talet framförallt av myndighetspersoner i den svenska administrationen. Det nutida Sverige och Finland tillhörde då ett och samma rike och kritiken kom från myndighetspersoner bosatta både i Nordsverige och i Nordfinland. Den dominerande ideologin bakom den negativa bilden var dåtidens utilitistiska nyttotänkande. Man ansåg att de finskspråkiga utvandrande till Norge svek sitt fosterland.

Efter 1809 blev Finland ett ryskt storfurstendöme med relativt stor autonomi. I den växande litterära offentligheten spelade emellertid framställningen av kvänerna en marginell roll i den finska offentligheten. De nationalistiskt inriktade vetenskapsmännen inriktade sig främst på Karelen eller på samerna när man skrev om folkgrupper i det växande antalet tidningar och böcker. I framställningen av kvänerna framträder bilden av dem som två motpoler. Å ena sidan övertog finländarna den negativa svenska synen på dem som utvandrande som svek sitt fosterland. Å andra sidan framträder bilden av kvänerna som den driftigaste och mest dugliga folkgruppen i Finnmarken.

Fennomanerna engagerar sig i kvänerna

Under 1840- och 50-talet började de finska nationalisterna, de s.k. fennomanerna, att engagera sig mer i kvänernas sak. Den ideologiska grunden var det s.k. stamtänkandet. Man strävade efter att ena olika finskspråkiga minoriteter i det nordliga området under en gemensam finsk ideologi. Under dessa år började fennomanerna att offentligt kritisera den norska språkpolitiken mot kvänerna.

Det finska intresset för kvänerna nådde en första topp på 1860-talet som ett resultat av den stora utvandringen till Nordnorge under missväxtåren i mitten av decenniet. Särskilt aktiv i kvänfrågan var Finska litteratursällskapet som skickade korrespondenter till de finskspråkiga områdena i Norge och Sverige för att undersöka hur kvänerna behandlades. De kritiska artiklarna ledde till häftiga diskussioner i skandinavisk och finsk press och bidrog till att mobilisera fennomanerna för kvänernas sak.

Bilden av kvänerna 1860-80 präglades av en ambivalens, å ena sidan den negativa bilden av utvandrarerna som sviker fosterlandet, å andra sidan den allt mer dominerande bilden av kvänerna som språkligt förtryckta och samtidigt bäst ägnade av alla folkgrupp att klara sig vid Ishavskusten.

Under 1880-talet skärptes den finska kritiken av den norska behandlingen av kvänerna. En ny bild av kvänerna kom nu att användas, nämligen kvänerna som missnöjda separatister. Den nya kvänbilden hängde nära samman med fennomanernas krav på överlåtelse av norskt eller ryskt territorium vid Ishavskusten till Finland. I samband med detta fördes en ny historisk dimension in i beskrivningen av kvänerna som en befolkning med uråldrigt ursprung i norra Skandinavien. Detta används som argument i argumentationen för territoriella krav. Vid sidan av fennomanerna fanns även liberala kretsar i Finland som tecknade en bild av kvänerna. Deras bild var mindre homogeniserande och total jämförd

med fennomanernas bild. Sammantaget spelade emellertid kvänerna en marginell roll i den breda finländska offentligheten fram till första världskrigets slut.

Den turbulenta mellankrigstiden förde till en aktivering av kvänerna i den offentliga debatten. Många faktorer bidrar till detta. En sådan faktor är att språkfrågan spelade en viktig enande roll för finska nationalisterna under mellankrigstiden. Den fick nu en ny roll när Finland blivit en självständig stat. Med den språkpolitiska mobiliseringen följde en utveckling av den språknationalistiska ideologin. Den s.k. äktfinska rörelsen var ett nytt fenomen. Rörelsen ställde krav på en homogen finskspråkig nationalstat. Den centrala föreningen för det arbetet var Akademiska Karelensällskapet (AKS). Mellankrigstidens finska kvenbild var starkt idealiserad och homogeniserad.

Ett stringent analys av kvänerna i offentligheten

En av de starka sidorna i Ryymins avhandling är att han mäktar lyfta materialet ovanför en ensidig syn på kvänerna som offer, vilket präglat historieskrivningen under senare delen av 1900-talet. I detta nya perspektiv ryms en diskussion om olika slags etniska och språkliga strategier inom den kvänska befolkningen. Det är inte syftet för Ryymins avhandling och får snarare ses som ämnen för fortsatt forskning. Ett av uttrycken för det nya perspektivet är betoningen på ambivalensen hos de olika aktörerna, vilket också är ett plus i avhandlingen.

Till de intressanta bidragen hör också hur kvänbildens förändring i Finland bidrog till att förändra norsk praxis. Det är i och för sig inget nytt att den offentliga debatten både är en del av representationskapandet och samtidigt påverkar politiken. Det som gör det intressant i det här sammanhanget är koncentrationen på en analys av offentligheten och det långa tidsperspektivet.

En annan styrka är den korsbefruktande användningen av både finskt och norskt källmaterial, vilket medför att Ryymin kan anslå ett nordiskt perspektiv på de finskspråkiga minoriteternas representation i offentligheten. Det som saknas för att fullt ut göra detta är att göra en motsvarande jämförande undersökning med de svenska tornedalingarna i den finska offentligheten, vilket skulle ha varit ogörligt inom ramen för avhandlingsarbetet och därför tillhör avdelningen framtida forskning.

Men ett sådant jämförande nordiskt perspektiv på de finska minoriteterna kräver också en mer utvecklad teoribildning kring förhållandet mellan etnicitet och nationalism. Det finns en historisk dimension i förhållandet mellan etnicitet och nationalism som den konstruktivistiska teorin bortser ifrån. De konstruktivistiska teoretiker som lyfts fram i avhandlingen har antingen ett underliggande klassperspektiv eller en a-historisk syn på kopplingen mellan etnicitet och nationsbyggande. De betraktar denna koppling

som tillhörande den moderna perioden efter franska revolutionen.

Med ett sådant perspektiv har man svårt att analysera skillnaden mellan norsk och svensk minoritetspolitik, eftersom den svenska minoritetspolitiken påverkas starkt av finnarnas roll i den svenska nationalstaten före franska revolutionen, medan den norska minoritetspolitiken mot kvänerna tillhör det moderna skedet.

Som avslutning måste sägas att avhandlingen har kvaliteter som vida överstiger det som fattas i resonemanget om nationalismen. Här får läsarna en bred beskrivning av hur kvänerna som etnisk grupp växer fram i olika offentliga utredningar, tidningar, böcker och annat offentligt material, från de första utsagorna på 1700-talet fram till och med 1930-talets ibland intensiva debatter i frågan. Ryymin visar på en ovanlig kapacitet att tillgodogöra sig olika slags källor och att på ett stringent sätt analysera dem och sätta in dem i sitt sammanhang.

Uusi tulkinta saamelaisten historiasta

Odd Mathis Hætta

Saamelaisten historiaa aina vuoteen 1750 asti kuvaava teos, *Samenes historie fram til 1750*, kattaa ajallisesti yli tuhannen vuoden ajanjakson ja maantieteellisesti alueen, joka on suurempi kuin Norjan pinta-ala. Esipuheessaan kirjoittajat toteavat, että kirjan tarkoituksena ja tavoitteena on olla ”kokoava ja pohdiskeleva yleisteos saamelaisten historiasta”. Niinpä kirjaa on arvosteltava tavoitteen valossa.

Tämän kokoavan yleisteoksen ovat kirjoittaneet ammattiarkeologi ja ammatti-historioitsija korostaen asutusmallia ja luonnonvarojen käyttöä, yhteyksiä ja konflikteja sekä poliittista kehitystä. Malli on siis sama, jota historioitsijat yleensäkin käyttävät historiankirjoituksessa. Se on kirjan vahva puoli, mutta myös sen heikkous. Sosiaaliset suhteet, kielihistoriallinen kehitys ja kansan elämä ja kulttuuri jäävät melko vähäiselle tarkastelulle. Kirjoittajat ovat osittain korvanneet puutetta kehysteksteillä, jotka usein ovat yhtä mielenkiintoisia kuin itse pääteksti (kronologinen esitys).

Kirjan tärkeimmän osan muodostavat kolme laajaa lukua, joiden aiheina ovat taloudellinen erikoistuminen ja etninen vakiintuminen, kolonisointi, kulttuurien kohtaaminen ja yhteiskunnalliset muutokset, saamelaisten integroituminen valtioon, heidän oikeutensa ja käännyttäminen kristinuskoon.

Tärkeä on kuitenkin myös luku, jonka nimi on *Skiftende syn på samenes opprinnelse* (Monta käsitystä saamelaisten alkuperästä), koska siinä esitellään kirjan peruslähtökohta ja kirjoittajien näkemys. Mistä ja milloin saamelaiset tulivat, on kysymys, johon ei voida antaa vastausta, sillä se ei ole oleellinen.

Pohjoisessa Fennoskandiassa syntyy kuitenkin väestö ”[jonka vuoksi] viimeisellä vuosituhanella ennen Kristuksen syntymää on mielekästä alkaa puhua saamelaisesta identiteetistä”, koska tuolta ajalta löydetään ”joitakin yksittäisiä aineellisia kulttuuri-ilmauksia (...) [joita pidetään] keskeisinä saamelaiselle kulttuurille: erityinen hautaustapa, jossa ruumiit kiedottiin tuoheen ja luonteenomainen tapa jakaa kammin lattiapinta-ala”.

Näistä ja muista seikoista, kuten asutusmallista ja luonnonvarojen käytöstä, on keskusteltu alalla ja niitä koskevaa aineistoa on julkaistu alan kirjallisuudessa. On kuitenkin tärkeää, että asiat nähdään laajemmissa yhteyksissä ja esitellään suuremmallekin yleisölle. Kuitenkaan esimerkiksi Toynbeen ”challenge and response”-teorian perusteella ei voida sanoa mitään erityistä etnisyydestä. Sen sijaan Toynbeen mukaan esimerkiksi uskonnolliset rituaalit, puumerkit ja ornamentit tukevat teoriaa erityisestä etnisestä identiteetistä.

Saamelaisten alkuperän tutkiminen on aiemmin liitetty tiiviisti kielentutkimukseen, erityisesti suomalais-ugrilaiseen leiriin, jonka asemapaikka on Suomi. Viime vuosina geneettiset tutkimukset ovat miltei syrjäyttäneet kielentutkimuksen aseman. DNA-molekyylit ja mitokondriot ovat kiehtovia, mutta geenitutkimuksen perinteet eivät ole pitkät ja ”tulokset” ovat varsin epävarmoja väitettäessä että ”saamelaiset poikkeavat geeniperimältään muista Euroopan kansoista”, kuten kirjoittajat toteavat. Kirjoittajien etnisyyden malli ”on eräänlainen kulttuurinen identiteetti, joka muodostuu ja säilyy siten, että ryhmä on vuorovaikutuksessa muiden ryhmien kanssa”. Tämähän merkitsee

sitä, että etnisyyteen kuuluu myös aineellisia ja immateriaalisia kulttuuri-ilmauksia, kuten perinteiset asumismuodot ja elinkeinot sekä kieli, tavat ja perinteet. Kun suurin osa kulttuuri-ilmauksista on hävinnyt ja jäljelle ovat jääneet vain etäiset sukulaisuussuhteet (esimerkiksi isoisoäiti) ja kolmen, neljän sukupolven takaisten esi-isien muistot, silloin on kyse assimiloitumisesta, sulautumisesta. Vaikka jonkinlaista sulautumista on täytyntä tapahtua myös aiemmin, kirjoittajat eivät käsittele sen problematiikkaa.

Rautakautta ja varhaiskeskiaikaa kuvaavassa luvussa viitataan arkeologisen aineiston suureen kirjavuuteen ja kielihistorialliseen aineistoon. Tällä pyritään osoittamaan ”pitkää kronologiaa”. Viitataan kielitieteellisiin teorioihin, muun muassa siihen teoriaan, että jo ennen ajanlaskumme alkua esiintyi ”yksittäisten saamen murteiden jakautumista”. Kirjoittajat päättelevät, että ”saamelainen identiteetti – ymmärrettynä kielellisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti erottavana identiteettinä” suhteessa naapureihin ”on voinut kehittyä (...) jo varhaisen rautakauden alkupuolella”. Tällaisia teorioita Gutorm Gjessing esitti ennen sotaa (1935) ja Povl Simonsen jatkoi niiden kehittämistä 1950-luvun alkupuolella. Tuolloin ne eivät kuitenkaan saaneet kannatusta alan tutkijoiden eivätkä suuren yleisön keskuudessa.

Luku, jossa kuvataan ajanjaksoa 1200–1550, on saanut nimekseen *Kolonisering, kulturmøter og samfunnsendringer* (Koloniisaatio, kulttuurien kohtaamiset ja yhteiskunnalliset muutokset). Siinä käsitellään ”saamelaisyhteisön ja -kulttuurin kehittymistä keskiajalla” samalla, kun tapahtui vahvaa poliittista ja taloudellista yhdyntymistä. Saamelaisten kääntymistä kristinuskoon ei ollut mikään yksittäinen tapahtuma, vaan pitkä prosessi, joka kesti useita satoja vuosia aina Olav Trygvassonin ajoista Stockflethiin ja Laestadiukseen saakka. Myös integroituminen tapahtui pitkällä aikavälillä muun muassa kaupankäynnin ja naimakauppojen myötä ja päättyi vasta meidän aikanamme toteutuneeseen

merisaamelaisyhteisöjen sulautumiseen. Se, että jotkut ihmiset yhä huomaavat polveutuvansa saamelaisista, ei muuta sitä tosiasiaa, että sulautuminen on päättynyt.

Saamelaisilla ei ole koskaan ollut taipumusta muodostaa valtioita, eivätkä he ole ilmaisseet sellaista toivetta. Kuitenkin kirjoittajat käyttävät sellaisia sanoja kuin ”rajat”, ”maa” jne. aivan kuin kyseessä olisi saamelaisvaltio muiden valtioiden rinnalla. Näin voidaan helposti saada vääristynyt kuva tosiasioista. Ei ollut olemassa sellaisia ”rajoja” eikä sellaista ”maata”, joihin sanojen nykysisältö viittaa.

Kirjoittajat päättelevät, että saamelaisyhteisöön ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat yhä ne prosessit, joita tapahtui sinä aikana, kun kaupankäynti ja sosiaalinen ja poliittinen kanssakäyminen olivat vilkkaita, kun uskonto asteittain vaihtui ja poronhoito kehittyi.

Kirjan viimeisessä, vuoteen 1750 ulottuvassa luvussa käsitellään lähinnä saamelaisten oikeuksia, kristinuskoon kääntymistä ja muun muassa poronhoidon kehittymistä. Siinä huomio kiinnittyy ennen kaikkea kirjoittajien kielenkäyttöön. Kielenkäytön perusteella ulkopuolinen saattaisi saada sen käsityksen, että Norja miehitti ja liitti alueeseensa itsenäisen valtion. Luvussa käytetään sellaisia ilmauksia kuin ”puuttuminen”, ”alistaja”, ”ylin hallintovalta”, ”saamelaisten sisäiset järjestelmät” jne. Saamelaisyhteisön muutokset eivät johdu yksinomaan Norjan harjoittamasta ulkoisesta painostuksesta. Ei ole epäilystäkään siitä, etteikö saamelaisyhteisö olisi muuttunut rajusti oman dynamiikkansa voimalla, aivan kuten esimerkiksi Norjan ja Ruotsin yhteiskunnat muuttuivat 1550–1600-luvuilla. Luvusta voi helposti saada sellaisen käsityksen, että saamelaisten olivat puolustusasemissa ainoastaan Norjan hallinnon ja lainkäyttövallan vuoksi. Näin asia ei ollut. Saamelaisyhteisön sisäinen kehitys oli joskus ja joissakin paikoissa ulkoisista tekijöistä riippumatonta, mutta tätä ei käsitellä eikä problematisoida. Sekä kielteisten että myönteisten muutosten syyt pannaan yksinomaan norjalaisten niskoille. Siksi tämä luku antaa vinoutuneen kuvan siitä, millainen

saamelainen todellisuus oli 1700-luvun puoliväliä lähestyttäessä.

Kirjoittajat ovat ottaneet mukaan monia kehystekstejä, jotka varsin hyvin laajentavat kirjan perspektiiviä. Erinomaiset karttaluonnokset, kuvitus ja valokuva-aineisto nostavat kirjan tasoa.

Vaikka kirja keskittyykin enimmäkseen pohjoisten kansojen ja saamelaisten välisiin suhteisiin ja kuvaa vähemmän saamelaisten suhteita suomalaisiin ja venäläisiin, tämä saamelaisten historian yleisteos on yksi alansa parhaista. Professorit Lars Ivar Hansen ja Bjørnar

Olsen ovat onnistuneet hyvin tavoitteessaan kirjoittaa ”kokoava ja problematisoiva yleisteos saamelaisten historiasta”. *Samenes historie fram til 1750* on tärkeä teos niin opiskelijoille, opettajille, toimittajille kuin kaikille muillekin kiinnostuneille, jotka haluavat syventyä saamelaisten vanhempaan historiaan.

Suomentanut Kristiina Seppänen

Hansen, Lars Ivar – Olsen, Bjørnar: *Samenes historie fram til 1750*. Cappelens Akademiske Forlag. Oslo 2004.

Nyskrevet samisk historie

Odd Mathis Hætta

Boka "Samenes historie fram til 1750" strekker seg i tid over flere tusen år og geografisk over et område større en Norges areal. Ideen og ambisjonene med boka er "et sammenfattende og problematiserende oversiktsverk om samenes historie" slik forfatterne skriver i forordet. Omtalen av boka må derfor vurderes i henhold til målsettingen.

Dette sammenfattende oversiktsverk er skrevet av en fagarkeolog og en faghistoriker med vekt på bosettingsmønster og ressursutnyttelse, på kontakter og konflikter, og på politisk utvikling. Malen er altså den samme som den vanlige historieframstilling slik faghistorikere presenterer historie. Dette er en styrke for boka, men også en svakhet. Det blir mindre om sosiale forhold, språkhistorisk utvikling og folkeliv og -kultur. Men forfatterne har delvis kompensert dette med rammetekster som ofte er vel så interessante som brødteksten, dvs. den kronologiske framstillingen.

Bokas tre store kapitler om økonomisk spesialisering og etnisk konsolidering, kolonisering, kultur møter og samfunnsendringer, og om statlig integrasjon, rettigheter og misjon utgjør hoveddelen av boka.

Imidlertid er kapitlet *Skiftende syn på samenes opprinnelse* viktig fordi bokas grunnlag og forfatternes hovedsyn presenteres her. Når og hvor kom samene fra, kan ikke besvares fordi spørsmålet ikke har relevans. Men i det nordlige Fennoskandia oppstår det en befolkning som "fra slutten av siste årtusen f.Kr. [gir en] mening å snakke om samisk identitet", fordi man da finner "enkelte materielle kulturuttrykk (...) [som oppfattes] som sentrale i den samiske kulturen; den spesielle urgravskikken med neversvøpte lik og den karakteristiske inndelingen av gulvflaten

i gammen." Disse elementer og andre forhold som bosettingsmønster og ressursutnyttelse har i fagkretser vært drøftet og publisert i fagtidsskrifter. Det er likevel viktig at dette settes i en sammenheng og at blir presentert en bredere publikum. Men ut fra en "challenge and respons"-teori til bl.a. Toynbee, kan man ikke uten videre si noe særlig om etniske forhold. Derimot kan f.eks. religiøse ritualer, bumerker og ornamentikk bestyrke teorier om bestemt etnisk identitet, iflg. Toynbee.

Samenes opprinnelse har tidligere vært sterkt knyttet til språkforskning, spesielt i den finskugriske leiren med Finland som basis. I de seinere år har de genteknologiske studier nesten overtatt språkforskernes rolle. Det er besnærende med DNA-molekylet og mitokondrier, men denne forskningen har ikke lange tradisjoner og det knytter seg betydelig usikkerhet til "resultatene" når det gjelder påstanden om at "samene avviker genetisk fra andre befolkninger i Europa når det gjelder arvestoffet" skriver forfatterne. Forfatternes modell når det gjelder etnisitet, "er en form for kulturell identitet som dannes og vedlikeholdes gjennom kontakt med andre grupper." Dette betyr jo at til etnisiteten hører også materielle og immaterielle kulturuttrykk som tradisjoner innen bosetting og næringsutøvelse såvel som språk, skikker og sedvaner. Når det meste av kulturuttrykkene er forsvunnet, og man sitter med bare fjernt slektskap (f.eks. en oldemor) og minnene om forfedrene tre-fire generasjoner tilbake i tid, da er det tale om assimilering. På tross av at det må ha foregått en form for assimilering også tidligere tar ikke forfatterne opp denne problematikken.

I kapitlet om jernalder og tidlig middelalder vises det til den store variasjonsbredde som finnes i det arkeologiske materiale og det vises til språkhistoriske data med sikte på å vise til "lang kronologi". Det refereres til språkvitenskapelige teorier, bl.a. teorien om at det allerede ved Kr.f. forekom "Oppsplittingen av de enkelte samiske dialektene". Forfatterne konkluderer med at "samisk identitet - i betydningen språklig, sosialt og økonomisk kontrasterende identitet" i forhold til nabofolkene, "kan ha blitt utviklet (...) allerede i den første del av eldre jernalder." Dette er teorier som Gutorm Gjessing tok opp før krigen (1935) og som delvis ble videreført av Povl Simonsen tidlig på 1950-tallet. Den gang vant de ikke gjenklang verken hos andre fagfolk eller hos allmennheten.

Kapitlet om perioden 1200-1550 heter *Kolonisering, kulturmøter og samfunnsendringer*. Det tar for seg "hvordan samenes samfunn og kultur utviklet seg i middelalderen" med en sterk integrering av politisk og økonomisk karakter. Kristning av samene er ikke en punktuell begivenhet, men en durativ prosess over flere hundre år, fra Olav Trygvassons tid til Stockfleth og Læstadius. Også integreringen bl.a. gjennom samhandel og giftermål strekker seg over et langt tidsrom, helt til våre dagers fullbyrdete assimilering av de sjøsamiske samfunn. At det finnes folk som har funnet ut at de har samiske aner, endrer ikke en fullbyrdet assimilering.

Samene har aldri hatt statsdannelse, eller uttalte ønsker om det. Likevel bruker forfatterne ord som "grensene", "land", osv. som om det var en samisk stat som forholdt seg til andre stater. Dette kan lett gi et fordreid bilde av de faktiske forhold. Det fantes ingen "grenser" og ingen "land" i forhold til dagens innhold av ordene.

Forfatterne konkluderer med at de prosesser som foregikk i denne perioden med utstrakt handels-, sosiale- og politiske kontakter, en gradvis religionsskifte, og utvikling av tamreindrift, har hatt og har innvirkning også for dagens samiske samfunn.

Det siste kapitlet som går fram til 1750 er først og fremst om rettigheter, misjonsvirksomhet

og framveksten av bl.a. reindrift. Det som er mest iøynefallende, er forfatternes språkbruk. En språkbruk som ville få en utenforstående til å tro at Norge okkuperte og annekterte en selvstendig stat. Det er ord og uttrykk som "inngrep", "underlegger", "overhøyhetsrett", "samenes interne ordninger", osv. De store forandringene i det samiske samfunnet skyldes ikke bare eksternt press for norsk side. Det er ikke tvil om at det samiske samfunn i kraft av sin egen dynamikk gikk gjennom betydelige endringer slik som f.eks. det norske og svenske samfunnet forandret seg i løpet av 1550-1600-tallet. Kapitlet kan lett gi inntrykk av at samene var på defensiven bare på grunn av norsk forvaltning og jurisdiksjon. Slik var det ikke. Samesamfunnets indre utvikling var noen ganger og steder uavhengig av eksterne forhold, men dette verken berøres eller problematiseres. Årsaken til negative og positive endringer tillegges kun det norske. Derfor kan dette kapittel gi inntrykk av en slagside som delvis gir et fordreid bilde av den samiske virkeligheten fram til midten av 1700-tallet.

Forfatterne har lagt inn en rekke rammetekster som på en positiv måte utvider bokas perspektiv. Sammen med ypperlige kartskisser, illustrasjoner og fotografier løftes bokas kvalitet.

På tross av at boka konsentrerer seg mest om relasjoner mellom nordiske folk og samene, og mindre om kontakten mot det finske og russiske, er dette oversiktsverk over samisk historie et av de beste verk om emnet. Professor Lars Ivar Hansen og professor Bjørnar Olsen har lyktes godt med sine ambisjoner om å skrive "et sammenfattende og problematiserende oversiktsverk om samenes historie". *Samenes historie fram til 1750*, er en viktig fagbok for studenter, lærere, mediefolk og alle andre som er interessert og vil fordype seg i eldre samisk historie.

Hansen, Lars Ivar – Olsen, Bjørnar: *Samenes historie fram til 1750*. Cappelens Akademiske Forlag. Oslo 2004

Kirjoja kaksikielisyydestä kiinnostuneille

Leena Huss

Esittelen seuraavassa muutamia englannin kielestä käännettyjä tai ruotsinkielisinä ilmenneitä kirjoja, jotka käsittelevät perheiden, koulun ja yhteiskunnan kaksikielisyyttä.

Valmistautumista vaikeuksiin

Lenore Arnbergin teoksesta *Så blir barn tvåspråkiga. Vägledning och råd under förskoleåldern* (1988) on jo tullut klassikko Ruotsissa julkaistujen kaksikielisyysskirjojen joukossa. Suomaksi se ilmestyi vuonna 1989 nimellä *Tavoitteena kaksikielisyyys*. Sen aloittaa puolalaisen äidin kuvaus niistä vaikeuksista, joiden kanssa hän painiskelee yrittäessään opettaa lapselleen puolaa ruotsinkielisessä ympäristössä. Arnberg siirtyy sitten kuvaamaan yleisemmin siirtolaisvanhempien kielitilannetta Ruotsissa ja antaa sekä teoreettista että käytännön tietoa lasten kaksikielisyydestä. Kirjassa on neljä osaa, joiden otsikot ovat *Pitäisikö minun kasvattaa lapsestani kaksikielinen? – Miten kasvatan lapsestani kaksikielisen? – Käytännön ehdotuksia ja Esimerkkejä kaksikielisistä perheistä*. Kirjassa on myös ”perheen kaksikielisyyden asteikko”, jonka avulla vanhemmat voivat testata omia mahdollisuuksiaan kasvattaa lapsistaan kaksikielisiä. Kirja tarjoaa todella paljon tietoa, mutta samalla se korostaa kaksikielisyysskasvatuksen vaikeuksia huomattavasti enemmän kuin muut saman tyyppiset kirjat. Luvussa *Lasten kasvattaminen kaksikieliseksi ei ole helppoa* Arnberg kirjoittaa: ”Lasten kasvattaminen kaksikieliseksi on kaikkea muuta kuin helppo

tehtävä. Monikaan vanhemmista ei ole tehtävään varustautunut, ja kun odotettuja myönteisiä tuloksia ei ala tulla, vanhemmat syyttävät hyvin helposti itseään tai lapsiaan. Monet vanhemmat todennäköisesti luopuvat yrityksistään tehdä lapsistaan kaksikielisiä, koska kokevat tehtävän liian vaikeaksi. Niinpä tämän kirjan yhtenä tavoitteena onkin kertoa toisten perheiden kokemuksista, niin että vanhemmat valmistautuvat vaikeuksiin.” Tämän tapaiset kohdat Arnbergin kirjassa ovat saattaneet saada yhden jos toisenkin vanhemman tuntemaan itsensä entistäkin epävarmemmaksi, mikä ei varmaankaan ollut kirjoittajan tarkoituksena.

Arnbergin kirjan suomenkielisen käännöksen kieliasussa olisi parantamisen varaa. Välillä lauserakenteet tuntuvat kovin raskailta tai epäsuomalaisilta, ja sellaiset ilmaukset kuin ”sekakieliperhe” (perhe, jossa isä puhuu lapselle yhtä ja äiti toista kieltä), ”lörpöttely” (jokellus) jne. särähtävät jopa ruotsinsuomalaiseen korvaan!

Käytännön ohjeita

Edith Hardingin ja Philip Rileyn kirja *Den tvåspråkiga familjen. En handbok i tvåspråkighet* (1993) ja Colin Bakerin *Barnets väg till tvåspråkighet. Råd till föräldrar och lärare i förskola och skola* (1996) antavat käytännön ohjausta kaksikielisyysskasvatuksessa ja vastaavat vanhempien tavallisimpiin kysymyksiin lasten kaksikielisyydestä. Hardingin ja Rileyn kirja muistuttaa Arnbergin

kirjaa siinä mielessä, että sekin on jaettu teoreettiseen osaan ja todellisia kaksikielisiä perheitä esittelevään osaan. Teoreettisen osan otsikkoja ovat *Barn och Språk – Vad menas med tvåspråkighet – Vad du bör veta om tvåspråkighet – Det tvåspråkiga barnets utveckling – Vad påverkar beslutet att låta barnen växa upp med två språk*. Tämän lisäksi kirjassa on aakkosellinen osasto, josta löytää tietoja kaksikielisten perheitten vanhempia askarruttavista asioista, kuten koodinvaihdosta, lukemaan oppimisesta, nimenannosta, ääntämisestä, lasten puheen korjaamisesta jne.

Colin Bakerin kirja puolestaan koostuu pelkästään kysymyksistä ja vastauksista, jotka on jaoteltu kuuden eri otsikon alle. Ne koskevat kaksi- ja monikielisten perheitten kieliä, kielenkehitystä, erilaisia ongelmia, opetusta jne. Kirja antaa vastauksen esimerkiksi seuraaviin kysymyksiin: *Vad händer om mor- och farföräldrar och släkten i övrigt ogillar tvåspråkighet? – Vilken effekt får tvåspråkighet på mitt barns intelligens? – Kommer mina tvåspråkiga barn att få identitetsproblem med sina två kulturer? – Folk gör narr av oss när vi talar minoritetsspråk. Hur bör jag reagera? – Kommer mitt barns skolprestationer att påverkas av tvåspråkigheten? ja jopa Varför är många politiker emot tvåspråkighet och tvåspråkig undervisning?*

Opetuskielenä ruotsi

Koulumaailman kaksikielisyydestä kiinnostuneille on viime vuosina ilmestynyt useita kirjoja, esimerkiksi Marketta Sundmanin *Barnet, skolan och tvåspråkigheten* (1998) ja Monica Axelssonin, Ingrid Lennartson-Hokkasen och Mariana Sellgrenin *Den röda tråden. Utvärdering av Stockholms stads storstadssatsning – målområde språk-utveckling och skolresultat* (2002). Sundman käsittelee kirjassaan erityisesti ruotsinkielistä koulua käyvien kaksikielisten, suomalais-

suomenruotsalaisten lasten tilannetta. Koulussa opetuskielenä on ruotsi ja suomea opetetaan vain oppiaineena. Sundman on testannut kaksikielisten oppilaiden kirjallista kielikompetenssia ja verrannut heitä sekä yksikielisiin suomalaisiin että suomenruotsalaisiin oppilaisiin. Sundmanin aihe on hyvin ajankohtainen Suomessa, jossa ruotsalaisiin kouluihin tulee yhä enemmän oppilaita suomenkielisistä tai kaksikielisistä perheistä. Tämä on tietysti melkoinen haaste perinteisen ruotsinkielisen koulun opetussysteemille.

Pitkäjänteisyyttä

Den röda tråden -kirjassa arvioidaan uusia kielenkehitystä tukevia opetusmetodeja, joita on sovellettu muutamien Tukholman kaupunginosien kouluissa kaksikielisten lasten (= siirtolaislasten) koulumenestyksen parantamiseksi. Kirjan alussa on teoreettinen uutta lasten kaksikielisyytutkimusta esittelevä johdanto ja katsaus aikaisempaan kaksikielisten lasten opetusta tukevaan toimintaan samoissa kaupunginosissa. Sen lisäksi kirjassa on kartotettu alussa mainitut uudet satsaukset eri kaupunginosissa. Yksi tärkeimmistä oli Tukholman yliopiston kaksikielisyydentutkimuskeskuksen kurssi nimeltä *Tvåspråkiga barns språk- och kunskapsutveckling*, johon kaikki kyseisten koulujen pedagogit saivat osallistua. Kirjan nimessä esiintyvä ”punainen lanka” viittaa tietämykseen kaksikielisten lasten kielen- ja muusta kehityksestä yhteiskunnan eri tasoilla ja korostaa yhteistyön ja pitkäjänteisyyden tarvetta pyrittäessä takaamaan kaikille kaksi- ja monikielisille lapsille ja nuorille parhain mahdollinen kehitys. Kirja kiinnostaa varmasti kaikkia opettajia, jotka joutuvat työssään kosketuksiin kaksikielisten lasten kanssa – ja kukapa opettaja ei joutuisi nykypäivän Ruotsissa?

Johdantoja tutkimuksiin

Uusin lisä lasten kaksikielisyttä käsittelevään ruotsinkieliseen kirjallisuuteen on Gisela Håkanssonin *Tvåspråkighet hos barn i Sverige* (2003). Nimensä mukaisesti kirja keskittyy Ruotsin tilanteeseen, vaikka siinä esitellään melko laajasti myös alan kansainvälistä tutkimusta. Håkansson käy lävitse uusinta ruotsalaista tutkimusta ja antaa viitteitä moniin väitöskirjoihin ja muihin yhteiskunnan ja yksilön kaksi- ja monikielisyttä käsitteleviin tutkimuksiin. Vaikka kirja on lähinnä tarkoitettu yliopistotason oppikirjaksi, se kiinnostaa varmasti myös lasten vanhempia ja muita, jotka haluavat tutustua lähemmin kaksikielisuuden eri puoliin. Håkanssonin kirjassa on myös typologinen kuvaus Ruotsin kouluissa käytetyistä eri kielistä. Kielten valintaperustana Håkanssonilla on ollut Kansainvälisen kirjaston luettelo eri kielillä ilmestyneistä lastenkirjoista ja Ruotsin kouluissa äidinkielenä opetettavista kielistä (kaiken kaikkiaan 143 kieltä!). Toinen yliopistotasolle tarkoitettu mutta myös muille kaksikielisydestä kiinnostuneille sopiva kirja on Ulla Börestamin ja Leena Hussin *Språkliga möten. Tvåspråkighet och kontaktlingvistik* (2001). Tämä kirja ei keskity yhtä paljon yksilön kaksikielisyyteen kuin muut edellä esitellyt kirjat, vaan kirja on tarkoitettu yleiseksi johdannoksi kontaktlingvistiikan

ja kaksikielisuuden opintoihin. Kirja käsittelee laajemmin kielen ja kielten roolia yhteiskunnassa sekä kaksikielisuuden lingvistisiä seurauksia.

Artikkelissa mainitut kirjat:

- Arnberg, L. (1988) *Så blir barn tvåspråkiga. Vägledning och råd under förskoleåldern*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Arnberg, L. (1989) *Tavoitteena kaksikielisyys*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Axelsson, M., Lennartson-Hokkanen, I. & Sellgren, M. (2002) *Den röda tråden. Utvärdering av Stockholms stads storstadssatsning – målområde språkutveckling och skolresultat*. Spånga: Språkforskningsinstitutet i Rinkeby.
- Baker, C. (1996) *Barnets väg till tvåspråkighet: råd till föräldrar och lärare i förskola och grundskola*. Uppsala: Påfågeln.
- Börestam, U. & Huss, L. (2001) *Språkliga möten. Tvåspråkighet och kontaktlingvistik*. Lund: Studentlitteratur.
- Harding, E. & Ridley, P. (1993) *Den tvåspråkiga familjen. En handbok i tvåspråkighet*. Uppsala: Påfågeln.
- Håkansson, G. (2003) *Tvåspråkighet hos barn i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Sundman, M. (1998) *Barnet, skolan och tvåspråkigheten*. Helsingfors: Universitetstryckeriet.

Bøker om tospråklighet

Leena Huss

Jeg vil i det følgende presentere noen bøker, oversatt fra engelsk eller utkommet på svensk, som omhandler tospråklighet i familie, skole og samfunn.

Forberedt på vansker

Leonore Arnbergs verk *Så blir barn tvåspråkiga. Vägledning och råd under förskoleåldern* (1988) er i Sverige allerede blitt en klassiker blant bøker som er utkommet om tospråklighet. På finsk utkom den i 1989 med tittelen *Tavoitteena kaksikielisyys* (Med tospråklighet som mål). Den starter med en polsk mors skildring av de vanskene hun kjemper med når hun prøver å lære barnet sitt polsk i et svenskspråklig miljø. Arnberg går så over til å skildre innvandrerforeldres språksituasjon i Sverige mer generelt og gir både teoretisk og praktisk informasjon om barns tospråklighet. Boka har fire deler, som har overskriftene *Bør jeg oppdra mitt barn til å bli tospråklig? — Hvordan oppdrar jeg mitt barn til å bli tospråklig? — Praktiske forslag* og *Eksempler på tospråklige familier*. I boka finner man også "familiens tospråklighetsskala". Ved hjelp av den kan foreldrene teste sine egne muligheter til å oppdra sine barn til tospråklighet. Boka byr virkelig på mye informasjon, men samtidig framhever den vanskene i tospråklig oppdragelse i betraktelig høyere grad enn andre bøker av samme type. I kapitlet *Det er ikke lett å oppdra barn til tospråklighet* skriver Arnberg: "Det å oppdra barn til tospråklighet er alt annet enn enkelt. Det er ikke mange

foreldre som er forberedt på oppgaven, og når forventede, positive resultater uteblir, anklager foreldrene ofte seg selv eller barna. Mange foreldre gir sannsynligvis ofte opp sine forsøk på å gjøre barna tospråklige fordi de opplever oppgaven som altfor vanskelig. Således er da også et av målene med denne boka å fortelle om andre familiers erfaringer, slik at foreldrene forbereder seg på vanskene." Slike punkt i Arnbergs bok kan ha fått både en og flere foreldre til å føle seg enda mer usikre enn før, noe som sikkert ikke var forfatterens hensikt.

Praktiske råd

Edith Hardings og Philip Rileys bok *Den tvåspråkiga familjen. En handbok i tvåspråkighet* (1993) og Colin Bakers *Barnets väg till tvåspråkighet. Råd till föräldrar och lärare i förskola och skola* (1996) gir praktisk veiledning i tospråklighetsoppdragelse, og gir svar på foreldres vanligste spørsmål om barns tospråklighet. Hardings og Rileys bok minner om Arnbergs bok i den forstand at også den er inndelt i en teoretisk del og en del som presenterer virkelige tospråklige familier. Overskriftene i den teoretiske delen er *Barn och Språk – Vad menas med tvåspråkighet – Vad du bör veta om tvåspråkighet – Det tvåspråkiga barnets utveckling Vad påverkar beslutet att låta barnen växa upp med två språk*. I tillegg har boka en alfabetisk del, der man finner informasjon om ting som opptar foreldre i tospråklige familier, slik som kodeveksling, det å lese om læring, om

navngiving, uttale, retting av barnas språk osv.

Colin Bakers bok består på sin side utelukkende av spørsmål og svar som er fordelt under seks forskjellige overskrifter. De berører to- og flerspråklige familiers språk, språkutvikling, ulike problemer, undervisning osv. Boka gir svar på for eksempel følgende spørsmål: *Vad händer om mor- och farföräldrar och släkten i övrigt ogillar tvåspråkighet? – Vilken effekt får tvåspråkighet på mitt barns intelligens? – Kommer mina tvåspråkiga barn att få identitetsproblem med sina två kulturer? – Folk gör narr av oss när vi talar minoritetsspråk. Hur bör jag reagera? – Kommer mitt barns skolprestasjoner att påverkas av tvåspråkigheten?* og endatil *Varför är många politiker emot tvåspråkighet och tvåspråkig undervisning?*

Svensk som undervisningsspråk

For dem som er interesserte i tospråklighet i skoleverdenen, er det de siste årene utkommet flere bøker, for eksempel Marketta Sundmans *Barnet, skolan och tvåspråkigheten* (1998) og Monica Axelssons, Ingrid Lennartson-Hokkanens og Mariana Sellgrens *Den röda tråden. Utvärdering av Stockholms stads storstadssatsning – målområde språkutveckling och skolresultat* (2002). Sundman tar spesielt opp situasjonen for tospråklige finsk-finlandssvenske barn som går på svenskspråklig skole. På skolen er undervisningsspråket svensk, og finsk undervises bare som et skolefag. Sundman har testet den skriftlige språkkompetansen hos tospråklige elever og sammenliknet dem med både enspråklige finske elever og med finlandssvenske elever. Sundmans tema er svært aktuelt i Finland, der det til de svenske skolene kommer stadig flere elever fra finskspråklige eller tospråklige familier. Dette er selvsagt en stor utfordring for undervisningssystemet i den tradisjonelt svenskspråklige skolen.

Langsiktighet

I boka *Den röda tråden* vurderes nye undervisningsmetoder som støtter språkutviklingen, og som er brukt i skolene i noen av Stockholms bydeler for å bedre tospråklige barns (= innvandrerbarns) fremgang i skolen. I begynnelsen av boka finner man en teoretisk innledning, som presenterer ny forskning om barns tospråklighet, og en oversikt over tidligere virksomhet som har støttet tospråklige barn i de samme bydelene. I tillegg har man i boka kartlagt de nye satsningene i forskjellige bydeler, som nevnt i begynnelsen. En av de viktigste satsningene var et kurs i regi av Centrum för tvåspråkighetsforskning ved Stockholms universitet, som het *Tvåspråkiga barns språk- och kunskapsutveckling*, og som alle pedagogene fra de skolene det er tale om fikk delta på. "Den røde tråden", som det står i boktittelen, viser til sakkunnskap om språk- og annen utvikling hos tospråklige barn på forskjellige nivåer i samfunnet, og framhever behovet for samarbeid og langsiktighet når man søker å garantere den best mulige utvikling for alle to- og flerspråklige barn og unge. Boka interesserer sikkert alle lærere som i sitt arbeid kommer i berøring med tospråklige barn – og hvilken lærer gjør ikke det i våre dagers Sverige?

Innledninger til forskningsarbeider

Det nyeste tilskuddet til den svenskspråklige litteraturen om tospråklighet er Gisela Håkansson's *Tvåspråkighet hos barn i Sverige* (2003). Ifølge tittelen konsentrerer boka seg om situasjonen i Sverige, selv om den nokså utførlig presenterer også internasjonal forskning innen fagfeltet. Håkansson går gjennom den nyeste svenske forskningen, og gir henvisninger til mange doktoravhandlinger og annen forskning om to- og flerspråklighet i samfunnet og hos individet. Selv om boka nærmest er ment

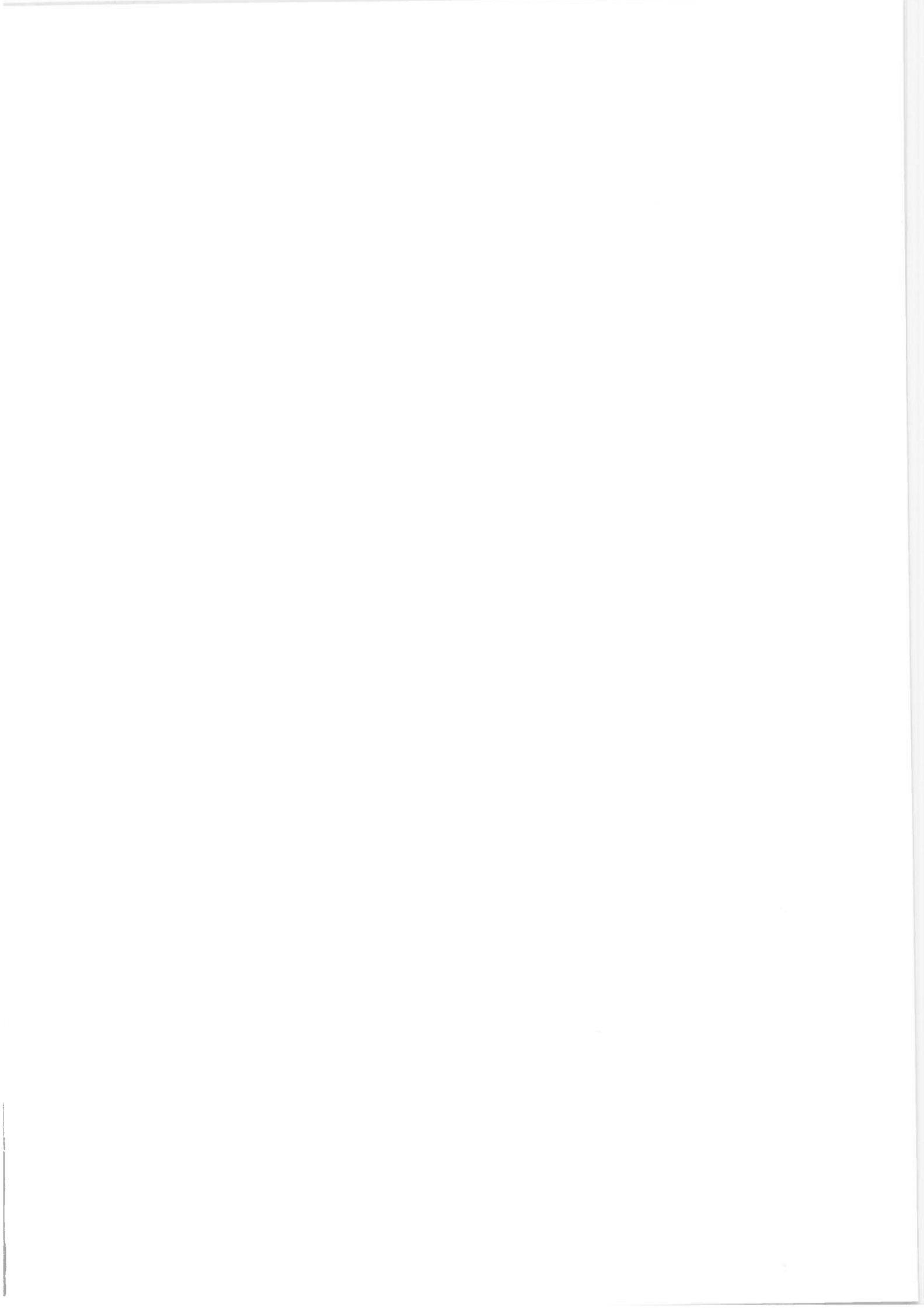
som lærebok på universitetsnivå, interesserer den sikkert også barneforeldre og andre som ønsker å gjøre seg nærmere kjent med ulike sider ved tospråklighet. I Håkansson's bok finner man også en typologisk skildring av de ulike språkene som brukes i skolene i Sverige. Som utvalgsgrunnlag for språkene har Håkansson hatt Det internasjonale biblioteks fortegnelse over barnebøker utkommet på ulike språk og de språk skolene i Sverige skal gi morsmålsundervisning i (til sammen 143 språk!).

Enda ei bok som er ment for universitetsnivå, men som også passer for andre som er interesserte i tospråklighet, er Ulla Börestam og Leena Huss's *Språkliga möten. Tvåspråkighet och kontaktlingvistik* (2001). Denne boka konsentrerer seg ikke like mye om individets tospråklighet som de andre bøkene som er presentert foran, men boka er derimot ment som en generell innledning til kontaktlingvistikk- og tospråklighetsstudiet. Boka tar i større utstrekning opp språkets og språkernes rolle i samfunnet samt lingvistiske konsekvenser ved tospråklighet.

Til norsk ved Hanne Elin Utvik

Bøker nevnt i artikkelen:

- Arnberg, L. (1988) *Så blir barn tvåspråkiga. Vägledning och råd under förskoleåldern*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Arnberg, L. (1989) *Tavoitteena kaksikielisyys*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Axelsson, M., Lennartson-Hokkanen, I. & Sellgren, M. (2002) *Den röda tråden. Utvärdering av Stockholms stads storstadssatsning – målområde språkutveckling och skolresultat*. Spånga: Språkforskningsinstitutet i Rinkeby.
- Baker, C. (1996) *Barnets väg till tvåspråkighet: råd till föräldrar och lärare i förskola och grundskola*. Uppsala: Påfågeln.
- Börestam, U. & Huss, L. (2001) *Språkliga möten. Tvåspråkighet och kontaktlingvistik*. Lund: Studentlitteratur.
- Harding, E. & Ridley, P. (1993) *Den tvåspråkiga familjen. En handbok i tvåspråkighet*. Uppsala: Påfågeln.
- Håkansson, G. (2003) *Tvåspråkighet hos barn i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Sundman, M. (1998) *Barnet, skolan och tvåspråkigheten*. Helsingfors: Universitetstryckeriet.

Lintuko?

Leikattiin meiltä siivet pois
Ja sanottiin meille:

Lennäkkää!

Leikattiin meiltä kielen pois
Ja sanottiin meille:

Laulakkaa!

Mie freistasin lenttää
Mie en lentäny
Mie freistasin laulaat
Mie en laulanu

Lintu mikä ei lennä eikä laula

Olenko mie sitte lintu?

Terje Aronsen